

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ

До захисту допустити:

Завідувач кафедри

« ___ » _____ 2020 р.

Кваліфікаційна робота

за освітнім ступенем «Магістр» на тему:

«Діяльність УВКБ ООН із захисту прав біженців та осіб без громадянства у державах Середньої Азії та Україні: порівняльний аналіз»

студентки історичного факультету
спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні
комунікації та регіональні студії», ОС «Магістр»

Хвесік Вікторії Вікторівни

Науковий керівник:

Булик Максим Володимирович, к.політ.н., доцент
кафедри міжнародних відносин та зовнішньої
політики Маріупольського державного університету

Рецензент:

Сальнікова Наталія Валеріївна, к.і.н., завідувач
кафедри гуманітарних дисциплін Донецького
юридичного інституту МВС України

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою _____

Секретар ЕК _____

« ___ » _____ 2020 р.

Маріуполь – 2020

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ.....	11
1.1. Категоріально-понятійний апарат та методологія дослідження.....	11
1.2. Ступінь вивченості проблеми та джерельна база дослідження.....	24
Висновки до розділу 1.....	34
РОЗДІЛ 2. ДІЯЛЬНІСТЬ УВКБ ООН ІЗ ЗАХИСТУ ПРАВ БІЖЕНЦІВ В УКРАЇНІ.....	36
2.1. Нормативно-правова база із захисту прав біженців та осіб без громадянства в Україні.....	36
2.2. Діяльність УВКБ ООН із захисту прав біженців.....	47
2.3. Діяльність із захисту прав осіб без громадянства.....	58
Висновки до розділу 2.....	68
РОЗДІЛ 3. РОЛЬ УВКБ ООН ІЗ ЗАХИСТУ ПРАВ БІЖЕНЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА В КРАЇНАХ СЕРЕДНЬОЇ АЗІЇ.....	70
3.1. Ситуаційна оцінка реалізації та захисту прав біженців та осіб без громадянства в країнах Середньої Азії.....	70
3.2. Діяльність УВКБ ООН у країнах Середньої Азії, на прикладі Киргизстану та Узбекистану.....	77
3.3. Компаративний аналіз правових засад діяльності УВКБ ООН в Україні, Киргизстані та Узбекистані	82
Висновки до розділу 3.....	99
ВИСНОВКИ.....	101
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	107

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

УВКБ ООН – Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців (також може використовуватись як «Агентство», «Управління», «Агентство ООН у справах біженців»)

ОБСЄ – Організація з безпеки та співробітництва в Європі

ДМС – Державна міграційна служба

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ВПО – Вимушено переміщена особа

НУО – неурядові організації

РФ – Російська Федерація

КР – Киргизька Республіка

«ДНР» – «Донецька Народна Республіка»

«ЛНР» – «Луганська Народна Республіка»

ОРДЛО – Окремі Регіони Донецької та Луганської Областей

ЄС – Європейський союз

ВР – Верховна Рада

КМ – Кабінет Міністрів

ПТРБ – Пункти тимчасового розміщення для біженців

ПТПП – Пункт тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства

УВКПЛ – Управління Верховного Комісара ООН з прав людини

МОМ – Міжнародна Організація з Міграції

ВООЗ – Всесвітня Організація Охорони Здоров'я

ВСТУП

Збройні конфлікти та соціальний тиск через економічну нерівність, природні катаклізми, політичну нестабільність окремих держав інтенсифікують міграційні міжнародні процеси, а відтак – і процеси їх регулювання.

Недосконалість регулювання міжнародної міграції призводить до її негативних наслідків як прямої дії – нелегальна міграція, торгівля людьми, так і відкладеної та опосередкованої – відсутність адаптації та інтеграції мігрантів у приймаючій громаді, що разом призводять до високого рівня злочинності та конфліктів (навіть збройних). Відтак, міграція може перетворитися на загрозу не тільки для однієї конкретної території, але і для всієї країни чи регіону. Нестабільні міграційні процеси зумовлюють економічне та демографічне виснаження країн-донорів, що підсилює економічну нерівність та провокують нові хвилі міграції.

Отже, необхідність розробки виваженої міграційної політики та стратегій її подальшої реалізації саме у теперішній час постає невідкладним завданням для кожної держави як запорука її стабільності та добробуту.

Аналіз наявної літератури з досліджуваної проблеми свідчить, що, як правило, юридичний аспект вивчення міграційної політики наявно превалює над такими не менш важливими проблемами, як соціальний та культурний виміри.

На нашу думку, міграційна політика повинна охоплювати не тільки регулювання міграційних процесів (потоків), а й забезпечувати інтеграцію та поетапну адаптацію мігрантів, біженців та внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у приймаючих громадах та суспільстві. У зв'язку з цим національна міграційна політика, спрямована на регулювання та стабільність процесу міграції та інтеграції, безпосередньо стосується діяльності державних

органів, адже включає фактори адаптації до національних та індивідуальних цінностей, інтересів та пріоритетів для сприяння добробуту населення та країни, підвищення рівня життя. Таким чином, урядові структури відіграють провідну роль у формуванні та реалізації міграційної політики на всіх рівнях, тоді як неурядові організації (НУО) співпрацюють з ними та виконують консультативну та допоміжну роль, і лише структуровані та спільні зусилля приведуть до успіху.

Актуальність теми. Проблема захисту прав біженців, осіб без громадянства та вимушених переселенців була, є та, на жаль, залишається актуальною і сьогодні, створюючи нові виклики для сучасного суспільства. Станом на 2019 рік майже 71 мільйон осіб в усьому світі вимушені мігрувати всередині своєї країни чи до іншої через збройні конфлікти, природні катаклізми, зубожіння, голод та переслідування за ознаками статі, раси, віросповідання та інших загроз. 26 мільйонів – це біженці, ще 41 мільйон - вимушені внутрішні переселенці, майже 4 млн. осіб - шукачі притулку [142]. Верховний комісар ООН у справах біженців підкреслив у своїй щорічній доповіді, що це рекордна кількість від часу виникнення Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН). Основний потік біженців - це вихідці із двох частин світу – Близького Сходу та Африки, а саме: Афганістану, Сирії, південного Судану, М'янми та Сомалі.

Більшість людей у світі навіть не замислюються над ще однією проблемою, над подоланням якої також працює УВКБ ООН, а саме - безгромадянство. Не дивлячись на те, що понад 60 років тому Всесвітня декларація прав людини закріпила: “Кожна людина має право на громадянство”, за оцінками УВКБ ООН близько 10 млн. осіб у світі не мають можливості скористатись цим правом. Тобто цих людей не визнає жодна держава через чинні закони та в юридичному полі особи без громадянства визнаються апатридами державою, на території якої вони проживають [142].

У 2019 році УВКБ ООН відзначало 65-річницю прийняття Конвенції про статус апатридів 1954 року, прийняття якої було присвячено наслідкам

Другої світової війни, що стали причиною масового переселення людей, серед яких були особи без документів, що посвідчують особистість. Одним із наслідків війн та збройних конфліктів є те, що населення залишають свої домівки та Батьківщину навіть без документів через небезпеку їхнім життям. Не менш поважна дата та у Конвенції 1961 року про скорочення безгромадянства, адже у 2019 році їй виповнилось 60 років. Держави-підписанти цієї Конвенції зобов'язуються гарантувати превенцію безгромадянства та можливість користуватись апатридам базовими правами.

Розпад Радянського Союзу у грудні 1991 року став причиною втрати громадянства близько 280 млн осіб, які проживали на території СРСР. Більшість потенційних осіб без громадянства мала змогу підтвердити свій статус, в той час, як у певній категорії осіб не було такої можливості через відсутність підтверджуючих документів та прогалинами у законодавстві та практиці у новопроголошених незалежних державах. Майже 30 років після того проблема безгромадянства актуальна і сьогодні, адже апатриди не можуть підтвердити свою приналежність до громадянства певної держави через відсутність документів, які посвідчують особистість, не були зареєстровані при народженні та інших індивідуальних причин. Крім того, низький рівень інформованості населення та відсутність бажання представників державної влади знаходити компроміси та правові розв'язання подібних питань є одним із факторів, які погіршують ситуацію.

В юридичному полі, якщо у людини немає документів, то вона стає невидимою, тобто немає доступу до своїх фундаментальних прав, зокрема право на працевлаштування, медичне обслуговування, соціальні послуги, освіту, власність, реєстрацію шлюбу та реєстрацію народження своїх дітей.

На жаль, ця сумна статистика безпосередньо стосується і нашої країни. Загарбання Криму РФ, війна на Сході України та тимчасова окупація окремих районів Донецької та Луганської областей викликали масштабні та безпрецедентні міграції населення: майже два мільйони українців були вимушені залишити свої домівки та мігрувати всередині своєї країни та

шукати притулок в інших. Наша країна посідає дев'яте місце у світі за кількістю внутрішньо переміщених осіб [79].

Отже, актуальність діяльності Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців із захисту їх прав та осіб без громадянства у світі та Україні є гостроактуальною з науково-практичної точки зору. Про це свідчить й дослідницький інтерес до цієї проблеми.

Об'єктом дослідження виступає діяльність УВКБ ООН із захисту прав біженців та осіб без громадянства.

Предметом вивчення є порівняльний аналіз механізмів та засобів захисту прав біженців та апатридів у країнах Середньої Азії та Україні в межах мандату УВКБ ООН.

Хронологічні межі дослідження пов'язані зі зрушеннями, які відбулися, у випадку з країнами Середньої Азії з започаткуванням Алматинського процесу у 2011 році та до теперішнього часу (переговорний майданчик країн середньоазіатського регіону з питань міграції) [110]. У випадку з Україною за нижню хронологічну межу взято початок агресії РФ, окупації Криму та частини територій Донецької та Луганської областей – 2014 рік та по сьогодні.

Разом з тим хронологічні межі в окремих параграфах та розділах магістерської роботи можуть виходити за означені вище у зв'язку зі зверненням до історії створення як самого УВКБ ООН, так і появи представництв у визначених державах

Географічні межі дослідження умовно можна визначити територією досліджуваних країн Середньої Азії (Киргизстан та Узбекистан) та України. Але, зважаючи на переміщення мігрантів не тільки всередині цих країн, а й за їх межі, географія вивчення відповідно розширюється.

Мета дослідження обумовлюється об'єктом та предметом вивчення та полягає у визначенні ефективності діяльності УВКБ ООН у країнах Середньої Азії та Україні.

Відповідно до поставленої мети слід вирішити наступні **завдання** дослідження:

- визначити теоретико-методологічні засади дослідження;
- охарактеризувати ступінь вивченості проблеми та емпіричну базу;
- проаналізувати нормативно-правову базу із захисту біженців та осіб без громадянства;
- порівняти правові засади діяльності УВКБ ООН у країнах Середньої Азії та Україні;
- визначити та охарактеризувати основні напрямки діяльності УВКБ ООН в Україні відповідно до мандату організації;
- здійснити ситуаційний аналіз у хронологічних межах реалізації та захисту прав біженців та осіб без громадянства в Узбекистані та Киргизстані;
- виробити рекомендації щодо вдосконалення нормативно-правової бази та практичної діяльності Агентства ООН у справах біженців.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що вперше у вітчизняній науці було проаналізовано сучасний стан міжнародного захисту біженців, шукачів притулку та апатридів в Україні та країнах Середньої Азії, роль діяльності УВКБ ООН із захисту прав підмандатних осіб в Україні, Киргизстані та Узбекистані, вплив внутрішньої політики України, Киргизстану та Узбекистану на реалізацію захисту біженців, шукачів притулку та осіб без громадянства.

Практична значимість. Матеріали та результати дослідження можуть бути використані при підготовці підручників, методичних рекомендацій, текстів лекцій, практичних занять з дисциплін «Історія ООН», «Міграційні процеси», «Міжнародне право та права людини» взагалі, та зокрема біженців та апатридів. Матеріали роботи в подальшому можуть використовуватись для наукових публікацій.

Висновки та рекомендації дослідження, розроблені як для національних, так і для місцевих органів державної влади, можуть бути використані в процесі вдосконалення правових засад процедури реалізації міграційної політики в цілому та ідентифікації шукачів притулку та біженців, поліпшення процедур надання статусу особи без громадянства на набуття громадянства, дотримання нормативно-правової бази із захисту та інтеграції біженців у приймаючих громадах, поширення принципу нульової терпимості до всіх проявів дискримінації, ксенофобії.

Апробація та публікації результатів дослідження. Результати дослідження з теми «Діяльність Управління Верховного Комісара ООН із захисту прав біженців та осіб без громадянства» були викладені у тезах доповіді Х Всеукраїнської Інтернет-конференції «Тенденції розвитку сучасної системи міжнародних відносин та світового політичного процесу» у м. Маріуполь 29 травня 2020 року та опубліковані у статті «Діяльність УВКБ ООН із захисту прав біженців та осіб без громадянства в Україні» у співавторстві із Гільченко О. у фаховому виданні Вісник Маріупольського державного університету, Серія: Історія і політологія / за заг. ред. К. В. Балабанова. Маріуполь, 2020 Вип. 28-29 (У друці).

Структура магістерської роботи. Відповідно до мети та завдань дослідження магістерська робота складається зі вступу, переліку скорочень, трьох розділів, які мають розподіли на параграфи, списку використаних джерел та літератури (168 позицій). Загальний обсяг магістерської роботи становить 125 (зі списком літератури) сторінок, основного тексту 94 сторінок.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження» розглянуто категоріально-понятійний апарат та методологія дослідження, а також охарактеризовано ступінь вивченості проблеми та джерельну базу дослідження.

У другому розділі «Діяльність УВКБ ООН із захисту прав біженців в Україні» проаналізовано нормативно-правову базу із захисту біженців та осіб

без громадянства в Україні, а також висвітлено діяльність Агентства ООН у справах біженців в українському контексті.

Третій розділ «Роль УВКБ ООН із захисту прав біженців та осіб без громадянства в країнах Середньої Азії» присвячено аналізу ситуаційної оцінки реалізації та захисту прав біженців та осіб без громадянства в країнах Середньої Азії, ролі діяльності УВКБ ООН в Киргизстані та Узбекистані, а також порівняно нормативно-правову базу Киргизстану, Узбекистану та України.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ

1.1. Категоріально-понятійний апарат та методологія дослідження

У процесі дослідження будь-якого явища чи процесу необхідно конкретизувати та уточнити зміст понять, які складають об'єкт та предмет дослідження, використовуються у якості ключових та опорних категорій.

Понятійно-категорійна система будь-якої науки відіграє в ній надзвичайно важливу роль, оскільки, з одного боку, є узагальненою моделлю об'єкта її дослідження, а з іншого — її дослідним інструментарієм, базою вивчення об'єктивної реальності [32].

Своєю чергою всі поняття і категорії, використовувані у теорії міжнародних відносин, поділяють на дві групи: загальнонаукові та оперативні. Без загальнонаукових понять та категорій неможливе теоретизування, тобто за своїм характером вони інструментальні та системно використовуються у своїй теорії. Оперативні категорії окрім теоретичного, мають прикладний характер, та за різних причин втрачають будь-яку наукову сутність або набувають граничного характеру [32].

Основою для нашого дослідження є наступні поняття: «міжнародний захист», «міграція», «міграційний процес», «міграційна політика», «додатковий захист або субсидіарний», «громадянство», «безгромадянство», «громадянин», «іноземець», «мігрант», «підмандатна особа», «шукач притулку», «біженець», «особа без громадянства або апатрид», «внутрішні мігранти або внутрішньо переміщені особи». Із огляду на це всі терміни слід розглядати у контексті міжнародної системи захисту прав.

Останні десятиріччя виникла тенденція масового використання термінів «міжнародний захист», «міжнародний механізм захисту прав людини» та «міжнародна система захисту прав людини» як в міжнародній, так і національних системах права, та в міжнародних відносинах в цілому. Однак, багато науковців підкреслюють відсутність уніфікованого визначення цих понять з точки зору правових аспектів. По-перше, міжнародний захист, механізми та системи захисту прав людини включають міжнародні відносини в цілому. По-друге, у контексті системи міжнародного права утворює одну із його галузей. Сьогодні сформувався три основні погляди щодо місця прав людини в міжнародних відносинах. Так Дж. Доннелі вирізняє три теорії, де згідно з традиційним підходом, права людини безпосередньо стосуються правового поля суверенної держави та займають другорядну позицію у міжнародних відносинах. На його думку, «жодна міжнародна організація не має права діяти в ім'я прав людини». Космополітична модель визначає, що неурядові організації, індивіди та глобальна політична спільнота використовують метод тиску на держави задля захисту прав людини. Останній інтернаціональний підхід охоплює декілька моделей визначає спільноту держав як міжнародну спільноту, до яких входять як індивіди, так і неурядові організації та саме вони визначають рамки своєї правозахисної діяльності [20, с. 46 - 48].

Варто також приділити увагу теорії поліцентризму, яка стверджує відсутність легальної монополії на владу, яка належить певній державі чи міжнародній організації у міжнародних відносинах, адже головний принцип у міжнародному праві це принцип суверенності та рівності (рівноправності) держави. Цей принцип закріплено у статуті ООН, тож вважається, що кожна держава рівна та незалежна відповідно до свого суверенітету та «не існує презумпції обмеження незалежності держав» [130].

Таким чином, міжнародний захист має реалізовуватись суверенними державами, міжнародними організаціями та суспільними групами, адже вони

є основними учасниками міжнародних відносин вважаються, тобто міжнародний захист.

В той самий час, ще у XVII сторіччі Ж. Руссо [69] відмітив суперечність існування та функціонування людства у двох вимірах одночасно: у громадському, де діяльність об'єктів регламентується законами, та природному, коли кожна особа не обмежена обов'язками та діють самостійно за своїм бажанням.

Якщо відштовхуватись від цих підходів, то виходить, що кожна людина має фундаментальні права (зазначені у Загальній Декларації прав людини), які не можуть порушуватись, але можуть бути певні обмеження відповідно до суверенітету держави перебування, з метою врегулювання відносин на всіх рівнях.

Повертаючись до міжнародного захисту прав людини у контексті міжнародних відносин, то більшість науковців, все ще не дійшли згоди у визначенні терміну «міжнародний захист прав людини». Так, В. Рудницький вважає, що Статуті ООН регулює міжнародне співробітництво держав-членів ООН у сприянні розвитку прав людини в цілому, а не сам «міжнародний захист прав людини» [119]. А. Мовчан визначає діяльність із міжнародного захисту прав людини як вироблення рекомендацій щодо реалізації захисту прав людини у міжнародних відносинах та виконанні відповідних зобов'язань. [98] На думку М. Антонович, всі наявні міжнародні механізми щодо захисту прав людини, є тільки частиною міжнародної системи захисту прав людини взагалі [1].

Якщо говорити про міграцію, то цей процес відомий ще зі стародавніх часів та в цілому всю історію людства можна розглядати крізь призму постійних міграційних процесів, наприклад: вихід євреїв із Єгипту, колонізація Південної та Північної Америки, Австралії та окремих регіонів Азії, велике переселення із країн Європи до Північної Америки та інше.

Таким чином, *міграцію* населення розглядають як процес переміщення людей (однієї людини або групи людей, наприклад, сімей або іншої групи

людей, переслідують одну і ту ж мету) з одного місця в інше, щоб влаштуватися на певний проміжок часу на новому місці. *Міграційний процес* охоплює не тільки перетин державного адміністративного кордону, а й в межах однієї чи кількох територіальних одиниць, для зміни місця проживання на короткий чи довгий термін. Важливим в аналізі певних процесів є визначення причин та наслідків міграції, тобто що саме керує людиною чи групою людей в момент прийняття рішення знятися з місця та який вплив це матиме для мігранта, приймаючої держави та держави походження.

Серед основних передумов виникнення міжнародного захисту прав людини міжнародні та вітчизняні правознавці та правозахисники, виділяють боротьбу народів за відновлення зневажених фашизмом прав людини і зв'язок між дотриманням прав людини і збереженням миру.

Зasadничим фундаментом міжнародно-правових документів та норм у регулюванні міграції та у справі захисту біженців стала Загальна Декларація прав людини, яку було прийнято та проголошено в Резолюції 217 А(III) Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 10 грудня 1948 року. Будучи безпосереднім результатом досвіду Другої світової війни, Декларація стала вираженням глобального завдання захисту невід'ємних та і невідчужуваних прав людини. Декларація складається з 30 статей, які мають рекомендаційний характер, але ставши підґрунтям наступних міжнародних угод, регіональних документів з прав людини, стали обов'язковими для держав-членів ООН, з часом отримали статус норм правового звичаю, показником демократичного ладу, увійшли до національних конституцій та інших законів [166].

Декларація прав людини залишається чи не єдиним основним міжнародно-правовим актом універсального характеру. З огляду на вивчення міграційних процесів в рамках міжнародного права та права людини, доцільним буде викладення основних статей Загальної Декларації прав людини. Згідно Статті 13 “Кожна людина має право вільно пересуватися та

обирає собі місце проживання у межах кожної держави” та “Кожна людина має право покинути будь-яку країну, включаючи й свою власну, та повертатися у свою країну” [166], яка має бути нормою для сучасного світу та в процесі глобалізації. Стаття 14 Декларації прав людини визнає, що “кожна людина має право шукати притулку від переслідувань в інших країнах і користуватися цим притулком” [166]. Тобто мова йде про *міжнародний захист*, закріплений за особами, які вимушені покинути свої країни походження в силу мотивованих причин: переслідування, збройний конфлікт, екологічних катастроф та страх за своє життя [148]. Своєю чергою, статтею 14 Декларації прав людини закріплено, що “особа не може скористатись правом шукати притулок в разі переслідування, яке насправді ґрунтується на вчиненні неполітичного злочину, або діяння, що суперечить цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй” [166].

У статті 55 Конституції України проголошено: “кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод у відповідні міжнародні судові установи чи у відповідні органи міжнародних організацій, членом чи учасником яких є Україна” [28]. З цього виходить, що у випадку обмежених національних засобів захисту, кожна людина має право на звернення за допомогою та додатковим захистом до міжнародних акторів, що підтверджується статтею 35 Європейської Конвенції прав людини [21]. *Додатковим захистом або субсидіарною формою захисту* вважається форма захисту, що надається іноземцям та особам без громадянства, які прибули в країну або перебувають в ній та не мають можливості або не бажають повернутися в країни походження або приналежності обґрунтованих побоювань за своє життя внаслідок обставин. Це тлумачення має відображення у чинному Законі України “Про громадянство” [52], Європейської Конвенції про громадянство [22] та Конвенції ООН про статус апатридів [92].

Держава визначає свої національні інтереси, які за своєю природою нестабільні і змінюються відповідно до певної ситуації чи міжнародної

системи, відповідно до постановки національних інтересів формується стратегія держави та її політика Так Я. П'єтрась [150] вважає, що учасники міжнародних відносин захищають свої національні інтереси в три способи:

- створюють побічні наслідки шляхом одночасних дій у різних галузях та напрямках;
- за допомогою однієї дії реалізувати багато інших інтересів;
- за необхідності, переорієнтують власні інтереси, наприклад, тактичні на стратегічні та інші. [150].

Н. Макіавеллі вважає, що ефективна зовнішня політика забезпечується шляхом дотримання семи принципів. Так, зовнішньополітичний курс держави має відповідати можливостям держави, який спрямований на підтримку вигідної позиції держави у її оточенні [95, с. 73]; держава має виконувати укладені угоди відповідно до політичної ситуації та рентабельності; держава має об'єктивно оцінювати супротивників та союзи інших держав та діяти з метою недопущення об'єднання супротивних, в тому числі, шляхом обмеження допомоги; толерантно відноситись та ставитись до переможених держав [95, с. 76]. Із цього виходить, на думку Н. Макіавеллі, зовнішня політика виступає як певна сфера дій держави та яка відповідає тільки державним інтересам, яка ґрунтується на можливостях, наявних ресурсах та розстановкою політичних сил.

Отже, вважаємо доцільним розглядати міграційну політику як напрямок зовнішньої та внутрішньої політики, та як складову частину міжнародного захисту та міжнародних відносин відповідно. Із огляду на функціональну складову, то міграційна політика становить собою систему розумних цілей, завдань, напрямів розвитку міжнародних відносин в галузі міграції, правових норм міграції та заснована на законних підставах (закони, постанови, стратегії й т.д.) і специфічного для певних округів / країн / профспілки. Міграційна політика є частиною демографічної політики, адже відтік населення має негативний вплив на демографічний фонд, та впливає на кадровий потенціал. Загалом, *міграційна політика* - це правове регулювання

міграційних потоків, прогнозування негативного впливу таких процесів, створення кращого ставлення до мігрантів та шукачів притулку.

Стаття 15 Декларації прав людини зазначає: “Кожна людина має право на громадянство. Ніхто не може бути безпідставно позбавлений громадянства або права змінити своє громадянство” [166]. У певних країнах використовують відмінні терміни, наприклад, в Британії «підданство», адже мається на увазі стійкий зв'язок індивіда з державою-монархією, та «державна належність. Сучасна концепція міжнародного права стверджує, що людина не може належати державі (державі-монарху), адже основою є верховенство права та свободи людини, тобто допускається використання терміну «громадянство», а не «підданство» чи «належність». Згідно з Конвенцією про громадянство, а також статті 1 Закону України “Про громадянство” [52], статті 3 Закону КР “Про громадянство КР” [104], стаття 4 Закону Узбекистану “Про громадянство Республіки Узбекистан” [105] *громадянство* вживається у значенні правового зв'язку між фізичною особою і державою, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках [22], а з цього виходить, що *громадянин* це особа, яка набула громадянства країни в порядку, передбаченому національними нормативно-правовими актами та міжнародними договорами.

Вітчизняні науковці в процесі аналізу нормативно-правових документів та література дійшли висновку, що громадянству України притаманні три групи принципів. До загальних відносять принцип державного суверенітету, демократизму, інтернаціоналізму, об'єднання інтересів індивідів, суспільства та держави, верховенства норм міжнародного права та інші. Відповідно до цих принципів вчені класифікують громадянство за критеріями, які мають умовний характер, наприклад, рівень закріплення у нормативно-правовій базі.

Протилежним за значенням терміну громадянин відносно правового зв'язку із державою стає *іноземець*, який є особою-громадянином іншої держави.

Безгромадянство є правовою аномалією, яка унеможлиблює для більш ніж 10 мільйонів чоловіків, жінок та дітей у світі – та більше ніж для півмільйона осіб у Європі – доступ до їх основоположних громадянських, політичних, економічних, соціальних і культурних прав [142]. Бути особою без громадянства означає не бути визнаним громадянином будь-якої країни через дію її закону.

З метою вирішення правового визнання громадянства та утилізації прогалин у законодавстві було прийнято дві основні Конвенції, це Конвенція про статус апатридів 1954 року, яка спрямована на встановлення відповідного робочого правового режиму для апатридів, тобто захисту цих осіб за міжнародними нормами та стандартами [92]. Своєю чергою, Конвенція про скорочення безгромадянства 1961 року містить рекомендації щодо методів скорочення кількості осіб без громадянства та має на меті створення механізмів реагування [91].

Іноземцем вважається особа, яка має громадянство (підданство) та відповідний правовий зв'язок з іншою державою (або державами), але перебуває на території іншої. Кожна держава регулює правила перебування іноземців на своїй території відповідно до свого суверенітету [91].

Важливо не плутати іноземців та мігрантів, адже *мігрантами* вважаються особи чи групи осіб, які переміщуються як з однієї країни в іншу, так і з однієї адміністративної територіальної одиниці в іншу. Попри те, що правового визначення терміну “мігрант” не має, ООН визначає мігранта за особу, яка проживає в іншій країні протягом певного терміну, незалежно від причин його переміщення (добровільних або вимушених) та способів міграції (легальний або нелегальних) [128].

Повертаючись до мети дослідження, а саме діяльності УВКБ ООН, доцільним буде дати тлумачення терміну «*підмандатна особа*». Мандат УВКБ ООН визначається Статутом організації, та визначає причини створення та основні напрямки діяльності. Варто підкреслити, що головний мандат Агентства ООН у справах біженців це “*protection*”, тобто захист у всіх

його проявах. Під всіма його проявами мається на увазі всебічна допомога шляхом забезпечення захисту, надання гуманітарної допомоги та пошуку довгострокових рішень [131]. Спочатку мандат поширювався лише на біженців, тобто осіб, які опинились поза межами своєї батьківщини в результаті збройних конфліктів, насильства, переслідування та потребували міжнародного захисту. З плином часу до підмандатних груп були включені особи без громадянства та шукачі притулку. Внутрішні переселенці не входять до загального мандату УВКБ ООН, але за певних обставин, з метою посилення захисту та надання гуманітарної допомоги цим громадянам УВКБ ООН виступає як юридична особа від імені біженців, шукачів притулку, осіб без громадянства, адже часто-густо вони не мають захисту з боку країни свого походження.

Конвенція про статус біженців визначає *шукача притулку* як «особу, яка залишила країну походження, подала заяву про визнання біженцем в іншій країні та чекає рішення щодо її клопотання» [93]. Тобто це проміжний статус особи, яка потребує субсидіарного захисту і залишатиметься при статусі шукача притулку, поки не буде розглянуто його чи її заяву. У разі позитивного рішення держави-отримувача, шукач притулку отримує статус біженця.

Так, словник української мови дає вузьке тлумачення терміну “біженець” - людина, яка покинула місце свого проживання внаслідок війни або стихійних лих” [71]. Конвенція про статус біженців від 1951 року, надає вичерпне визначення, адже сформулювалось на основі потреб та цілей міжнародної спільноти врегулювати правовий механізм та розглядає *біженця* як особу, яка “внаслідок обґрунтованих побоювань стала жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни свого громадянства та не може користуватись національним захистом цієї країни, або не бажає ним користуватись внаслідок таких побоювань” [93]. Певною мірою, статус

біженця та апатрида схожі, адже *de facto* їх правовий статус мало чим відрізняється. Однак, як правило, біженці не втрачають свого громадянства, а лише підпадають під юрисдикцію держави, в якій перебуває, що відрізняє їх від іноземців тим, що останні підпорядковуються як державі громадянства, так і державі перебування. Статус біженця вважається чинним до появи причин його припинення, які можуть мати добровільний характер та вимушений. Відповідно до положень Конвенції дія статусу припиняється у випадку добровільного повернення, добровільного набуття нового громадянства, добровільне повторне набуття громадянства країни свого походження, немає підстав вважати особу біженцем (наприклад, минула загроза життю).

Особи без громадянства входять до переліку підмандатних осіб УВКБ ООН - це особа, правовий стан якої не визнає жодна Держава відповідно до чинного її законодавства [92]. Таких осіб ще називають апатридами та аполідами. Статус особи без громадянства набувається в результаті виходу з громадянства певної держави або прогалин у законодавстві щодо визначення громадянства. Таким чином, апатрид не має юридично аргументованих доказів свого правового зв'язку із жодною державою та, відтак, його чи її статус регулюється законами держави перебування. Через порушення цього зв'язку особи без громадянства обмежені у своїх правах та не можуть користуватись базовими правами таких як, доступ до медичного забезпечення, освіти, офіційного працевлаштування, соціального захисту та шукати міжнародного захисту. Іноземці, у порівнянні з особами без громадянства, під час перебування на території іншої держави зберігають зв'язок із країною свого громадянства, адже держава продовжує поширювати свою владу на громадян, які знаходяться за її межами. В той самий час іноземці мають виконувати права та обов'язки відповідно до правопорядку країни перебування. Оскільки особа без громадянства втратила

Звідси виходить, що згідно з наявними відмінностями тлумачення термінів «іноземець» та «апатрид» це особлива категорія осіб, яка має

регулюватись в особовому порядку на основі міжнародних норм та національного законодавства країни перебування.

Проблема безгромадянства безпосередньо стосується всіх осіб, які є під захистом УВКБ ООН, адже безгромадянство часто стає як результат дискримінації, порушення прав людини та призводить до міграції. Тож не дивлячись на те, що більшість апатридів залишаються в країні свого походження/ народження, певна кількість все ж стає вимушеною покинути країну та стати мігрантом, особою, що потребує додаткового захисту чи біженцем. Звідси виходить, що особи без громадянства, які за сумісництвом є також біженцями згідно з Конвенцією 1951 року про статус біженців, мають право на захист [93]. Головна проблема полягає в тому, що обидва статуси чітко не визначаються, що призводить до порушення прав осіб на додатковий захист, наприклад, держава має надавати медичні послуги особам зі статусом біженця поряд із захистом від виселення, та не відмовляти особам без громадянства у цьому праві.

Внутрішні мігранти або внутрішньо переміщені особи становлять категорію осіб, що з економічних, військових, екологічних та інших причин перетинають адміністративні межі однієї країни з метою тимчасового або постійного проживання. І. Василенко у своїй дисертації «Протидія незаконній міграції населення країн Азії в Європу через територію України (організаційно-правовий аспект)» визначає, що станом на 2006 рік «внутрішня міграція за своєю природою не тягне будь-якої зміни його правового статусу, не породжує будь-яких спеціальних правовідносин й не порушує будь-яких правових норм» [13].

В Україні вперше виникла проблема внутрішнього переміщення за роки незалежності в наслідок збройного конфлікту на Сході України та анексії Криму у 2014 р., де реалії інші й така «внутрішність» робить їх заручниками національного законодавства, де внутрішніх переселенців розглядають з точки зору статусу, а не потреб, що свідчить про недосконалість правового регулювання за об'єктивних причин.

Вивчення діяльності Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців здійснювалось відповідно до загальнонаукових підходів, принципів та методів.

Так дослідження ґрунтується на теорії традиціоналізму та на принципі суб'єктивізму, яка основана на сприйнятті міжнародних відносин як процесу та результату діяльності у міжнародному середовищі, орієнтує дослідження до особливостей та закономірностей людської природи, яка є в них визначальною. Нормативізм, логічно витікає із суб'єктивізму та полягає у твердженні про певну закономірну еталонну поведінку суб'єктів (зокрема, це стосується мотивів, цілей та інтересів), яка дає змогу розглядати їхні дії крізь її призму та пояснювати явища і процеси у міжнародних відносинах [32].

Робота засновується на системному та діалектичному теоретичних підходах до вивчення явищ та процесів в міжнародних відносинах. Своєю чергою системний підхід є узвичаєним напрямком методології дослідження та полягає у цілісному сприйнятті міжнародних відносин та у розумінні взаємопов'язаності й взаємопов'язаність його елементів, а діалектичний підхід заснований на сприйнятті міжнародних відносин як динамічної системи, яка постійно змінюється та розвивається та характеризується оскільки охоплює найзагальніші особливості розвитку будь-яких явищ і дає змогу об'єктивно вивчати рушійні сили міжнародних процесів. Використання цих двох підходів дало змогу дослідити взаємозв'язок структури явищ та його еволюцію [32].

Теоретичні підходи та принципи пізнання реалізуються за допомогою методів, як загальнонаукових, так і спеціальних.

За допомогою історичного методу вдалось визначити та проаналізувати передумови початку діяльності Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців в Україні та державах Середньої Азії.

В першому розділі під час вивчення понятійно-категоріального апарату був застосований метод термінологічного аналізу, який допомагає вивчити історію виникнення, еволюцію та становлення таких понять як «міграційна

політика», «міжнародний захист», «громадянство», «безгромадянство», «біженець», «особа без громадянства» та інші.

Використання конкретно-історичного підходу у другому та третьому розділах, який полягає у дослідженні процесів у хронологічній послідовності з метою виявлення певних закономірностей їх розвитку, чи навпаки суперечностей, дозволило дослідити та виділити етапи формування та розвитку системи захисту біженців, апатридів та шукачів притулку в Україні та країнах Середньої Азії.

В процесі дослідження був використаний метод вивчення документів, завдяки якому було проведено аналіз національних та міжнародних офіційних документів щодо забезпечення міжнародного захисту та захисту прав біженців та апатридів.

Використання нормативно-ціннісного методу дало можливість проаналізувати та оцінити законодавчу та нормативно-правову бази дослідження.

Інституціональний метод було застосовано для аналізу інституційного підґрунтя організації.

За допомогою кейс-методу було виявлено особливості становлення законодавчої бази із захисту прав біженців та осіб без громадянства в Україні та країнах Середньої Азії, ситуативний аналіз стану системи та механізму захисту прав підмандатних осіб УВКБ ООН, наявної ресурсної бази, що дало можливість розібратись у суті проблеми та надати рекомендації щодо їх вирішення.

Структурно-функціональний метод було взято за основу для аналізу офіційних документів, законодавчих актів, матеріалів ЗМІ та інтернет-ресурсів.

Метод аналізу статистичних даних використовувався для представлення показників діяльності Державної міграційної служби України за 2020 рік у порівнянні із 2019 роком, кількості осіб без громадянства в

Україні, використовуючи дані Всеукраїнського перепису населення 2001 та 2019 років.

Використання графічного методу дало змогу наочно зобразити причинно-наслідкові зв'язки безгромадянства.

Порівняльний метод надав можливість співвіднести діяльність УВКБ ООН в Україні, в Киргизстані та Узбекистані, а також віднайти спільне та особливе в їх нормативно-правовій базі.

Абстрактно-логічний метод став основою для підсумовування отриманих результатів та викладення висновків.

З метою виконання поставленої мети дослідження, було використано необхідні наукові методи, як загальнонаукового характеру, так і спеціальних методів, що допомогло проаналізувати проблему захисту прав біженців та апатридів в Україні та країнах Середньої Азії, а також сформулювати рекомендації щодо їх вирішення.

1.2. Ступінь вивченості проблеми та джерельна база дослідження

Захист прав людини в контексті міжнародного права та міжнародно-правового співробітництва розглядається багатьма вченими. Крім того, важливі аспекти дослідження не відображаються у вітчизняній та зарубіжній літературі, а саме роль УВКБ ООН із захисту прав біженців, шукачів притулку та апатридів, із реалізації стратегії скорочення безгромадянства. Використовуючи проблемний принцип, ми вважаємо за доцільне розподілити літературу з досліджуваної проблеми на наступні групи:

- наукові розробки, які стосуються загальних аспектів сучасного стану мігрантів, біженців, апатридів;
- правознавчі дослідження, які розглядають проблему в контексті міжнародного та конституційного права;
- наукові роботи присвячені загальнотеоретичним аспектам забезпечення прав людини.

Представники першої групи авторів дають представлення про становлення, процес розвитку та стан міжнародного права, шляхом аналізу чинних міжнародних нормативно-правових актів та їх реалізації. Вагомий внесок в аналіз правових документів, міжнародних угод, конвенцій, висвітлення конкретних правових практик зробили вітчизняні науковці А. Свящук, М. Буроменський, В. Буткевич, І. Ковалишин, О. Котляр, В. Мицик.

Так А. Свящук у своїй роботі «Проблеми прав біженців та виклики сучасності» [70] охоплює питання щодо практики захисту прав біженців у світі та в Україні у контексті приєднання до міжнародних конвенцій на шляху України до євроінтеграції.

М. Буроменський висвітлив конфліктність питання права на притулок з точки зору міжнародного права, де право на притулок згідно з Загальною Декларацією прав людини є одним із квінтесенційних, в той час, як питання права людини на одержання притулку залишається невизначеним через відсутність певної міжнародно-правової норми загального міжнародного права, який закріплює за державою обов'язок надати притулок і виходячи із цього кожна людина має право на притулок та не може отримати відмову в ньому [11, с. 133]. Важливо також зазначити, що М. Буроменський виступав у ролі не тільки науково діяча, а й експерта із міжнародного права, так його знання та вміння стали основою плідної співпраці із міжнародними організаціями, в тому числі УВКБ ООН, Управління Верховного комісара ООН з прав людини, Європейського Союзу та інших.

В. Мицик в роботі «Права людини у міжнародному праві. Міжнародно-правові механізми захисту» аналізує теоретичні та практичні аспекти реалізації міжнародного права, міжнародного захисту та прав людини взагалі, з процедуральної точки зору. Крім того робота охоплює розгляд Конвенцій ООН, з огляду на моніторинг реалізації міжнародних документів країнами-підписантами [33].

О. Котляр провела аналіз перших міжнародних актів з точки зору ретроспективи та еволюції появи та становлення поняття «біженець» в міжнародному праві [30, с. 37].

Наукова праця І. Ковалишина «Правовий статус біженців в Україні: проблеми теорії і практики» «використовує комплексний підхід до аналізу проблем теоретичного та практичного характеру правового статусу біженців в Україні та розглядає проблему правового статусу біженців як складову проблеми правового статусу іноземців в країні їхнього тимчасового перебування» [26].

До другої групи робіт можна віднести праці, які досліджують питання захисту біженців, правове регулювання з огляду на національну нормативно-правову базу. У вітчизняній науці особливу увагу приділяють наступні науковці: В. Босий, Л. Біла-Тіунова, С. Бритченко, Ю. Гаврушко, О. Малиновська, К. Нестеренко.

У роботі Л. Білої-Тіунової «Правове регулювання статусу біженця в Україні: стан і перспективи реформування» викладено аналіз міжнародно-правових актів та національних законів та дано формулювання терміну «біженець» і «шукач притулку» [6, с. 202], а також диференційовано поняття «біженець», «вимушений переселенець», «особа, яка потребує додаткового захисту» та «особа, яка потребує тимчасового захисту» [6, с. 203], а також становлення законодавства про біженців [6, с. 198-202].

Ю. Гаврушко дійшов висновку, щодо відсутності уніфікованого тлумачення та застосування понять «шукач притулку», «нелегальний мігрант», «вимушений переселенець», «тимчасовий захист біженців» [15].

В. Босий стверджує, що в Україні «приділяється увага конституційно-правовому регулюванню державної політики у сфері біженців відповідно до загальноновизнаних норм та принципів міжнародного права та в контексті європейської інтеграції» [7, с. 27]. Однак, автор підкреслює необхідність вдосконалення національного законодавства у сфері захист прав біженців

відповідно до міжнародних норм та їх подальшому застосуванні відповідно до змін.

В своїх наукових працях, зокрема, “Стан законодавства України про біженців // Біженці та міграція” С. Бритченко, розглядав та визначив основні етапи становлення законодавства про біженців в Україні [8, с. 7]. Не дивлячись на те, що аналіз проведено станом на 1999 рік, ці етапи мають теоретичне значення і нині.

Робота К. Нестеренко “Законодавство України про біженців: становлення та перспективи розвитку” [37] визначає теорію підґрунтя виникнення притулку, яка основана на певних характеристиках, а головна це суверенітет держави. Також притулок розглянуто в межах адміністративного права.

Монографія О. Малиновської “Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії” присвячена аналізу стану сучасної міграційної ситуації у світі та в Україні, чинникам та наслідкам міжнародної міграції, її значення для розвитку та безпеки, а також розглядає формування та розвиток міграційної політики України, перспективам її подальшого удосконалення [31].

Практично-методичне значення має посібник Н. Калхун, Д. Плечко, О. Моркової, М. Смоковича, С. Пилипець, О. Шамрай, Р. Слободян “Особливості розгляду справ, пов'язаних із статусом біженця та додатковим захистом” з огляду на діяльність УВКБ ООН в Україні із захисту підмандатних осіб [24].

Третя група наукових праць присвячена загальнотеоретичним (економічним, політичним, соціальним) аспектам міжнародного захисту прав людини, забезпечення прав біженців, шукачів притулку, осіб без громадянства, внутрішніх вимушених переселенців, процесам міграції та практичним питанням. До цієї групи слід віднести як вітчизняних науковців, так і зарубіжних науковців, до числа яких входять: М. Антонович, Г. Витковська, В. Денисов, С. Исакович, А. Мовчан, Л. Павлова, Б. Петранов,

П. Рабінович, А. Селиванов, В. Тетличка, Т. Фандикова, Д. Хетеусей, Л. Холборн.

Д. Хетеусей виступав у якості міжнародного експерта Представництва УВКБ ООН у Середній Азії та його робота «Право статусу біженця» набула високого значення в аспекті реалізації прав біженців у Середній Азії, стала теоретичною та практичною основою для подальшого аналізу та покращення їх захисту [135].

С. Исакович провів аналіз виникнення інституту міжнародного захисту прав людини [90]. Зі свого боку, А. Мовчан стверджує, що поширеним є розуміння міжнародного захисту прав людини як міжнародного співробітництва держав, зусиль і заходів ООН по сприянню загальній повазі й дотриманню прав людини і основних свобод для всіх, незалежно від раси, статі, мови і релігії [98]. Крім того, автор зазначає діяльність із міжнародного захисту прав людини полягає лише у виробленні рекомендацій із реалізації захисту та його регламентування.

П. Рабінович провів аналіз поняття та використання терміну «міжнародно-правові засоби, призначені для забезпечення і захисту основних прав людини» [68]. Б. Петранов розглядає міжнародний захист прав людини як одну із галузей діяльності щодо прав людини в міжнародних відносинах паралельно із сприянням виконання міжнародних угод та міжнародний контроль за дотриманням цих угод [113].

Разом з тим, проблема не втрачає своєї актуальності, знаходиться у постійній динаміці, що є стимулом для її подальшого вивчення.

Однак, попри потужний вітчизняний науково-дослідний та міжнародний експертний потенціал у цьому питанні, в Україні та країнах Середньої Азії продовжують приймати нові нормативно-правові акти, що так чи інакше суперечать або взагалі не відповідають міжнародно-правовим стандартам захисту біженців та осіб без громадянства. Не дивлячись на велику увагу науковців до проблем прав біженців та апатридів, діяльність

УВКБ ООН в межах мандату в країнах зазначених в географічних межах не стала предметом спеціального дослідження.

Емпіричною основою дослідження стали звіти Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців щодо України та країн Середньої Азії, Представництва Міжнародної організації з міграції в Україні, аналітичні матеріали та статистичні дані Агентства ООН у справах біженців (UNHCR), Європейської комісії Європейського Союзу, показників діяльності Державної Міграційної України.

За допомогою методу групування вдалось виявити подібність ситуаційної оцінки проблем біженців та осіб без громадянства в Україні та країнах Середньої Азії.

Визначення категоріально-понятійного апарату, концептуальних підходів, принципів та методів дослідження створює теоретичне підґрунтя дослідження у визначенні ефективності діяльності УВКБ ООН у країнах Середньої Азії та Україні.

Комплексне використання широкого спектра методологічних підходів дало змогу всебічно розглянути проблему захисту прав підмандатних осіб УВКБ ООН, виробити об'єктивне сприйняття досліджуваних явищ та визначити подальші перспективи розвитку даного процесу.

Джерельна база магістерського дослідження складається переважно з офіційних джерел, які за принципом походження ми розподілили на наступні групи:

- міжнародно-правові акти універсального характеру: Загальна Декларація прав людини [166].
- міжнародно-правові акти, які безпосередньо стосуються прав біженців: Резолюція 1166 ГА ООН від 26 листопада 1957 (Міжнародна допомога біженцям, які знаходяться під опікою Верховного комісара ООН у справах біженців) [118], Нью-Йоркська декларація про біженців та мігрантів, A/RES/70/302 [99], Глобальний Договір про біженців [84], Факультативний

протокол про набуття громадянства Віденської конвенції про дипломатичні відносини [133].

- регіональні міжнародно-правові угоди: Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [75], Наказ №211/1260/48/5 від 09.09.98 «Про затвердження Порядку реалізації домовленості між Україною та Республікою Узбекистан щодо співробітництва у вирішенні питань громадянства депортованих осіб та їх нащадків» [46], Європейська Конвенція про громадянство (Страсбург, 6 листопада 1997) [22].

- Конвенції: Конвенція ООН про статус біженців від 1951 р. [93], Конвенція ООН про статус апатридів згідно з резолюцією 526 А (XVII) від 28 вересня 1954 г. [92], Європейська Конвенція з прав людини [21].

- Двосторонні угоди: Угода між Урядом України та Управлінням Верховного Комісара ООН у справах біженців [74], Угода між Україною та Республікою Білорусь про реадмісію [61].

- Національні основні закони: Конституція України [28].

- Національні документи законодавчих органів влади: Закон України «Про приєднання України до Конвенції про статус апатридів» [58], Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» [49], Закон України «Про громадянство» [52], Закон України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» [53], Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» [56], Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» [50], Закон Киргизької Республіки «Про біженців» [100], Закон Киргизької Республіки «Про внутрішню міграцію» [103], Закон Киргизької Республіки «Про правове положення

іноземних громадян Киргизької Республіки» [85], Закон Киргизької Республіки «Про громадянство Киргизької Республіки» [109], Закон Республіки Узбекистан «Про громадянство Республіки Узбекистан» [105].

- Укази Президента: Указ Президента України «Питання спрощення набуття громадянства України іноземцями та особами без громадянства, які брали (беруть) участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони України, та громадянами Російської Федерації, які зазнали переслідувань через політичні переконання» [40], Указ Президента України «Про Концепцію міграційної політики» [29], Указ Президента Республіки Узбекистан «Про затвердження Положення про порядок надання політичного притулку в Республіки Узбекистан» [115], Указ Президента Республіки Узбекистан «Про затвердження положення про порядок розгляду питань щодо громадянства Республіки Узбекистан» [116].

- Національні документи виконавчих органів влади: Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Порядку оформлення, видачі, обміну, скасування, пересилання, вилучення, повернення державі, визнання недійсною та знищення посвідки на тимчасове проживання» від 09 жовтня 2020 р. № 933 [51], Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо інтеграції біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, в українське суспільство на період до 2020 року» від 22 серпня 2012 р. № 605-р [41], Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року» від 12 липня 2017 р. №482-р [72], Постанова Кабінету Міністрів Республіки Узбекистан «Про заходи реалізації постанови Президента Республіки Узбекистан від 28 серпня 2018 року № ПП-3924 «Про заходи поліпшення порядку постійної та тимчасової прописки іноземних громадян та осіб без громадянства» від 22 жовтня 2018 року № 845 [108], Постанова Кабінету Міністрів Республіки Узбекистан «Про заходи щодо організації діяльності органів запису актів цивільного стану» від 03 липня 2018 року № 498 [107], Постанова Кабінету Міністрів Республіки

Узбекистан «Про затвердження правил реєстрації актів цивільного стану» від 14 листопада 2016 року № 387 [111], Постанова Уряду КР «Про внесення змін в Постанову Уряду КР «Про затвердження Положення про роботу з біженцями в Киргизькій Республіці» від 4 квітня 2003 року № 188 [102], Постанова Президента Республіки Узбекистан «Про заходи щодо подальшого поліпшення державної політики Республіки Узбекистан у сфері співробітництва із співвітчизниками, що мешкають за кордоном» від 25 жовтня 2018 року [106].

- Матеріали неурядових міжнародних на національних громадських організацій: Безгромадянство в Україні. Тематичний огляд UNHCR (Вересень 2018) [4], Багаторічна стратегія захисту та пошуку рішень із залученням багатьох партнерів в Україні, 2018 – 2022 рр. [3], Біженці та шукачі притулку в Україні. Тематичний огляд УВКБ ООН (Червень 2019 року) [5], УВКБ ООН: огляд законодавства щодо внутрішнього переміщення за травень-червень 2020 р. [38], Україна як країна притулку: спостереження щодо становища шукачів статусу біженця і біженців в Україні. УВКБ ООН (Липень 2013 року) [76], Статут Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців. Резолюція 428 (V) ГА ООН [131], Доповідь Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців. Частина 2. Глобальний договір про біженців. A/73/12 (Частина II) [89], Вплив COVID-19 на українських мігрантів: огляд ситуації. Оновлено 31 березня 2020 р. [138], Глобальне вимушене переміщення перевищує 70 мільйонів. Стаття. [142], Національна система моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами, вересень 2019 р. [146], Захист біженців та довготривалі рішення у контексті міжнародної міграції: звіт про діалог Верховного комісара щодо викликів захисту, грудень 2007 року. [151], Індекс безгромадянства. Звіт по країні. серпень 2020 Україна [152], Особи без громадянства. Огляд Верховного комісара ООН у справах біженців [153], Заява Філіппо Гранді, Верховного комісара ООН у справах біженців щодо кризи COVID-19 [154],

Опитування щодо міграції та торгівлі людьми в Україні, Молдові, Білорусі та Грузії, 2019 [158], Кампанія #IBelong має на меті покласти край безгромадянству за десять років [159], Україна запроваджує нову процедуру визначення безгромадянства. 17 липня 2020 р. [161], Політика України щодо контролю за нелегальною міграцією. Міжнародний центр перспективних досліджень, 2006 [162], Спільна оцінка потреб УВКБ ООН в Україні за 2019 рік [164].

- Статистичні матеріали: Всеукраїнський перепис населення 2001. Державний комітет статистики України [14], Показники діяльності ДМС за 1 кв. 2020 р. [42], Показники діяльності ДМС за 1 півріччя 2020 р. [43], Показники діяльності ДМС за 2019 р. [44].

- Матеріали засобів масової інформації: Вимушені переселенці. Юрій Олексійв, Євген Захаров (Харківська правозахисна група) [79], Дайте два: Рада введе подвійне громадянство? [86], Подвійне громадянство в Україні: Все, що необхідно знати [87], Мігранти в Німеччині: чи права була Меркель, відкривши двері сотням тисяч біженців? 24 серпня 2020 року [97], Порівнюємо дані перепису населення України 2020 та 2001 років. 23 січня 2020 [121], УВКБ ООН закрило своє представництво в Узбекистані. 18 квітня 2006 року [123], УВКБ ООН направляє своїх співробітників для надання гуманітарної допомоги біженцям з Киргизстану. 14 червня 2010 року [126], Узбекистан: закривати офіс УВКБ ООН неприпустимо. 21 березня 2006 року [129], Чому Україні потрібен новий підхід до захисту біженців [168].

Таким чином, логічно поділити використану джерельну базу на три групи, де до першої відносяться міжнародні акти універсального характеру, Конвенції, міжнародно-правові акти, які безпосередньо стосуються прав біженців, осіб без громадянства та шукачів міжнародного захисту, регіональні міжнародно-правові та двосторонні угоди. До другої групи належать безпосередньо національні закони, національні документи виконавчих та законодавчих органів влади, які забезпечують реалізацію

захисту прав біженців, шукачів притулку та апатридів. Третю групу охоплюють статистичні дані, звіти, публікації, аналітичні довідки міжнародних та національних недержавних організацій, публікації ЗМІ.

З метою аналізу еволюції певних нормативно-правових актів було використано проєкт законів, а саме: Проєкт Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визнання особою без громадянства» [68], Проєкт закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо питань громадянства» [63], Проєкт Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визнання особою без громадянства» [64], Проєкт Закону «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» [66], Проєкт Закону «Про Державний бюджет України на 2021 рік» [67].

Наявний корпус джерел за умов комплексного їх використання та системного аналізу та є власний досвід автора у роботі за даною специфікою у роботі із підмандатними особами УВКБ ООН дають можливість неупереджено висвітлити діяльність Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців та визначити ефективність законодавчої бази із захисту підмандатних осіб в Україні та країнах Середньої Азії.

Висновки до розділу 1

На сьогоднішній день поняття «міжнародний захист прав людини» має багато визначень, входить за загальної системи міжнародних відносин та міжнародних правових систем. Крім того не має єдиного підходу до міжнародних механізмів та систем захисту прав, що ускладнює формування уніфікованого підходу до розуміння міжнародного захисту. На основі існуючих підходів до вивчення міжнародного захисту біженців та осіб без громадянства був розроблений понятійно-категоріальний апарат дослідження, за допомогою яких вдалось комплексно розглянути проблему реалізації захисту прав біженців, осіб без громадянства, шукачів притулку та

прав людини взагалі. Різні трактування національних інтересів позначаються на міграційній політиці, як складової частини демографічної політики, а також внутрішньої та зовнішньої політики в цілому, та надає їй певних характерних особливостей.

Комплексний характер дослідження обумовив залучення широкого кола наукових робіт. Загалом стан наукової вивченості можна класифікувати за проблемним принципом.

Аналіз літературної бази свідчить про те, що вітчизняні та заурбіжні науковці концентрують свою увагу на загальних галузях та не приділяють достатньої уваги соціально-культурним аспектам адаптації та інтеграції біженців, а також розглядають проблему більше з правової (порівняння національного законодавства відповідно до міжнародних норм) точки зору. Тим не менше, факт обмеженої вивченості проблеми підкреслює актуальність даної роботи.

Враховуючи те, що предметом нашого вивчення є діяльність, механізми та засоби захисту прав біженців та апатридів у країнах Середньої Азії та Україні в межах мандату УВКБ ООН, велике місце в нашому дослідженні займає робота з джерелами. Джерелознавча база достатньо ґрунтовна; були використанні міжнародні, багатосторонні, двосторонні та національні нормативно-правові документи, які направлені на забезпечення захисту прав апатридів, шукачів притулку, біженців та захисту прав людини в цілому, статистичні данні, заяви, промови, прес-релізи міжнародних організацій та офіційних осіб на офіційних сайтах та в періодичній пресі, інтернет-ресурсах, тощо.

РОЗДІЛ 2.

ДІЯЛЬНІСТЬ УВКБ ООН ІЗ ЗАХИСТУ ПРАВ БІЖЕНЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНІ

2.1. Нормативно-правова база України із захисту прав біженців та осіб без громадянства в Україні

Міграційна політика України, як і вся інша політика, «народилася» і отримала подальший розвиток після проголошення незалежності України. Оскільки ми можемо оглянути історію української міграційної політики, вона пройшла різні етапи, і ми можемо констатувати, що вона все ще перебуває у процесі розробки.

Система міграційного законодавства України являє собою сукупність нормативно-правових документів (законів, міжнародних договорів України, указів Президента України, актів Кабінету Міністрів України). Вони базуються на універсальних принципах міжнародного права, що сприяють захисту та охороні прав і свобод людини. Україна, як постійний член ООН, за основу цих принципів бере Загальну декларацію прав людини (1948 р.), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966 р.), Конвенцію про статус біженців (1951 р.), Міжнародну конвенцію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1966 р.) та інші міжнародні документи, які відображають також норми та принципи Статуту ООН. Ці норми є складовою міжнародного правопорядку, а відхилення від них розглядаються як спроба порушити міжнародне міграційне право, тобто права і свободи людини.

На цей час у світі не склалася система міждержавного регулювання міграційних процесів. Існує низка концептуальних, але декларативних документів і надзвичайна різноманітність підходів до цієї проблеми в кожній

конкретній державі. При цьому у стані розгляду залишаються три основні проблеми: - прийняття біженців з країн, в яких відбуваються військові конфлікти; - боротьба з міждержавною торгівлею людьми; - регулювання тимчасової трудової міграції.

Всі вони регулюють суспільні відносини, які виникають у сфері міграції. Система такого законодавства значною мірою підпорядковується цілеспрямованій дії з боку правотворчих органів. Вона не лише створюється, а й у своєму розвитку спрямовується ними. Багато в чому її існування та функціонування обумовлюються волею й нормотворчим бажанням законодавця.

Як постійний член ООН, Україна має безпосереднє відношення до прийняття Резолюцій та Конвенцій із захисту прав людей, біженців, апатридів, осіб без громадянства та вимушених переселенців. З метою врегулювання та поліпшення статусу біженців та апатридів, а також скорочення безгромадянства, Україна, як повноправний суб'єкт міжнародного права, підписала відповідні Конвенції про статус біженців, Конвенцію про скорочення безгромадянства та Конвенцію про статус апатридів у період з 2002 до 2013 рр., розпочавши роботу з адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів.

В цьому напрямку основні кроки були зроблені Україною на національному рівні, починаючи з 2000-х років, а саме:

- У період 2002-2013 рр. Уряд України підписав Конвенцію про статус біженця [59], Конвенцію про статус апатридів [58], Конвенцію про скорочення безгромадянства [57];
- Прийняття закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» у 2010 році [54];
- Прийняття Концепції державної міграційної політики у 2011 році [29];
- Прийняття Положення про Державну міграційну службу в Україні в серпні 2014 року [45];

- У 2014 році підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [75];
- Затвердження Стратегії державної міграційної політики до 2025 р. [72].

Прийняття та підписання національних та міжнародних документів має логічний зв'язок між собою. Так, наприклад, прийняття та реалізація внутрішньої та зовнішньої політики встановлена згідного чинного Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [54], має певні недоліки у сфері міграції та біженців, адже відсутня стратегія державної політики в цих напрямках. Тож вирішенням цього упущення стало прийняття Концепції державної міграційної політики у 2011 [29], яка сприяє регулюванню міграційної політики в цілому, визначає стратегію, завдання, принципи, напрями діяльності відповідних органів, а також ставить цілі з поліпшення інституційної спроможності, механізм реалізації. Прийняття цього документу стало доповненням до Закону «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» у сфері захисту біженців, шукачів притулку, іноземців та осіб без громадянства. Також Концепція визначає, що реалізація державної міграційної політики має базуватись на прийнятих міжнародних стандартах, нормах міжнародного права із захисту прав шукачів притулку, біженців в Україні, в тому числі принцип невислання [7, ст. 25].

Переламною подією в активізації формування правової бази України з зазначеної проблеми стало підписання у 2014 р. Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншого боку. Однак, міграційна політика описується в Угоді загалом: «сторони підтверджують важливість спільного управління міграційними потоками між їхніми територіями та надалі розвиватимуть всеосяжний діалог щодо всіх питань у сфері міграції, зокрема нелегальної міграції, легальної міграції, незаконного переправлення осіб через державний кордон та торгівлі людьми, а також включення проблемних питань у сфері міграції до національних

стратегій економічного та соціального розвитку регіонів, звідки походять мігранти. Такий діалог ґрунтується на основоположних принципах солідарності, взаємної довіри, спільної відповідальності та партнерства» та «спільному запровадженні ефективної та превентивної політики щодо боротьби з нелегальною міграцією, незаконним переправленням нелегальних мігрантів через державний кордон та торгівлею людьми, у тому числі щодо методів боротьби з організованими злочинними групами, що здійснюють незаконне переправлення нелегальних мігрантів через державний кордон та торгівлю людьми, а також захисту жертв таких злочинів» [75, ст. 16].

Таким чином, на шляху перспективного членства в ЄС та з метою реалізації Угоди про асоціацію, що також передбачає поступову адаптацію законодавства та політики, зокрема у сфері міграції до стандартів ЄС, у 2017 році Україною було прийнято Стратегію державної міграційної політики України на період до 2025 року [72]. Вона охоплює 13 основних цілей, зокрема:

- забезпечення успішної інтеграції іноземців та осіб без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, в українське суспільство,
 - забезпечення поваги до людської гідності осіб, що повертаються, заохочуючи їх до добровільного повернення;
 - забезпечення іноземцям та особам без громадянства, які звернулися до відповідного органу міграційної служби із заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, можливість розгляду їх заяв про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, за допомогою ефективної та справедливої процедури;
 - забезпечення належної інфраструктури та створення гідних умов для проживання осіб, які звернулися із заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, а також осіб, яких визнано біженцями або особами, які потребують додаткового захисту;

- забезпечення інтеграції біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, в українське суспільство, а також задоволення інтеграційних потреб осіб, які звернулися із заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту [72].

Ці кроки відображають позитивний вплив, хоча все ще визнається відсутність прямого, суворого та цілеспрямованого комплексу регулювання міграції. Тож з метою підвищення інституціональної спроможності державних органів в процесі реалізації реформ необхідна підтримка міжнародних акторів та спеціалістів у цій галузі. Врегулювання міграційних процесів та надання захисту іноземцям, біженцям та інших категорій критично важливо для України, адже державний курс до ЄС вимагає дотримання міжнародних стандартів та норм.

Затвердження Стратегії державної міграційної політики до 2025 року також показало позитивні досягнення, оскільки її мета визначає нагальну потребу спрямувати всі зусилля округу та суспільства на формування та реалізацію державної міграційної політики, що позитивно вплине на консолідацію української нації та безпеки держави, пришвидшити соціально-економічний розвиток та сприяти зменшенню демографічного скорочення, стабілізації кількісного та якісного складу населення, задоволенню економічних потреб у робочій силі та задоволенню міжнародних стандартів та міжнародних обов'язків України [72].

Ця Стратегія визначає питання, що підлягають юридичному вирішенню в міграційній сфері, принципи та напрями її реалізації. Стратегія розглядає реалізацію міграційної політики в систематичному підході; таким чином, всі завдання та методи реалізуються для досягнення перелічених 13 цілей відповідно до законодавства та з урахуванням загальних міжнародних стандартів. Крім того, стратегія охоплює важливі аспекти захисту прав біженців, апатридів, шукачів притулку та іноземних громадян, що має історичне значення з огляду на еволюцію розвитку демократичного ладу

українського суспільства, прагнення відповідати міжнародним нормам та дотримуватись їх.

Сучасну правову базу регулювання міжнародної міграції в Україні складають Конституція України, яка визначає основні положення, на яких ґрунтується законодавство регулювання міграційних процесів, закони та законодавчі акти загальної та спеціальної дії, постанови Уряду України. Одним з перших правових документів незалежної України був прийнятий у 1994 р. Верховною Радою України Закон «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» [55]. Національні законодавчі документи із захисту прав біженців, шукачів притулку та апатридів охоплюють низку законів та підзаконних актів, а саме: Закон України «Про громадянство» [52], Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» [49], Закон України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» [53], Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» [56], та інші.

Окремого розгляду потребує нормативно-правова база пов'язана зі створенням та функціонуванням УВКБ ООН. Згідно зі статутом УВКБ ООН є неполітичною, нерелігійною та гуманітарною організацією. Діяльності Агентства ООН у справах біженців спрямована на забезпечення захисту осіб, яким служать, підтримки становлення ефективної системи надання притулку та законодавства згідно з міжнародними гуманітарними та правовими стандартами, підтримки громад на місцевому рівні, наданні гуманітарної та життєво важливої допомоги населенню, наданні правової допомоги та захисту, укріпленні інституційного потенціалу, реалізує правову діяльність у законотворчій сфері шляхом проведення адвокації на місцевому та національному рівнях, пошук довгострокових рішень з метою викорінення та попередження безгромадянства та вимушеного переселення [131].

Невідчужною складовою мандату УВКБ ООН є супервізія дотримання країнами їх міжнародних зобов'язань із забезпечення виконання міжнародного захисту біженців, осіб без громадянства, вимушених переселенців. Свої наглядові функції УВКБ ООН реалізує на основі свого Статуту та Конвенції про статус біженців від 1951 року, Конвенції про осіб без громадянства та Конвенції про статус апатридів від 1954 року. Всі вище перелічені Конвенції базуються на Загальній Декларації прав людини, за якою «кожна людина народжується вільною та рівною у своїй гідності та правах» [166].

Діяльність УВКБ ООН в Україні бере свій початок із підписання Угоди між Урядом України та Управлінням Верховного Комісара ООН у справах біженців і 1995 році та базується на спільному прагненні розвивати взаємне співробітництво, спрямоване на розв'язання проблем біженців, а також інших категорій осіб у межах мандата Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців. Адже УВКБ ООН - це глобальна організація, яка займається порятунком життя, захистом прав та побудовою кращого майбутнього для біженців, вимушено переміщених громадян та осіб без громадянства [74].

В розрізі порівняльного аналізу міжнародних практик із захисту та процесу поновлення або набуття громадянства необхідним є також розгляд правового визначення цього процесу в Україні у порівнянні з міжнародними практиками.

Світова спільнота визнає, що безгромадянство є ніщо іншим як правовою аномалією. Так, за міжнародними стандартами існує два основних способи набуття громадянства, це за правом ґрунту («*jus soli*») або філіація та натуралізація, або укорінення.

Первинним способом набуття громадянства є філіація, яка передбачає отримання громадянства за фактом народження, своєю чергою філіація використовує принцип ґрунту («*jus soli*») або принцип крові («*jus sanguinis*»). Принцип ґрунту («*jus soli*») передбачає, що дитина отримує громадянство тієї

держави на території якої вона була народжена. Таким принцип використовується в більшості держав Латинської Америки. Зі свого боку, принцип крові («*jus sanguinis*») передбачає набуття громадянства країни походження (громадянства) батьків незалежно від місця народження. Принцип крові використовується в Польщі та деяких країнах Азії. Варто підкреслити, за Факультативним протоколом про набуття громадянства до Віденської конвенції про дипломатичні зносини від 1961 року [82] принцип права ґрунту не може бути поширеним серед співробітників представництв та членів їх сімей, як народжуються в країні перебування. Крім того, більшість держав, таких як, Сполучені Штати Америки, Україна, Велика Британія, Індія та Росія, використовують змішану систему набуття громадянства. Тобто, згідно з українським законодавством набути громадянства України можливо у наступних випадках:

- набуття громадянства за народженням;
- набуття громадянства за територіальною приналежністю (походженням);
- прийняття або поновлення громадянства України (подвійне громадянство заборонене);
- набуття громадянства через усиновлення, встановлення опіки над дитиною.

Укорінення це похідний спосіб набуття громадянства та належать до вольових, адже передбачає виконання певних бюрократичних заходів. Так натуралізацію умовно поділяють на три основні види: на підставі закону чи внутрішньодержавного акту, за клопотанням особи та на основі міжнародного договору. Умовний поділ даного поняття доцільне, адже межі кожного дуже тонкі та набуття громадянства може бути однозначно за двома чи навіть трьома критеріями.

Натуралізація за клопотанням особи є найбільш вживаною формою набуття громадянства, яка передбачає звернення до компетентних органів державної влади із клопотанням, а також за умови виконання певних умов, а

саме: знання державної мови, проживання на території держави протягом певного проміжку часу (в Україні цей термін складає 7 років), достатній рівень доходів отриманих в результаті незаконної трудової діяльності та деякі інші.

Особа може стати апатридом за певних обставин, а саме:

- у випадку припинення існування держави;
- у випадку невизнання держави міжнародною спільнотою;
- за добровільної відмови від громадянства;
- у випадку позбавлення громадянства на підставі політичних, безпекових, етнічних, або, коли громадянство було набуто незаконним шляхом;
- при народженні у батьків апатридів.

Варто звернути увагу, що *de jure* подвійне громадянство в Україні заборонено, тобто згідно зі статтею 4 Конституції України “В Україні існує єдине громадянство. Підстави набуття і припинення громадянства України визначаються законом” [28]. З усім тим, згідно зі статтею 25 Конституції України “Громадянин України не може бути позбавлений громадянства і права змінити громадянство” [28] тобто одна стаття суперечить іншій. Ще одна юридична колізія полягає в тому, що за статтею 2 Закону “Про громадянство”: “Якщо громадянин України набув громадянство (підданство) іншої держави або держав, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України. Якщо іноземець набув громадянства України, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України” [52], тобто цю статтю не можна розцінювати як заборону на подвійне громадянство, адже втрата або відмова від громадянства не відбувається миттєво одразу після набуття іншого громадянства, бо з законної точки зору, для таких маневрів необхідний окремий наказ Президента. Тобто бути біпатридом можливо з юридичної точки зору, але укриття факту набуття іншого громадянства в Україні підлягає сплаті штрафу.

З метою врегулювати Закон “Про громадянство” цього року за ініціативи Президента України на розгляд до Верховної Ради України було подано проєкт Закону №2590 “Про внесення змін до деяких законів України щодо питань громадянства” [63], який було відхилено та відправлено на доопрацювання. Цей проєкт мав на меті розширити перелік осіб, які можуть претендувати на українське громадянство, а також містить положення згідно з яким військовослужбовці за контрактом, біженці, шукачі притулку, тобто ті особи, чий статус може підтвердити Міністерство Закордонних Справ мають в обов'язковому порядку відмовитись від громадянства іншої держави.

З огляду на збройний конфлікт на сході України та нові реалії українців, які проживають на тимчасово окупованих територіях виникає додаткова загроза національній безпеці України та ризик росту кількості потенційних осіб без громадянства. Адже документи видані на території так званих «Донецької Народної Республіки» та «Луганської Народної Республіки» не визнаються міжнародною спільнотою, так, наприклад, при народженні дитина отримує свідоцтво про народження тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей надалі не матиме можливості отримати доступ до своїх прав на території України, адже в державному реєстрі її чи його немає, звідси ризик безгромадянства. В той самий час, проєкт Закону №2590 фактично визнає документ, що посвідчує особистість зразка виданого Російською Федерацією особам, що проживають в окремих районах Донецької та Луганської областей, що дає “зелене світло” біпатридству.

Станом на 2020 рік українське законодавство передбачає випадки набуття громадянства за спрощеною процедурою, а саме, якщо особа народилась на території України після 24 серпня 1991 року, тобто вже за часів незалежної держави, а також, у випадку, коли хоча б один із близьких родичів проживав чи був народженим в Україні за “донецьких” часів. 13 серпня 2019 року набув сили Указ Президента України №594/2019 “Питання спрощення набуття громадянства України іноземцями та особами

без громадянства, які брали (беруть) участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки та оборони України, та громадянами Російської Федерації, які зазнали переслідувань через політичні переконання”. Цим указом передбачено набуття громадянства України [40].

Документом звільняються від необхідності подання зобов'язання припинити іноземне громадянство особи, які є громадянами Російської Федерації та зазнають переслідувань через політичні переконання у країні своєї громадянської належності та подають клопотання про набуття громадянства України.

Від такої ж необхідності цим указом звільняються особи, які проходять службу у Збройних силах України та які мають визначні заслуги перед Україною, або прийняття яких до громадянства України становить державний інтерес (що брали чи беруть участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки та оборони, відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях) і звертаються щодо набуття громадянства України.

Відповідно до указу, Кабінет Міністрів України має внести на розгляд Верховної Ради законопроект, спрямований на спрощення порядку набуття громадянства України зазначеними категоріями осіб, а також законопроект про порядок надання притулку.

Цей документ має важливе значення з огляду на діяльність УВКБ ООН в Україні, яке протягом останніх 25 років має одним зі своїх головних завдань підвищенням інституційної спроможності органів міграційної служби.

Отже, в результаті аналізу нормативно-правової бази України із захисту прав біженців та осіб без громадянства в Україні, виділено наступні групи документів: сукупність нормативно-правових документів щодо універсальних принципів міжнародного права, що сприяють захисту та забезпечення прав і свобод людини, документи, які регулюють цю проблему на національному рівні; нормативно-правова база пов'язана зі створенням та

функціонуванням УВКБ ООН та правове визначення процесу поновлення або набуття громадянства в Україні у порівнянні з міжнародними практиками.

2.2. Діяльність УВКБ ООН із захисту біженців

Закінчення Другої світової війни стало відправною точкою у питанні захисту прав людини, адже було на той час квінтесенційним на порядку денному для міжнародної спільноти. Саме з 1945 року було покладено початок багатьох міжнародних правозахисних організацій. Початком діяльності Міжнародної організації у справах біженців (IRO – International Refugee Organization) стало ухвалення та підписання статуту організації 10 вересня 1948 року, а головним напрямком діяльності стала репатріація та добровільне переселення осіб, які мігрували через війну. На початку 1949 року за рішенням Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй IRO було ліквідовано та з 1 січня 1951 року було створено УВКБ ООН. З того часу представництва УВКБ ООН було відкрито в 134 країнах світу, в тому числі в Україні у 1994 році [74].

УВКБ ООН та інші міжнародні організації, разом зі своїми партнерами (місцевими та міжнародними НУО) спрямовують свою діяльність на покращення сучасного стану та зусиль державних органів із захисту населення, іноземців, біженців, осіб без громадянства та інших категорій. Так, наприклад, за статистичними даними ДМС України щороку реєструється близько 2,4 тисячі іноземців та осіб без громадянства, яких визнано біженцями в Україні, а також майже 800 іноземців та осіб без громадянства, яких визнано особами, які потребують додаткового захисту в Україні. Офіційна статистика ДМС за 3 місяці 2020 року показує, що на обліку перебуває 138 684 іноземців та осіб без громадянства (тимчасові) станом на 01.04.2020 у порівнянні зі статистичними даними за 2019 рік на

обліку перебуває 133 147 іноземців та осіб без громадянства (тимчасові). Тобто приріст за 3 місяці становить майже 5,5 тисяч осіб [42; 43; 44].

Ці показники можуть говорити про те, що система подолання безгромадянства та захисту працюють не так ефективно, як вимагають реалії та стандарти.

Таким чином, вже 25 років Агентство ООН у справах біженців в Україні виступає одним з основних гуманітарних акторів із захисту осіб, яким служить у світі та виконує наглядову функцію в процесі реалізації зобов'язань держав, які приймають біженців стосовно забезпечення захисту їх гідності та прав та створенню умов лояльності до представників інших народів та утвердженню нульової ксенофобії надає допомогу і консультації Уряду України, співпрацює з українською владою, а також здійснює моніторинг ситуації із захисту підмандатних.

Станом на 2020 рік основними напрямками діяльності Агентства ООН у справах біженців є:

- Сприяння становленню ефективної системи притулку та законодавства відповідно до міжнародних стандартів;
- Забезпечення захисту для всіх підмандатних осіб, в тому числі підтримка економічної самостійності, місцевої інтеграції та сприяння добровільній репатріації;
- Створення гуманітарного простору для внутрішньо переміщених осіб і прохачів притулку в ситуації змішаних міграційних потоків
- Викорінення та запобігання безгромадянства;
- Надання допомоги найбільш вразливим біженцям, шукачам притулку та внутрішньо переміщеним особам;
- Організація тренінгів для державних посадових осіб і представників громадських організацій, діяльність яких пов'язана із захистом біженців і внутрішньо переміщених осіб;
- Адвокація, спрямована на посилення захисту біженців, боротьбу з расизмом і ксенофобією [3].

Варто звернути увагу, що метою організації тренінгів та курсів є не просто поширення інформації у певній сфері, а формуванню чіткого тлумачення міжнародних актів та сприяє адаптації та реалізації національного законодавства відповідно до міжнародних стандартів. Таким чином, міжнародні організації виконують свою наглядову та дорадчу функції.

Однією з основних функцій держави є захист, за своєю етимологією це поняття має широке трактування та охоплює всі сфери життєдіяльності людини та населення. Згідно з усіма міжнародним правилам кожна людина (мається на увазі громадянин України, громадянин іноземної держави, особа без громадянства) має шукати захисту шляхом звернення до всіх наявних державних установ та інституцій та використовувати всі правові механізми перш ніж звернутися до міжнародних стейкхолдерів, які працюють у сфері захисту прав людини. Так, наприклад, згідно зі статтею 55 Конституції України: “кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод у відповідні міжнародні судові установи чи у відповідні органи міжнародних організацій, членом чи учасником яких є Україна”. Тож у випадку вичерпних державних засобів захисту прав кожна людина має право звернутися до міжнародних інстанцій у пошуку захисту, що ніяким чином не суперечить міжнародним стандартам прав людини та міститься, наприклад, у статті 35 Європейської Конвенції прав людини.

Як було зазначено у Розділі 1, то мандат УВКБ ООН покриває всі форми та прояви протекції, де форми захисту варіюються від надання захисту шляхом присутності або притулку, індивідуальної допомоги уразливим категоріям населення, консультування з юридичних питань, допомога з адаптації та інтеграції на рівні громад до пошуку довгострокових.

Всі напрямки діяльності та активності Агентства базуються на потребах підмандатних осіб, які виявляють співробітники та партнери в

процесі комунікації із громадами, органи врядування та моніторингових візитів.

До 2014 року головними отримувачами допомоги в Україні були біженці та особи без громадянства, тож вся діяльність була сконцентрована саме на них, але збройний конфлікт на сході України вніс свої корективи та під мандат підпали постраждалі від конфлікту особи та вимушені переселенці. Станом на 2020 рік кількість отримувачів допомоги не зменшилась виходячи із нагальних потреб, а самі потреби залишаються незмінними та складає не менше 2 мільйони осіб за планом оперативної діяльності УВКБ ООН, в той час, коли за оцінками Управління з координації гуманітарних питань (United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs) щонайменше 3,4 мільйона осіб потребують допомоги як на підконтрольній, так і на території ОРДЛО [77].

Так, якщо говорити про біженців, то для них актуальними залишаються мовні курси, адже без знання мови в державі, якій перебувають невеликі шанси інтегрувати, знайти роботу та надалі отримати громадянство. УВКБ ООН спільно із партнерською організацією “Відродження” ще у 2003 році організували перші мовні курси для біженців на базі Інтеграційного центру для біженців у місті Київ. З 2003 року Агенція розширила штат і кількість мовних курсів зростає відповідно до потреби [35]. Інтеграцію біженців в рамках програм УВКБ ООН можна розглядати на двох рівнях: на індивідуальному та на рівні громад, тож в залежності від актуальних потреб та наявного фінансування активності можуть зменшуватись або розширюватись, як на прикладі з мовними курсами.

Як показує практика Україна являється державною призначення, а у більшості випадків транзитною державою для шукачів міжнародного захисту, тому за чинним законодавством існує правовий механізм отримання статусу біженця. Переважна більшість біженців в Україні перетинають державний кордон як студенти або туристи, а вже потім звертаються до ДМС із заявою про надання притулку. Більшість правозахисників стверджують, що

прикордонники відмовляються приймати заяви на притулок і одразу депортують цих осіб в обхід ідентифікації та прийняття подальшого обґрунтованого рішення [168].

Згідно з чинним законодавством України існує процедура розгляду кожного позову, яка може тривати кілька років, в той самий час позивачі знаходяться в підвішеному стані та не можуть офіційно працевлаштуватись, отримати доступ до адміністративних та соціальних послуг, інтегруватись у приймаючій громаді. Тобто, такі дії є неправомірними та з боку шукачів притулку (у разі перевищення терміну присутності на території України та нерегулярного перетину кордону), і з боку прикордонної служби. На думку ДМС більшість осіб, які шукають притулку на території України є економічними мігрантами, які прямують до Німеччини та ЄС, а реальна кількість осіб, яким необхідно надавати додатковий захист дуже мала [168]. Аргументація спірна, адже якщо особа прямує до Німеччини як біженець, то легше придбати квиток саме до країни призначення, особливо, якщо тенденція надання притулку в Німеччині сприятлива для шукачів міжнародного захисту [97].

Згідно зі статистичними даними ДМС станом на 1 жовтня 2020 року на обліку територіальних підрозділів Міграційної служби в Україні знаходиться 1276 біженців, з них 966 чоловіків та 310 жінок, та 859 іноземців та осіб без громадянства, які потребують додаткового захисту, з них 665 чоловіків та 194 жінок [43]. Переважна кількість біженців та шукачів додаткового захисту являються громадянами понад 60 країн, таких як: Афганістан, Нігерія, Росія, Сирія, Камерун, Таджикистан, Сомалі, Демократична Республіка Конго, Гана, Бангладеш, Узбекистан, Ємен, Гвінея, Єгипет, Кот-д'Івуар та інші. Доречним буде зазначити, що 17 громадян Росії визнали біженцями, а ще 20 росіян особами, що потребують додаткового захисту [34].

Статистичні дані також показують різницю показників прийнятих рішень у наданні захисту, так лише 38 осіб отримали позитивне рішення, в той час, як 204 особам було відмовлено. За підрахунками УВКБ ООН, на

кожні 100 біженців понад 6000 осіб чекають рішення, що є амбівалентним офіційним даним ДМС [5].

Процедура реадмісії в Україні регулюється законодавчими актами держави та двосторонніми угодами. Станом на 2020 рік Україна уклала Угоди про реадмісію з ЄС, Угорщиною, Польщею, Словаччина, Молдовою, Туреччиною, Данією, Росією, В'єтнамом, Грузією, Узбекистаном, Швейцарією, Норвегією та іншими державами [114]. Варто зазначити, що далеко не всі підписані угоди реалізуються ефективно та своєчасно, наприклад найактуальніша Угода між Україною та Республікою Білорусь про реадмісію була ратифікована Верховною Радою 3 червня 2020 року [61], в той час, як підписано ще у 2018 році. Зі свого боку, втілення угод має спрощувати роботу з протидії нелегальної міграції, адже регламентуються правові засади для повернення громадян до країн їх походження.

Згідно з показниками діяльності ДМС за перше півріччя 2020 року більшість запитів стосуються реадмісії громадян України [43].

Показник	Одиниця виміру	Кількість
Надійшло запитів про реадмісію в Україну	осіб	442
Погоджено запитів про реадмісію	осіб	341
Не погоджено запитів про реадмісію	осіб	101
Направлено запитів про реадмісію з України	осіб	5
Рeadмісовано з України	осіб	0

Мал. 2.1. Статистичні дані ДМС за I півріччя 2020 із виконання процедури реадмісії.

Репатріація в українських реаліях унікальне явище і декілька осіб користуються нею на рік. Станом на жовтень 2020 року згідно зі статистичними даними ДМС за 9 місяці було прийнято 3 позитивних

рішення на добровільне повернення, на противагу 2014 особам, яких було примусово повернено до країни походження та 124 осіб примусово видворено [43]. Всупереч тому, що чинний національний план з інтеграції біженців на період з 2012 по 2020 рр. [41], ще в процесі реалізації, відсоток надання статусу шукачам притулку залишається низьким та мотивація до інтеграції практично відсутня. Мовні курси стали «розкішшю» для осіб, які отримали міжнародний захист, так само як і офіційне працевлаштування. Головним чином, план інтеграції не отримав підтримки на всеукраїнському рівні, а фінансування постійно скорочується через складність економічної ситуації в країні особливо з початку збройного конфлікту на Сході України.

Згідно з Законом України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» наданням статусу біженця, реєстрацією та їх захистом займається Державна міграційна служба. Крім того, за статтею 1 цього ж закону біженцем може бути визнана особа, яка не є громадянином України й внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства, належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань [49].

Таким чином, щоб отримати статус біженця особу або його/її юридичному представнику необхідно звернутись до найближчого за місцем тимчасового перебування управління ДМС та подати заяву про визнання його/її біженцем протягом 5 робочих днів з моменту перетину державного кордону. Заява містить персональні дані особи та причини виїзду зі своєї країни походження (страх за своє життя, життя рідних, дискримінація за ознакою статі, віросповідання та інше), підтверджувальні факти підстави для

звернення з метою отримання захисту. Найбільшою проблемою для біженців є те, що вони у переважній більшості не володіють українською мовою, тому в таких випадках особи мають право на перекладача.

З огляду на пандемію SARS-CoV-2 та обмежувальні карантинні заходи більшість країн закрили свої кордони. Так 19 березня 2020 Верховний Комісар ООН у справах біженців Філіппо Гранді звернувся до міжнародної спільноти та наголосив на важливості державам керувати своїми кордонами в умовах цієї неймовірної кризи, якщо вони вважають за потрібне, але ці заходи не повинні спричинити закриття шляхів до притулку або змушення людей повертатися в умови небезпеки [154].

Так 28 серпня 2020 за рішенням Верховної Ради України було закрито державний кордон до 28 вересня 2020 року. З огляду на ситуацію в Білорусі почались перші звернення про надання притулку та отримання статусу біженця. Згідно ще комплементарного рішення Верховної Ради умови надання захисту будуть пом'якшення для біженців із Республіки Білорусь.

Як показує практика та більшість звітів від урядових та міжнародних організацій, основними труднощами як для біженців, шукачів притулку, осіб без громадянства, так і громадян України та ВПО є пошкоджений доступ до державних сервісів та інформації, так іноземці не можуть перетнути державний кордон України без наявного валідного поліса страхування, а біженці та особи потребують додаткового захисту не можуть безкоштовно скористатись державними медичними сервісами через відсутність цивільних документів. В рамках інституційної підтримки державних органів, УВКБ ООН поділилась досвідом та практик заходів спрямованих на забезпечення захисту біженців та шукачів притулку в часи пандемії COVID-19, які було реалізовано країнами-членами ЄС. Ці рекомендації охоплюють інформацію щодо доступу до території, процедури надання притулку та спілкування з громадами біженців.

Варто відзначити, що Україна також вживає певні заходи із захисту підмандатних УВКБ ООН осіб. Так за ініціативи ДМС було прийнято

Постанову Кабінету Міністрів від 09 жовтня 2020 р. № 933 «Про внесення змін до Порядку оформлення, видачі, обміну, скасування, пересилання, вилучення, повернення державі, визнання недійсною та знищення посвідки на тимчасове проживання» [51]. Таким чином, внесені зміни стосуються спрощеного порядку проходження зазначених процедур для певних категорій іноземців. Відтепер іноземці, які є громадянами країн з безвізовим в'їздом в Україну та перебувають в Україні на законних підставах, матимуть право подати заяву на отримання дозволу на тимчасове проживання, не виїжджаючи з України через зміну мети в'їзду.

Цей розвиток подій може бути особливо актуальним для громадян Республіки Білорусь (які можуть бути присутніми в Україні для приватних цілей), IT-спеціалістів, які щойно працювали в Україні, та членів їх сімей. Документи на отримання дозволу на тимчасове проживання без виїзду з України подаються - не пізніше ніж за 15 робочих днів до закінчення дозволеного періоду перебування в Україні.

Але спрощена процедура видачі дозволу на тимчасове проживання не поширюватиметься на громадян держави, визнаної Парламентом України державою-агресором. ДМС також оновив свої правила, згідно з якими шукачі притулку не повинні відвідувати офіси ДМС, щоб продовжити свої документи. Такі нововведення захищають шукачів притулку від затримання та штрафів.

Чинні закони України із надання притулку діють, але дотримання них ускладняється браком державного фінансування та прогалинами в нормативно-правовій базі. Недостатність фінансування відображається на низькому рівні надання послуг, в тому числі найняття перекладачів, а високий рівень плинності кадрів через фахівців стає перешкодою якісного обслуговування. Також процес диджиталізації відбувається повільніше через низький рівень компетентності персоналу. З метою підвищення якості надання послуг протягом останніх років УВКБ ООН організувало низку курсів та тренінгів з підвищення інституційної спроможності. З усім тим, за

статистичними даними «у 2016 році рівень визнання шукачів притулку біженцями відповідними органами в Україні був дуже низьким, всього 14%, попри те, що у 2016 році кількість осіб з трьох постраждалих від конфлікту країн – Афганістану, Сирії та Іраку – склала 41% від загальної кількості шукачів притулку» [34].

В українській системі ДМС налічується та функціонує три пункти тимчасового розміщення для біженців (ПТРБ): у м. Мукачево (Закарпаття), м. Яготин (Київська область) та м. Одесі, де біженці залишаються на кілька місяців, а деякі затримується на кілька років. Головним чином довший термін перебування у ПТРБ зумовлений складністю інтеграції в нову соціальну та культурну спільноту, пошуку роботи, а також інших причин, з якими також стикаються громадяни України, але у випадку біженців розв'язання цих питань займає більше часу. А також, два пункти тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні (ПТП). За експертною оцінкою УВКБ ООН та МОМ така кількість ПТРБ та ПТП недостатня [164].

Пандемія коронавірусної інфекції стала черговим випробуванням для всього людства та міжнародної спільноти, адже в умовах глобальної кризи все населення світу стає вразливим та доступ до медичної допомоги має бути доступним та інклюзивним для всього населення без дискримінації та ксенофобії. Біженці, мігранти, апатриди та ВПО, по-перше, вони проживають в таборах, колективних центрах, модульних містечках, гуртожитках та доступ до медичних послуг, засобам індивідуального захисту, гігієни та санітарії досить обмежений, а то і взагалі відсутній. По-друге, з юридичної точки зору вони іноземці, в тому числі біженці та особи без громадянства, не мають вільного доступу до медичного забезпечення. Колапс медичного захисту спричинений масовою госпіталізацією населення та перенасичення закладів охорони здоров'я становить загрозу для всього населення, тож кожна держава має ввести ефективні міри із захисту права та здоров'я з метою контролю поширення та превенції вірусу. Згідно, спільного

пресрелізу УВКПЛ, МОМ, УВКБ ООН та ВООЗ від 31 березня 2020 року про Права та здоров'я біженців, мігрантів та осіб без громадянства повинні бути захищені у відповідь на COVID – 19: «Особливо тривожною є ситуація з біженцями та мігрантами, які утримуються в офіційних та неофіційних місцях утримання, у тісних та антисанітарних умовах. Враховуючи летальні наслідки, які можуть бути спричинені спалахом COVID-19, вони повинні бути звільнені без зволікань. Дітей-мігрантів та їхні сім'ї, а також затриманих без достатньої правової підстави слід негайно звільнити» [47]. Закликання дотримання міжнародних стандартів міжнародних агентств має гуманні наміри, але на практиці у держав немає достатнього фінансування для реалізації відповідного медичного та інформаційного своїх громадян.

В ці часи перевірки гуманності УВКБ ООН закликає світову спільноту та держави:

- забезпечити відповідне до гуманітарних стандартів протидію на коронавірус, враховувати потреби біженців, шукачів притулку та всіх осіб, які знаходяться в зоні ризику;
- протидіяти ксенофобії, дискримінації та стигматизації осіб, яких заражають новим вірусом;
- вживати відповідних мір щодо управління ризиками для здоров'я населення, з урахуванням та повагою до потреб та згідно з міжнародним законодавством;
- всі держави мають дотримуватись міжнародного принципу невидворення, з метою захисту осіб, яких очікує загроза життю;
- якщо держава закрила свої кордони через загрозу здоров'ю населення, обробка заяв про надання притулку повинна продовжуватися;
- запровадження комплексних заходів для запобігання прийняття біженців чи шукачів притулку чи осіб певної національності чи національностей без заходів щодо захисту від депортації, будуть дискримінаційними та не відповідатимуть міжнародним стандартам, зокрема у зв'язку з принципом невидворення.

- занепокоєння у сфері охорони здоров'я не виправдовує систематичне використання імміграційних затримань щодо осіб або груп шукачів притулку чи біженців.

Отже, аналіз діяльності УВКБ ООН із захисту прав біженців та шукачів притулку доводить наявність проблеми реалізації міжнародного захисту в Україні. З усім тим, за роки діяльності УВКБ ООН в Україні у якості органа із надання консультацій та здійснення контролю, відмічаються вагомні зміни в українській законодавчій базі, які свідчать про покращення функціонування національної системи надання захисту та відповідають міжнародному праву, стандартам захисту біженців, осіб, які потребують додаткового захисту та прав людини в цілому.

2.3. Діяльність УВКБ ООН із захисту прав осіб без громадянства

Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців реалізує свою діяльність згідно зі своїм Статутом та відповідно до міжнародних норм та стандартів. Таким чином, Конвенція про статус осіб без громадянства та Конвенція про скорочення безгромадянства є квінтесенційними документами, крім того визначення осіб без громадянства стало обов'язковим для всіх держав-учасниць Конвенції та застосовується до інших держав, адже згідно з висновком Комісії міжнародного права, що воно є частиною міжнародного звичаєвого права. Так, аби встановити або підтвердити, що особа є апатридом згідно з прийнятим визначенням необхідно оцінити як саме держава реалізує законодавство, в тому числі укази, постанови та розпорядження, на практиці.

Проблема безгромадянства безпосередньо стосується всіх осіб, які є під захистом УВКБ ООН, адже безгромадянство часто виникає як результат дискримінації, порушення прав людини та призводить до міграції. Тож не дивлячись на те, що більшість апатридів залишаються в країні свого походження/ народження, певна кількість все ж стає вимушеною покинути

країну та стати мігрантом, особою, що потребує додаткового захисту чи біженцем. Звідси виходить, що особи без громадянства, які за сумісництвом є також біженцями згідно з Конвенцією 1951 року про статус біженців, мають право на захист. Головна проблема полягає в тому, що обидва статуси чітко не визначаються, що призводить до порушення прав осіб на додатковий захист, наприклад, держава має надавати медичні послуги особам зі статусом біженця наряду із захистом від виселення, та не відмовляти особам без громадянства у цьому праві.

У порівнянні із Конвенцією від 1951 р., Конвенція 1954 р. надає менше прав людям, адже захист від виселення не включено, тож особа, в якій припиняється термін дії статусу біженця, ще могла не отримати громадянство країни-перебування та має право на продовження міжнародного захисту відповідно до Конвенції 1954 р. Важливо зазначити, що з точки зору подолання безгромадянства та Конвенції 1961 р., що державам-учасникам слід регулювати механізм визнання осіб без громадянства, що надалі сприятиме реалізації прав таких осіб. Так, використовуючи своє право на філіацію, діти біженців, які народились в країні-призначення або країні-притулку та не набувають жодного громадянства, мають право на громадянство країни, в якій вони народилися відповідно до Конвенції 1961 року.

У надзвичайних ситуаціях переміщення населення з однієї країни в іншу може включати людей, які є громадянами приймаючої країни, наприклад, повертаються біженці та мігранти, деякі з яких могли тривалий час перебувати за кордоном або навіть народитися за кордоном. Коли переміщення відбувається внаслідок збройних конфліктів та інших ситуацій насильства, ситуація таких осіб може нагадувати ситуацію біженців, оскільки їх національність може бути не задокументована, і їм може бути відсутня мережа соціальної підтримки, яка допоможе їм після прибуття. Тому важливо визначити громадян країни перебування, коли вони прибувають, та

допомогти їм отримати документальне підтвердження своєї національності згідно з мандатом УВКБ ООН щодо запобігання безгромадянству.

Правовий статус апатридів в Україні визначається Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» [56]. У випадку, коли статус особи без громадянства не визнано, тобто немає документів, які підтверджують особистість, така особа повністю відсутня на “правових радарх”, немає абсолютно ніяких прав, тобто вона знаходиться в так званому “правовому вакуумі”, звідси повна відсутність доступу до основних прав людини, які мають громадяни України.

На практиці, це повна анексія особи від держави, тобто закритий доступ до офіційного працевлаштування, звідси відсутність доходу, засобів до існування та надалі й пенсійних виплат. У випадку хвороби особа не може звернутись до медичного закладу за кваліфікованою допомогою, а якщо враховувати відсутність доходу, то і самостійно придбати медичні препарати не буде можливості, а якщо хвороба призведе до інвалідності, то і на соціальні виплати годі розраховувати. Апатриди не можуть вступати в жодні договірні відносини, адже їх “не існує” в базах, списках, реєстрах, а також не можуть узаконити шлюб, зареєструвати дитину та отримати свідоцтво про народження. Дитина народжена у сім'ї осіб без громадянства також не може отримати освіту, звідси Виходить замкнуте коло, яке довгий час не можуть розірвати через брак знань (в тому числі немає навичок читати та писати) та відсутність інформації (див. мал. 2.2).

Мал.2.2 Візуалізація проблемного стану осіб без громадянства

Ще з початку 1990-х УВКБ ООН доклало багато зусиль для превенції та редукції безгромадянства в Україні, що в майбутньому відіграло історичну та доленосну роль. Діяльність Управління була спрямована на допомогу особам, які попередньо були депортовані, а членам їх родин відмовитись від попереднього громадянства та надалі отримати громадянство України. Основними цільовими групами та підмандатними особами стали етнічні кримські татари, які повертались до місця походження Автономної Республіки Крим після примусової депортації до країн Центральної Азії, в переважній більшості до Узбекистану.

Через те, що законодавство України проходить адаптацію протягом усього періоду незалежності, адже після розпаду Радянського Союзу аж до майже 1997 року відбулося прийняття змін до Конституції України, а Закон «Про громадянство» прийнятий 18 січня 1991 року було зупинено в дії, натомість в 1997 році прийняті поправки до Закону України «Про громадянство України» сприяли отриманню українського громадянства майже 25 000 депортованих осіб у період з 1997 по 2001 рік включно. Велику роль у цьому процесі необхідно відвести УВКБ ООН та Верховного Комісара

ОБСЄ у справах національних меншин, адже лобіювання розв'язання питання натуралізації, яке залишалось актуальним. Крім того, додатку силу мала підписання “Домовленості між Україною та Республікою Узбекистан щодо співробітництва у розв'язання питань громадянства депортованих осіб та їх нащадків” [46] в 1998 році, яка була чинною в періоді із жовтня по грудень 1999 року та з листопада 2000 року по грудень 2001 року, яка, відповідно, сприяла натуралізації додатково близько 90 000 попередньо депортованих осіб.

Важливо також підкреслити, що кожного року відводиться лінія державного бюджету на фінансування житла для попередньо депортованих осіб, мається на увазі кримських татар), так у 2019 році було передбачено 45 340,00 тис. гривень, у 2020 році - 20 000,00 тис. гривень, в той час, коли в проєкт бюджету на 2021 рік зовсім не передбачено витрат у цьому напрямку [66; 67].

На цьому зусилля УВКБ ООН не зупинились, адже це був один із кроків до розв'язання питання захисту осіб без громадянства, тож у 2001 році активна спільна адвокація та лобіювання Ради Європи та УВКБ ООН дали свої плоди й Закон «Про громадянство України» було прийнято. Цей Закон надавав спрощену процедуру натуралізації, за якою не було необхідності стати апатридом (тобто відмовлятися від громадянства перед подачею заяви на набуття українського громадянства” та скасовано вимогу вільного володіння державною мовою та законного перебування на території України протягом 5 років для осіб, яких було депортовано та мають зв'язки з Україною.

Кожні 5 років Представництво УВКБ ООН в Україні приймає «Багаторічну стратегію захисту та пошуку рішень із залученням багатьох партнерів» [3], згідно з цим документом Агентство формулює свої основні цілі на 5-річний термін з 2018 по 2022 роки, який «синхронізується з циклом Рамкової програми партнерства між Урядом України та ООН на знак визнання цінності використання згуртованого підходу серед організацій та

установ, які займаються питаннями гуманітарної допомоги та розвитку в умовах довготривалого конфлікту на сході України, а також з метою забезпечення захисту і знаходження довгострокових рішень для ВПО, біженців та осіб без громадянства по всій країні» [3]. Основні стратегічні цілі направлені на підтримку промоції державних процедур із визначення статусу апатрида, постійної адвокації із питань спрощення процедури набуття громадянства, реєстрації народження надання правової та індивідуальної допомоги із підтвердження на отримання відповідних документів, співпрацювати із Дитячим Фондом ООН ЮНІСЕФ зі спрощення процедури реєстрації народження дітей з ОРДЛО.

Поточна інформація про кількість апатридів в Україні обмежена та суперечлива. Єдиним офіційним загальнодоступним джерелом відомостей щодо кількості осіб без громадянства є результати Всеукраїнського перепису населення 2001 року. Проте, дані Всеукраїнського перепису населення значного застаріли та не відображають реальної ситуації щодо кількості осіб без громадянства України. Крім того, дані перепису містять інформацію щодо двох взаємозамінних категорій населення – осіб без громадянства (такими себе визнали 82,550 осіб) та осіб, які не вказали своє громадянство (такими себе визнали 40,464 особи). Уряд запланував новий Всеукраїнський перепис населення на 2020 рік та провів пілотний перепис наприкінці 2019 року в кількох адміністративно-територіальних одиницях. Також було проведено електронний перепис з використанням інформації від операторів мобільного зв'язку, проте його результати не містять соціально-демографічних даних населення [14].

Не всі особи, в яких відсутні документ, які посвідчують особистість та можуть вважатись особами без громадянства, адже більшість осіб являються під загрозою безгромадянства. Так представники ромських меншин, власники паспортів зразка СРСР, бездомні особи, колишні ув'язнені, а також, діти, які народились на території ОРДЛО під найбільшим ризиком. Згідно з дослідженням проведеним УВКБ ООН у 2016 році було виявлено, що зони

підвищеного ризику стати апатридом, крім вищезазначених, також є особи, які мігрували до України після розпаду СРСР з територій колишніх радянських республік та не можуть підтвердити свою громадянство через прогалини в законодавстві про громадянство.

Згідно з інформацією з офіційного сайту УВКБ ООН, Представництво в Україні, протягом червня 2017 – грудня 2019 років, УВКБ ООН разом із партнерськими організаціями реалізували проєкт із подолання безгромадянства шляхом надання юридичної консультації та супроводу 2 284 особам без громадянства, яких було ідентифіковано в Донецькій, Луганській, Харківській, Київській, Одеській та Закарпатській областях за період 31-місячного проєкту 369 осіб отримали паспорт громадянина (варто відзначити, що до числа нових або поновленні громадян увійшли 43 особи, які отримали паспорт іншої держави, 124 особи отримали нове свідоцтво про народження, а ще 396 – поновили втрачений [18]).

Україна, як повноправний суб'єкт міжнародного права, підписала відповідні Конвенції про статус біженців, Конвенцію про скорочення безгромадянства та Конвенцію про статус апатридів у період з 2002 до 2013 рр., розпочавши роботу з адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів. Підписання міжнародних документів в цей проміжок часу мав більше примусовий характер, адже політика та економіка України почали свою переорієнтацію на європейські стандарти. З метою євроінтеграції України міжнародною спільнотою було висунуто ряд вимог, до переліку яких входило вступ до регіональних та міжнародних об'єднань та підписання міжнародних документів, що, відповідно, дало поштовх до вдосконалення законів та законодавчих актів.

З метою дотримання міжнародних стандартів 1 липня 2003 року Україна підписала Європейську Конвенцію про громадянство, ратифікацію документу було завершено 21 грудня 2006 року та набула чинності 1 липня 2007 року [22]. З метою порівняння, Конвенція про статус апатридів року була підписана 28 вересня 1954 року, Україна приєдналась лише

11 січня 2013 року відповідно 23 червня 2013 року набрала чинності (хоча за Законом України “Про приєднання до Конвенції про статус апатридів” встановлення введення в силу на дев’яностий день з дня депонування Україною її акта про приєднання) [58]. Не дивлячись на те, що остання конвенція була підписана та ратифікована ще 7 років назад, нормативно-правова база так не була відповідно адаптованих положень. Наприклад, головною перепорою в процесі підтвердження громадянства особі, яка втратила свої документи є відсутня можливість зібрати пакет документів визначений державою. Тобто в таких ситуація ми відстежуємо невідповідність українського законодавства міжнародним стандартам. Таким чином, особи без громадянства так і не можуть скористатись своїм невід’ємним правом на громадянство, гідний рівень життя, працевлаштування, медичну допомогу та інші за національним та міжнародним правом.

На жаль, підписання та ратифікація Україною переважної більшості фундаментальних міжнародних інструментів із забезпечення прав осіб без громадянства та подолання безгромадянства не дало миттєвого результату, адже механізм реалізації більшості приписів даних нормативно-правових актів так і не було створено або адаптоване. Уряд України повинен забезпечити реальне виконання зобов’язань, які були прийняті у зв’язку із ратифікацією вказаних нормативно-правових актів.

Протягом 2013-2020 років УВКБ ООН проводило адвокацію з метою внесення змін до закону та законодавчих актів щодо визнання особою без громадянства, що сприятиме кращому захисту прав осіб без громадянства в Україні та спрощення процедури натуралізації для апатридів, адже відповідно до Конвенції 1954 року особою без громадянства набувається з моменту, коли особа корелюється визначенню “апатрид”, в той час, як на практиці, після визнання статусу Договірними державами та наданням документів, які підтверджують особистість. Так 21 вересня 2018 року Верховна Рада України зареєструвала проєкт Закону № 9123 який включає

впровадження процедури визначення статусу особи без громадянства в Україні, що надалі надасть можливість апатридам подати заяву на натуралізацію по закінченню 7-річного терміну після отримання довідки про визнання. Важливо зазначити, що рекомендації УВКБ ООН щодо поправки до Закону “Про працевлаштування населення” було включено до законопроекту № 9123, що зробить можливим офіційне працевлаштуватись без необхідності отримання дозволу одразу після отримання довідки про визнання особи без громадянства. 29 вересня 2019 проєкт закону було відкликано, але вже 29 жовтня 2019 року Верховною Радою України було зареєстровано новий законопроект №2335, який надає пропозицію впровадити процедуру визнання статусу особи без громадянства та є рефлексією законопроекту № 9123. Так згідно з викладеними змінами, після успішного проходження процедури та співбесіди із представниками Державної міграційної служби (надалі ДМС), ДМС видає особі-заявнику документ, що засвідчує особистість. Так цей документ має біометричні дані заявника та законні підстави перебування на території України. Так, згідно з положеннями проєкт заявник у разі негативного рішення тепер матиме право на оскарження рішення ДМС у суді, а також право на безоплатні послуги перекладача, вторинну правову допомогу та можливість законного працевлаштування без дозволу на нього за спрощеною процедурою. 5 грудня 2019 року проєкт закону № 2335 було прийнято за основу, а на засіданні Верховної Ради України 16 липня 2020 було остаточно прийнято [64].

Особливо актуальним стає прийняття цього закону в час пандемії коронавірусної інфекції SARS Covid-19, адже у час локдауну та певного вакууму особливо важливо надати захист найбільш уразливому населенню, до категорії якого належать вимушені переселенці, біженці та особи без громадянства, що також стане превентивною мірою наряду із карантинними обмеженнями. УВКБ ООН закликає «діяти так, щоб нікого не залишити осторонь» [19] та забезпечити захист населення без дискримінації та на засадах рівності та справедливості.

У 2014 році УВКБ ООН за підтримки урядів держав, міжнародної спільноти та сестринських агенцій ООН розпочало десятирічну Всесвітню кампанію #IBelong (Я існую) з метою подолання проблеми безгромадянства до 2024 року. Ця кампанія мала на меті глобальну мобілізацію громадськості та урядів держав із викорінення цієї проблеми, відповідно до Глобальних Цілей Сталого Розвитку до 2030, подолання безгромадянства відповідають Цілі 4. Якісна освіта, Цілі 5. Гендерна рівність, Цілі 8. Гідна праця та економічне зростання, Цілі 10. Скорочення нерівності та Цілі 16: Мир, справедливість та сильні інститути. [159].

18 жовтня 2020 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визнання особою без громадянства» [64]. Відповідно до пункту 22 статті 4 Закону про правовий статус іноземців та осіб без громадянства (Підстави перебування іноземців та осіб без громадянства на території України):

1. Іноземці та особи без громадянства, які законно перебувають на території України, зобов'язані мати дійсний паспортний документ. У разі втрати або обміну паспортного документа іноземець або особа без громадянства протягом трьох робочих днів повинні письмово повідомити про це Державну міграційну службу.

2. Особа, яка не може отримати паспортний документ через те, що жодна зі штатів не розглядає її як свого громадянина згідно з чинним законодавством, має право подати заяву про визнання особою без громадянства до Державної міграції Служба незалежно від законності чи незаконності його / її перебування на території України.

Станом на 20.10.2020 р. Кабінет Міністрів не прийняв оновленої постанови «Про затвердження Порядку розгляду заяв про визнання особою без громадянства», та представники ДМС на Київському та регіональних рівнях трималися від коментарів щодо застосування вищезазначених положень до осіб, які не мають статусу особи без громадянства в Україні, тобто тих, хто не має візи, дозволу на проживання чи дозволу на поїздку.

УВКБ ООН продовжує виступати за прийняття цієї постанови, адже, в рамках програми інституційної розбудови державних органів планується організувати тренінг для співробітників ДМС із врегулювання процедури визначення безгромадянства та акцентом на роботу з консульствами щодо перевірки особи та належності / неприналежності заявників до громадянства країн їхнього народження або постійного проживання.

Отже, осіб без громадянства слід розглядати як особливу категорію осіб, які потребуються додаткового захисту, адже їх зв'язок із державою громадянства було розірвано через обставини, які не залежать від самої особи, а сталися в силу певних юридичних прогалин у законодавстві, або, як у випадку із країнами пострадянського простору, через припинення існування держави. З цього свідчить, що права апатридів не просто обмежені, а навіть відсутні, адже юридично вони «невидимі» чи того гірше «їх взагалі не існує». Проблема подолання безгромадянства має міжнародний характер та її реалізація можлива шляхом виконання виважених регіональних та національних політик із подолання безгромадянства.

Висновки до розділу 2

Таким чином, згідно з наведеними статистичних даних, прикладів та порівнянь нормативно-правових актів та законів України можна зробити висновок, що законодавча та правова база України з превенції та викорінення безгромадянства досить сприятлива, навіть в часи економічної, політичної кризи, збройного конфлікту та загальнонаціональних викликів для всієї нашої країни. В цілому еволюція законодавства України із міграційної політики, та захисту прав біженців, апатридів, шукачів притулку свідчать про позитивний вплив, підтверджує становлення демократичного суспільства та позитивні кроки з імплементації міжнародних документів, хоча і не відстежується реалізація повного комплексу регулювання міграційних процесів.

Забезпечення регулювання міграційних процесів та надання захисту іноземцям, біженцям, аполідам та інших категорій критично важливо для України, адже державний курс до ЄС вимагає дотримання міжнародних стандартів та норм. Виходячи із нагальних потреб держави та суспільства, доходимо висновку, що на даному етапі Україна все ще потребує підтримки міжнародних акторів та спеціалістів у цій галузі.

Участь України в міжнародних угодах із забезпечення захисту та прав осіб без громадянства та подолання безгромадянства не дало миттєвого результату, адже механізм реалізації ускладняється повільним процесом прийняття необхідних підзаконних актів. Як повноправний учасник міжнародних угод, уряд України повинен забезпечити реальне виконання зобов'язань, які були прийняті у зв'язку із ратифікацією вказаних міжнародних та національних нормативно-правових актів.

Узгодження законодавства України у сфері міграції з міжнародними, зокрема європейськими, стандартами відносно прав, свобод та обов'язків мігрантів має сприяти поліпшенню ефективності державного управління міграційними процесами в Україні та підвищенню рівня національної безпеки.

В рамках свого мандату УВКБ ООН на ряду із іншими міжнародними організаціями надає підтримку Україні у якості консультуючого органа, технічного експерта на шляху становлення демократичного устрою, в процесі реалізації відповідних реформ та відновлення економіки.

Пандемія коронавірусної інфекції SARS Covid-19 стала справжнім викликом для всього світу. Кожна держава має забезпечити захист населення на своїй території, шляхом структурованих дій на засадах рівності, справедливості, неупередженості, з метою реалізації національної безпеки в цілому.

РОЗДІЛ 3.

ДІЯЛЬНІСТЬ УВКБ ООН ІЗ ЗАХИСТУ ПРАВ БІЖЕНЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА В КРАЇНАХ СЕРЕДНЬОЇ АЗІЇ

3.1. Ситуаційна оцінка реалізації та захисту прав біженців та осіб без громадянства в країнах Середньої Азії

Після розпаду СРСР у всіх країнах регіону Середньої Азії відбулося значне погіршення соціально-економічної ситуації. Безпрецедентне падіння ВВП, тотальне безробіття, повне руйнування економічних зв'язків, все це стало причиною зростання міграційних потоків як у середині країн (внутрішня міграція) так й за їх межами. Додатковими факторами, що впливають на загальну ситуацію у країнах Середньої Азії, стали погіршення стану навколишнього середовища і висока ймовірність стихійних лих національного масштабу. За часи незалежності економічна та соціальна ситуація в країнах стабілізувалася, однак країни регіону донині борються з деякими наслідками розпаду Радянського Союзу.

Слід вказати, що Середня Азія була й залишається регіоном незначного припливу мігрантів, серед яких основне місце займають мігранти з Китаю, Афганістану та Сирії, а також мігранти, що переміщуються з однієї країни Середньої Азії до іншої. Разом з тим, кількість випадків нелегального в'їзду до країн регіону становить відносно невелику частку загальної кількості випадків перетину кордонів. Як було вже зазначено, серед загального потоку мігрантів, люди, які потребують захисту, є в основному громадяни Афганістану та Сирії (майже 97% від загального числа біженців). Постійні конфлікти та нестабільність у вищезазначених країнах мають безперервний ефект в цьому регіоні. Слід також зазначити, що погіршення ситуації у регіоні пов'язане також з громадянською війною в Таджикистані в 1992–

1993 роках та війною в Афганістані - в результаті цих військових конфліктів були переміщені тисячі людей. Як тільки країни набули незалежність у 1991 році, Середня Азія стала домом для більш ніж 100 000 біженців та людей, що опинилися у складній ситуації [117].

З метою кращої координації своєї діяльності в регіоні в умовах складної гуманітарної ситуації, УВКБ ООН прийняло рішення щодо відкриття своїх представництв. Так, в 1993 році перші офіси УВКБ ООН з'явилися в Таджикистані та Узбекистані, пізніше, у 1995 році - вже в Казахстані, Киргизькій Республіці та Туркменістані. Регіональне представництво УВКБ ООН, що повністю координує гуманітарну діяльність так званих польових офісів у країнах Середньої Азії, розташоване в Алмати, Республіка Казахстан [122].

За часи своєї діяльності в регіоні, увага УВКБ ООН як гуманітарної агенції поступово сконцентрувалася на наданні допомоги країнам щодо створення ефективної системи надання притулку та боротьби з безгромадянством. Для цього УВКБ ООН було налагоджено плідну співпрацю із відповідними державними органами та експертами щодо створення законопроект, які стосуються біженців та осіб без громадянства. Було також організовано навчання для співробітників прикордонних служб та відомств, встановлено головні принципи передачі осіб, що шукають притулок, на кордонах Середньої Азії при тісній співпраці з фахівцями, з метою поступового надання державам відповідальності за визначення статусу біженця в Казахстані, Киргизькій Республіці, Таджикистані та Туркменістані.

Окремо зазначимо, що у країнах Середньої Азії також існує велика кількість апатридів. Ця ситуація в Центральній Азії викликана, перш за все, розпадом Радянського Союзу в 1991 році. У той час, коли багато хто мав можливість підтвердити або отримати громадянство новостворених держав, були й ті, що не змогли цього зробити. Це відбувалося з причини недосконалого національного законодавства про громадянство. І хоча з

моменту набуття незалежності країн Середньої Азії відбувся суттєвий прогрес, неможливість отримати громадянство продовжує негативно впливати на життя багатьох людей [122].

Інфографіка УВКБ ООН межах мандату щодо захисту осіб без громадянства повідомляє, що протягом 2014-2019 років у країнах Центральної Азії 76 292 осіб отримали громадянство, але проблема ще існує, адже за підрахунками УВКБ ООН 116 629 осіб залишаються апатридами [122]. Всупереч тому, що однією з головних причин цього феномену є наслідки розпаду Радянського Союзу, як зазначалося раніше, інші чинники також відіграють значну роль. До них слід віднести міграцію, в тому числі пов'язану з громадянськими війнами та змішаними шлюбами, недоліки в національному законодавстві про міграцію, політичні або адміністративні перешкоди, які обмежують отримання або підтвердження громадянства тощо.

У 2020 році відзначається шоста річниця кампанії УВКБ ООН #IBelong, спрямованої на викорінення безгромадянства до 2024 року, у тому числі й у країнах Середньої Азії. В рамках цієї кампанії УВКБ ООН закликає світових лідерів захистити осіб без громадянства і зробити сміливі та швидкі кроки з викорінення безгромадянства як явища, яке порушує основні права людини [159].

Часто не маючи доступу до основних прав і послуг, багато осіб без громадянства перебувають в уразливому політичному та економічному становищі, стикаються з дискримінацією і схильні до експлуатації та насильства. У багатьох країнах, у тому числі у країнах Середньої Азії, особи без громадянства, в тому числі біженці без громадянства, живуть в неякісних і неадекватних санітарних умовах, які можуть підвищити ризик захворювань, в той самий час COVID-19 погіршує становище цих людей.

Необхідно також приділити значну увагу щодо ролі УВКБ ООН у створенні та підтримки функціонування так званого Алматинського процесу,

переговорного майданчика країн середньоазіатського регіону з питань міграції [110].

Алматинський процес - це регіональна консультативна платформа (переговорний майданчик) з питань захисту біженців і міжнародної міграції у Середній Азії. Ідея створення Алматинського процесу виникла у 2010 році, однак практична реалізація розпочалася у 2013 році після низки консультацій та конференцій за безпосередньою участю УВКБ ООН [110].

Алматинський процес покликаний вирішувати численні завдання, обумовлені динамікою змішаної міграції, і посилювати регіональну співпрацю та координацію діяльності з питань міграції. Насамперед Алматинський процес був створений для практичного вирішення низки проблемних питань, зокрема:

- сприяння діалогу з питань міжнародної міграції та захисту біженців між країнами-учасницями;
- розроблення та втілення на практиці механізму моніторингу нерегулярної міграції;
- сприяти здійсненню послідовної, комплексної та диференційованої політики щодо осіб, які були переміщені;
- розроблення плану дій, спрямованих на зміцнення потенціалу держав з управління міграцією та забезпечення захисту прав біженців та осіб без громадянства.

Державами-учасницями станом на вересень 2020 року є Ісламська Республіка Афганістан, Азербайджанська Республіка, Республіка Казахстан, Киргизька Республіка, Республіка Таджикистан, Турецька Республіка, Туркменістан. В якості країн-спостерігачів були запрошені Ісламська Республіка Іран та Ісламська Республіка Пакистан. Головування в Алматинському процесі здійснюється на основі ротації між державами-учасницями кожні два роки. На даний час головування в Алматинському процесі здійснюється Республікою Таджикистан.

Активну роль у створенні та подальшому функціонуванні цього майданчику належить УВКБ ООН. Так насамперед УВКБ ООН надає адміністративно-технічну підтримку щодо забезпечення інституційної пам'яті Алматинського процесу та інформаційної підтримки діяльності майданчику (вебпортал, створення архіву, переклад російською та англійською мовами тощо). Крім того, УВКБ ООН надає всебічну підтримку Голові у всіх організаційних питаннях, що належать до сфери повноважень Агенції, включаючи проведення конференцій, консультаційних нарад та семінарів.

Разом з тим, УВКБ ООН забезпечує ефективний обмін інформацією між державами-учасниками у розв'язанні питань, пов'язаних з міграцією та захистом біженців, які представляють інтерес для держав Алматинського процесу. Також, УВКБ ООН бере активну участь у процесі підготовки пропозицій до проекту рішень Алматинському процесу, розробляють допоміжні матеріали для інформаційних листів і спільних брифінгів, залучають фахівців з питань міжнародного та гуманітарного права для консультацій.

Завдяки спільним зусиллям, як з боку окремих держав Середньоазіатського регіону, так й з боку УВКБ ООН, станом на сьогодні вдалося досягти вагомих результатів із захисту прав біженців та боротьби з безгромадянством. Так, у Казахстані офіційно прийняли чіткі та ефективні процедури визначення безгромадянства, а у Туркменістані набув чинності новий закон про акти цивільного стану, який гарантує, що всі діти, народжені в країні, включаючи дітей, які не мають документів, мають можливість бути зареєстрованими на території країни [122].

Однак найбільших результатів у боротьбі з безгромадянством домогся Киргизстан, який у липні 2019 року став першою країною у світі, яка досягла нульової терпимості до безгромадянства, довівши кількість осіб без громадянства в країні з понад 13 000 до нуля всього за п'ять років. Тим часом в Узбекистані у березні 2020 року було прийнято нову редакцію закону про

громадянство, тож згідно з новими процедурами майже 50 тис. особам тепер мають можливість отримати громадянство [145, 167].

Зі свого боку УВКБ ООН відзначило Киргизстан та Узбекистан, при цьому зазначивши, що такі результати “можуть служити прикладом для інших країн в боротьбі з безгромадянства” [141]. Враховуючи вищевикладене, беручи до уваги неймовірний прогрес в Киргизстані та Узбекистані саме в тому, що стосується безгромадянства, далі мова піде саме про ці держави в розрізі подолання безгромадянства, забезпечення прав біженців та здійснення свого мандату з боку УВКБ ООН.

Підсумовуючи, ми можемо стисло визначити наступні основні досягнення та результати роботи УВКБ ООН щодо запобігання та скорочення безгромадянства в країнах Середньої Азії за останні роки:

- 2005 р. Киргизька Республіка надає громадянство 3 500 біженцям. Туркменістан надає громадянство 16 000 біженців та осіб без громадянства [122].
- 2011-2015 р. Туркменістан додатково надає громадянство 5 000 осіб без громадянства і приєднується до двох Конвенцій про безгромадянство [122].
- 2013 р. Киргизька Республіка надає громадянство 10 000 біженців [145].
- 2014 р. УВКБ ООН запускає глобальну кампанію з викорінення безгромадянства до 2024 р. (#IBelong) [159].
- 4 липня 2020 р. Киргизька Республіка стала першою країною у світі, яка дозволила всі випадки безгромадянства в країні. Понад 13 700 осіб без громадянства, раніше виявлених в рамках загальнонаціональної кампанії, отримали допомогу в підтвердженні або придбанні громадянства [145].
- 05-06 вересня 2019 р. Проведена II Регіональна конференція з Центральної Азії «Нікого не може бути забутий при народженні». Були обговорені прогалини та прогрес в забезпеченні реєстрації народжень та попередженні безгромадянства серед дітей, а також узгоджені подальші

кроки з викорінення безгромадянства в Центральній Азії (Нур-Султан, Казахстан) [122].

- Жовтень 2019 р. Пан Азізбеков Ашуров став лауреатом Премії Нансена УВКБ ООН 2019 р. за видатні заслуги в справі надання допомоги більш ніж 10 000 осіб в отриманні громадянства Киргизької Республіки та за значний внесок у викорінення безгромадянства в країні [25].

- 07 жовтня 2019 р.: Сегмент високого рівня з питань безгромадянства ознаменував середину шляху реалізації кампанії #IBelong по викоріненню безгромадянства. Чотири країни Центральної Азії знову представили зобов'язання щодо розв'язання проблеми безгромадянства протягом решти 5 років кампанії #IBelong (Женева, Швейцарія) [159].

- Грудень 2019 р. Внесено поправки до Кодексу «Про шлюб (подружжя) і сім'ї» Республіки Казахстан, що забезпечує реєстрацію всіх дітей при народженні незалежно від правового статусу їх батьків [122].

- 1 квітня 2020 р. Була прийнята нова поправка до Закону про громадянство Республіки Узбекистан, що дозволяє майже 50 000 жителям країни, які отримали право на проживання до 1995 року, отримати громадянство Узбекистану [105].

Отже, ситуаційний аналіз дав змогу визначити причини виникнення проблем захисту біженців та осіб без громадянства у країнах Середньої Азії, а також обґрунтувати необхідність відкриття та функціонування регіональних представництв УВКБ ООН у цих країнах. Разом з тим, було окреслено основні напрямки діяльності та досягнення УВКБ ООН у превенції та редукції безгромадянства в країнах Середньої Азії за останні роки, а також важливу роль Агенства в Алматинському процесі як переговорному майданчику країн регіону. Із огляду на приголомшливий прогрес Киргизстану та Узбекистану, які перші у світі досягли нульової терпимості до безгромадянства, далі робота буде охоплювати саме ці країни.

3.2. Діяльність УВКБ ООН у країнах Середньої Азії, на прикладі Киргизстану та Узбекистану

Як вже було зазначено, УВКБ ООН відкрило своє представництво в Киргизстані в 1995 році. Це відбулося, перш за все, з метою допомогти країні захистити більше ніж 20 000 біженців, які залишили Таджикистан у результаті громадянської війни. За цей час більшість біженців інтегрувалися в місцеву спільноту та отримала громадянство Киргизстану, а інші добровільно повернулися до Таджикистану.

У Киргизстані діє нормативно-правова база та адміністративні механізми щодо надання притулку та захисту біженців. У 1996 році Киргизстан ратифікував Конвенцію про статус біженців 1951 року та Протокол, що стосується статусу біженців від 1967 року [155], а у 2002 році прийняв національний закон «Про біженців» [100].

Спираючись на свій мандат, УВКБ ООН співпрацює з партнерами в Киргизстані для вдосконалення ситуації щодо отримання біженцями соціальних та економічних прав, у тому числі права власності на майно, права на власний бізнес та отримання доступу до системи соціального захисту поряд із громадянами цієї країни.

Під час реалізації своєї наглядової функції, УВКБ ООН здійснює контроль щодо дотримання міжнародного законодавства з боку співробітників прикордонних служб та відомств, а також співпрацює з відповідними міністерствами та підтримує їх діяльність при забезпеченні безперешкодного та недискримінаційного доступу до притулку та розробки відповідних протоколів.

За час своєї діяльності офіс УВКБ ООН у Киргизстані досяг значного прогресу наданні допомоги вже ідентифікованим особам без громадянства та й надалі забезпечує закріплення надійних гарантій для запобігання цього явища в майбутньому [122].

Для цього УВКБ ООН у партнерстві з іншими агенціями та гуманітарними організаціями у співпраці з місцевими громадськими організаціями підтримує керівництво держави в процесі вдосконалення національного законодавства та практики реєстрації народжень, щоб забезпечити реєстрацію народження кожної дитини відповідно до міжнародних стандартів. Крім того, УВКБ ООН також працює з імплементаційними партнерами щодо підтримки зміни в національному законодавстві щодо забезпечення відповідних гарантій при втраті або позбавлення громадянства.

УВКБ ООН у Киргизстані продовжує грати ключову роль у міжвідомчій та міжрегіональній Групі з координації діяльності у разі стихійних лих. Діяльність цієї групи полягає у спільному навчанні, проведенні тематичних семінарів за передовим досвідом та стандартам реагування на техногенні та природні катастрофи. УВКБ ООН співпрацює з прикордонними та міграційними службами щодо забезпечення відповідних знань, нормативно-правової бази та підвищення обізнаності для ефективного та оперативного реагування на міжнародне вимушене переміщення населення [117].

Зусилля УВКБ ООН щодо співпраці із державними органами у Киргизстані не були марними. У липні 2019 року Киргизстан став першою країною в Середній Азії, що розв'язала проблему осіб без громадянства.

В УВКБ ООН зазначили, що саме ця країна впоралася з проблемою за п'ять років. Ще у 2014 році, згідно з оцінками Управління, в республіці проживало понад 13 тисяч осіб без громадянства, серед яких понад дві тисяч склали дітей [145].

За сприяння в отриманні громадянства Киргизстану понад 10 тисячам осіб адвокат і правозахисник з цієї країни Азізбеков Ашуров був оголошений лауреатом премії Нансена 2019 року, який від 2003 року разом зі своїми колегами надавав правову допомогу та консультації особам без громадянства та особисто відвідував віддалені населені пункти з метою ідентифікації

апатридів. Нагадаємо, заснована УВКБ ООН премія Нансена названа в честь норвезького полярного дослідника Фрітьофа Нансена, який в період між двома світовими війнами був Верховним Комісаром з питань біженців під час існування Ліги Націй [25].

Окремим, але не менш важливим напрямком діяльності УВКБ ООН в Киргизстані, є питання повернення в Киргизстан дітей з Іраку і Сирії, їх адаптації та інтеграції у суспільстві, а також надання їм рівних прав і гарантій з боку держави при забезпеченні медичною допомогою, освітніми, адміністративними, соціальними послугами та іншими конституційними правами та свободами, якими користуються громадяни КР.

Разом з тим, виконавчі партнери УВКБ ООН в Киргизстані виявили ряд проблем, з якими стикаються діти-біженці під час онлайн-навчання (на період карантину з причини розповсюдження нової коронавірусної інфекції), такі як мовний бар'єр, погане підключення до інтернету і психологічне вигорання. Брак місця для домашнього навчання і неможливість покинути будинок також позначилися на психологічному здоров'ї дітей і ускладнили становище батьків. У зв'язку з цим сім'ї біженців звернулися з проханням про необхідність в заходах, які допомогли б їх дітям розвинути нові навички та краще підготуватися до нових навчальних умов.

У відповідь на ці запити у серпні 2020 року УВКБ ООН організувало річний онлайн-табір для 17 дітей з сімей біженців і шукачів притулку, щоб допомогти їм впоратися з викликами, що виникли у зв'язку з ситуацією COVID - 19. Літній онлайн-табір став доброю нагодою для учасників поспілкуватися з однолітками та іншими людьми, крім членів сім'ї, допоміг їм підготуватися до нового навчального року, удосконалити свої навички та відкрити нові таланти. За два тижні діти отримали знання та розвинули свої навички у сфері інформаційних технологій, фінансів, листи та англійської мови [127].

Для УВКБ ООН цей проєкт не є разовим чи ситуаційним, адже на даний час в Киргизькій Республіці навчаються 107 дітей-біженців та шукачів

притулку, в тому числі 12 дітей, які досягли шкільного віку і почали навчання в цьому році. Криза, пов'язана з пандемією COVID-19, істотно вплинула на перспективи освіти біженців, яким доводиться стикатися з мовними та технічними проблемами.

Перед початком літнього табору УВКБ ООН в Киргизстані організувало додаткові онлайн-уроки для дітей-біженців, щоб допомогти їм поліпшити мовні навички та звикнути до дистанційного навчання. УВКБ ООН планує і надалі надавати підтримку в отримання освіти біженцям і особам, які шукають притулку, особливо під час пандемії [127].

Діяльність УВКБ ООН в Узбекистані за своїм мандатом та гуманітарним напрямком не мала принципової відмінності від діяльності у сусідньому Киргизстані. З 1993 року УВКБ ООН підтримувала діалог з державними органами Узбекистану щодо пошуку довгострокових рішень для біженців через закріплення їх юридичного статусу, адже багато біженців залишалися в Узбекистані більше ніж десять років і вже добре інтегрувалися в місцеву громаду.

Разом з тим, УВКБ ООН підтримувало уряд цієї країни в створенні програми дій щодо приєднання до Конвенцій зі статусу біженців, надаючи професійні юридичні консультації з приводу адаптування чинної законодавчої бази. УВКБ ООН передавало знання, міжнародний досвід та надавало всіляку підтримку уряду в зміні законодавства про громадянство для того, щоб законодавчо закріпити відповідні державні гарантії в майбутньому.

Необхідно підкреслити, що на відміну від інших країн Середньої Азії, національне законодавство та практика Узбекистану щодо реєстрації народження забезпечують безумовну реєстрацію народження всіх дітей на території країни. Це також стало можливим за підтримки УВКБ ООН.

Однак, попри це, наприкінці квітня 2006 року Управління Верховного комісара у справах біженців (УВКБ) на вимогу влади закрило своє представництво в Узбекистані. Своє рішення влада аргументувала тим, що

УВКБ повністю виконало свої завдання, і ніяких підстав для його подальшої присутності в Узбекистані немає [123, 124].

Справедливо зазначити, що рішення влади Узбекистану щодо закриття офісу УВКБ ООН є лише політично вмотивованим. Вважається, що справжньою причиною такого рішення стало допомога УВКБ ООН щодо переміщення до Румунії 439 узбецьких біженців, які виїхали до Киргизії після заворушень 13 травня 2005 року в місті Андижан, Узбекистан. Таке рішення про переправлення біженців в третю країну було прийнято у зв'язку з постійним тиском узбецької влади на уряд Киргизії і на самих біженців з метою забезпечити їх повернення до Узбекистану [129].

Узбецька сторона продовжує домагатися арешту і повернення осіб, які втекли з республіки після цих подій. Ташкент звинувачує біженців та осіб, які шукають притулку, в причетності до заколоту або вимагає їх видачі у кримінальних справах, пов'язаних з релігією. На превеликий жаль для узбецької влади, офіси УВКБ на Україні, в Казахстані, Киргизії та в інших країнах нерідко беруть таких людей під міжнародний захист. Попри це, після Андижана в цих державах затримано вже кілька десятків узбецьких біженців та осіб, які звернулися з проханням про притулок. Щонайменше 23 людини були примусово повернуті в Узбекистан в порушення міжнародної заборони на повернення в країну, де повертається особам можуть загрожувати тортури або переслідування за переконання [94].

Крім того, Узбекистан залишається єдиною країною з-поміж пострадянських країн, яка не приєдналася до Конвенції про статус біженців 1951 року.

Попри складні відносини з офіційним Ташкентом, УВКБ ООН й надалі робить свій внесок в державні та міжвідомчі дії в Узбекистані щодо нарощування потенціалу для реагування на вимушене переміщення осіб всередині країни в результаті техногенних і природних катастроф, навіть не маючи в країні свого представництва.

Так, в червні 2010 року Управління Верховного комісара у справах біженців відрядило групу своїх співробітників в Узбекистан для надання допомоги тисячам біженців, які рятувалися від насильства на півдні Киргизстану [126]. Причиною цього стало офіційне повідомлення Узбекистану, що лише за один день до них прибуло 75 тисяч біженців. У цей час на півдні Киргизстану в результаті зіткнень між киргизами та узбеками, щонайменше, 110 людей загинули та 1300 отримали поранення. Епіцентром насильства стало місто Ош. Надходили повідомлення, що багато етнічних узбеків в Киргизстані забарикадувалися у своїх будинках або виїхали до сусіднього Узбекистану. Враховуючи критичну ситуацію, УВКБ ООН запропонувало Узбекистану допомогти цим знедоленим. Офіційний Ташкент дав згоду на участь Управління у цій гуманітарній операції. УВКБ терміново надіслало до Узбекистану гуманітарну допомогу для біженців з Киргизстану, а саме набори з ковдрами, спальними мішками та іншими предметами першої необхідності [126].

Таким чином, УВКБ ООН плідно співпрацює із державними органами влади та інших міжнародних та національних стейкхолдерів у якості технічного експерта з адаптації національного законодавства відповідно до міжнародних стандартів. Де результатом такої співпраці стало досягнення значного прогресу у скороченні безгромадянства і Киргизстан став першою країною у світі, яка досягла нульової терпимості до безгромадянства. УВКБ ООН виконує ключову роль у міжвідомчій та міжрегіональній Групі з координації діяльності у разі стихійних лих.

3.3. Компаративний аналіз правових засад діяльності УВКБ ООН в Україні, Киргизстані та Узбекистані

Особливо актуальною проблемою захисту (як внутрішнього, так і надання субсидіарного захисту) постала перед Україною з початком збройного конфлікту на сході країни та анексії Криму. Необхідність

впровадження виваженої політики у сфері захисту прав біженців та осіб без громадянства в рамках міжнародних актів, демократизації країни та процесу реформування.

Попри той факт, що після розпаду СРСР Україна опинилася у більш сприятливих економічних умовах у порівнянні з Киргизстаном та Узбекистаном, сутність та обриси проблем у сфері захисту прав біженців та осіб без громадянства у цих трьох країнах дуже схожі.

Україна, Киргизстан та Узбекистан за часи своєї незалежності стали учасниками військових конфліктів. Справедливо зазначити, що найбільше постраждала Україна, адже військовий конфлікт та протистояння російській агресії триває вже сьомий рік поспіль. З усім тим, у Киргизстані в липні - вересні 1999 року відбувалися збройні зіткнення із бойовиками Ісламського руху Узбекистану, в травні 2010 року - масові збройні протести в місті Андижан, а нещодавно, в жовтні 2020 року, відбувся переворот влади, в результаті якого чинний Президент зрікся посади. Разом з тим, протистояння Узбекистану та Таджикистану, яке триває вже більш ніж двадцять років, є однією з найтриваліших “холодних війн” серед країн пострадянського простору.

Таким чином, Україна, Киргизстан та Узбекистан, певною мірою мають схожі характеристики та риси - країни пострадянського простору, волатильні конфлікти (як зовнішні, так й внутрішні), нестабільна економічна ситуація, вплив на внутрішню політику з боку інших держав, країни є реципієнтами біженців та осіб без громадянства.

Якщо переходити до теми національного законодавства трьох країн, то варто визнати, що нормативно-правової бази СРСР із захисту біженців та осіб без громадянства не було створено через відсутність нагальної потреби в ньому. Після розпаду Радянського Союзу, перша Конституція України була прототипом Конституції СРСР. Лише після прийняття чинного основного закону Україна було розпочато адаптування певних національних нормативно-правових актів із захисту біженців, шукачів притулку та

аполідів, який і досі в процесі вдосконалення та синхронізації міжнародним стандартам. В такій самій ситуації опинилися Узбекистан та Киргизстан.

Для проведення аналізу сучасного стану національних нормативно-правових актів України, Киргизстану та Узбекистан із захисту прав підмандатних осіб УВКБ ООН та відповідності їх до міжнародних стандартів, необхідно, перш за все, визначити участь країн у відповідних міжнародних конвенціях, протоколах та угодах.

	Україна	Киргизстан	Узбекистан
Конвенція про права біженців 1951 р.	Ратифіковано	Ратифіковано	-
Конвенція про статус апатридів 1954 р.	Ратифіковано	-	-
Конвенція про скорочення безгромадянства 1961 р.	Ратифіковано	-	-
Протокол щодо статусу біженців 1967 р.	Ратифіковано	Ратифіковано	-

Мал. 3.1 Участь України, Киргизстану та Узбекистану у міжнародних конвенціях, протоколах та угодах із захисту прав біженців, осіб без громадянства [57;58;60] [155-157].

Таким чином, у порівнянні із країнами Середньої Азії, Україна є учасницею усіх чотирьох основних Конвенцій, водночас в Киргизстані ратифіковано дві з них, а саме Конвенція про права біженців 1951 р. та Протокол щодо статусу біженців 1967 р. Узбекистан не бере участі у жодній з них. Визначним є те, що Киргизстан не є країною-підписантом Конвенції про статус апатридів та Конвенції про скорочення безгромадянства, але він став першою в історії країною з нульовим безгромадянством.

Ніщо не може бути досконалим, в тому числі та законодавство. Тож наявні прогалини української нормативно-правової бази із захисту прав

біженці та надання притулку ускладнюються через конфлікт на сході України та його наслідки. Конфлікт та несприятлива економічна ситуація обумовлюють низьку якість реалізації та надання державних сервісів. У переважній більшості біженців в Україні взагалі відсутні перспективи інтеграції, гідного життя або добровільної репатріації. Як і було зазначено у Розділі 2, реадмісія та переселення до інших країн відбувається ситуативно та на основі обґрунтованих загроз.

Крім того, Конституція України все ще містить неточності, які визначає А. Свящук, де згідно з частиною 2 статті 26 Конституції України надання притулку можливе відповідно до встановленого законом порядку, та «Президент України ... приймає рішення ... про надання притулку в Україні» (пункт 26 частини 1 статті 106) у формі відповідного указу (частина 3 статті 106), де нема потреби у контрасигнатурі (частина 4 статті 106 Конституції України). Така редакція є однією з недосконалих за змістом та обсягом серед аналогічних положень, закріплених у конституціях постсоціалістичних країн, у тому числі й країн Середньої Азії [70].

Експерти погоджуються із точкою зору А. Свящук, що в правовому полі українське законодавство має наявний конфлікт права держави надавати притулок і права людини шукати притулку та користуватися ним. На їх думку, вирішення цієї юридичної колізії необхідно засновувати на засадах Конституції. Зважаючи на те, що Україна, згідно зі статтею 1 Конституції України, є «демократичною, соціальною та правовою державою», та частини 1 статті 8 у державі визнається та діє принцип верховенства права, права людини повинні домінувати над інтересами держави [28]. З огляду на це, надання притулку є водночас і правом, і обов'язком держави.

При аналізі законів України із регулювання також було виявлено суперечність, зокрема у статті 4 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», передбачено право притулку, але ефективне врегулювання відносин, які виникають у зв'язку із ним, відсутнє. Закон також містить положення про надання статусу біженця. Розмежовує ці

поняття і Закон України «Про громадянство», який містить формулювання «надано статус біженця в Україні чи притулок в Україні». Разом з тим, згідно з Кодексом України про адміністративні правопорушення (стаття 204-1) від адміністративної відповідальності звільняються іноземці або особи без громадянства, які бажають скористатися правом на притулок або набути статусу біженця, в разі якщо вони звернулися до органів державної влади щодо надання їм притулку чи статусу біженця [52].

Наприклад, значний недолік містив Закон України «Про біженців» від 2001 року щодо регулювання правового становища біженця з моменту вилучення у нього довідки про особу, якщо було прийнято рішення про оформлення документів для надання їй статусу біженця чи у зв'язку з ненаданням йому цього статусу. Фактично весь час, строк якого також не визначено законом, біженець знаходиться в Україні на нелегальному становищі [37]. На жаль, новий Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 2011 року ситуацію з цим питанням істотно не покращив. З огляду на це, необхідно окремо зупинитися на аналізі основних недоліків цього Закону [49].

Так, у Законі не передбачено можливості надання додаткового захисту особам, що тікають через збройний конфлікт. Безперечно, збройний конфлікт міжнародного чи неміжнародного характеру можна вважати «обставиною, яка загрожує життю, безпеці чи свободі», водночас таке формулювання є занадто загальним.

Що стосується невдалих формулювань, то текст Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» містить непоодинокі приклади. Зокрема викликає багато сумнівів те, як сформульовані підстави для надання тимчасового захисту. Так поняття «зовнішньої агресії», «громадянської війни» та «зіткнень на етнічній основі» не визначені в українському законодавстві взагалі. Розв'язання питання про кваліфікацію тієї чи іншої ситуації, що склалася, як підстави для надання захисту залишається на розсуд конкретної посадової особи [49].

Крім того, цей Закон не передбачає інших, альтернативних триманню під вартою, запобіжних заходів під час проведення екстрадиційної перевірки.

Також викликають занепокоєння такі недоліки положень Закону, що стосуються процедури надання статусу біженця, додаткового або тимчасового захисту в Україні, наприклад як:

- 1) відсутність принципу тлумачення сумнівів на користь заявника;
- 2) надання тимчасового захисту лише особам, які масово прибувають із країн, що мають спільний кордон з Україною;
- 3) значне обмеження строків звернення до органів Державної міграційної служби з проханням про надання статусу або захисту та строку оскарження відмови;
- 4) можливість передачі звернення про надання статусу біженця чи додаткового захисту лише через органи Державної прикордонної служби, неможливість передачі таких заяв працівникам Міністерства внутрішніх справ чи слідчих ізоляторів [49].

Конституцією Киргизької Республіки визначено положення про право на притулок іноземним громадянам та особам без громадянства, які переслідуються за політичними мотивами. Таке формулювання Конституція КР щодо біженців успадкувала від СРСР, тобто наявні дві окремі концепції: «біженець» і «політичний притулок».

Однак зазначимо, що немає механізмів ні для реалізації останнього, ні для пояснення, - а в чому ж власне, полягає різниця між двома цими поняттями? Вже на початку період незалежності Киргизстану (в 1993 році) був прийнятий Закон «Про правове становище іноземних громадян у Киргизькій Республіці», який передбачав надання притулку громадянам, яких переслідують за захист миру, демократії, прав людини, прогресивну громадсько-політичну, наукову, творчу та іншу діяльність, що відповідає загальноприйнятим нормам міжнародного права [109].

Згідно з загальними принципами прав людини, особи, яким дозволено залишитися в країні з причин захисту, повинні отримувати статус, що

дозволяє їм гідно жити. Загальна Декларація прав людини проголошує: «Кожна людина має право шукати притулку від переслідувань в інших країнах і користуватися цим притулком» [166].

Надаючи біженцям притулок, відповідно до Конвенції про статус біженців 1951 року та Протоколу 1967 року, що стосуються статусу біженців (Киргизстан приєднався до зазначених документів у 1996 році), держава бере на себе зобов'язання: щодо захисту його від примусового повернення; щодо дотримання та забезпечення фундаментальних прав і свобод біженця; з надання йому дозволу залишатися на своїй території доти, поки не буде знайдено довгострокове розв'язання проблеми цього біженця. Однак, на жаль, дієвий механізм щодо імплементації цих положень на теперішній час відсутній, а навіть наріжні положення міжнародних конвенцій ігноруються. Як приклад, в серпні 2006 року Киргизстан видав Узбекистану п'ятьох біженців, відносно яких влада Узбекистану порушила кримінальні провадження за політичними мотивами. А в червні 2018 року Киргизстан екстрадував казаха Мурата Тунгішбаєва, якого на батьківщині підозрюють у зв'язках з рухом «Демократичний вибір Казахстану» [94].

В Україні також УВКБ ООН виявляє та фіксує випадки непрямого вислання [5].

Зазначені вище положення Концепції державної міграційної політики мали позитивний результат та у тексті Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту». Крім того, цим законом регулюється кооперація з іншими державами та міжнародними організаціями, в тому числі Управлінням Верховного Комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців, де спільна діяльність направлена на ідентифікацію та усунення проблеми біженців, вдосконалення їх юридичного статусу, надання додаткового захисту та поліпшення економічного становища, здійснення реадмісії, а також за необхідності переселення до інших країн за наявності відповідних міжнародних договорів [49].

Заходи УВКБ ООН із покращення інституціональної спроможності поліпшенню процедури визначення статусу біженця відповідно до стандартів ЄС. В рамках наглядової діяльності у 2015 році партнерам УВКБ було дозволено проводити моніторинг діяльності ДМС. В рамках цієї діяльності біло виявлено певні процедуральні недоліки визначення статусу біженця, які залишаються і станом на 2020 рік. Так, кадрові зміни відбуваються досить часто, від чого якість надання послуг знижується. Відсутність якісних послуг перекладу, а в певних випадках ці послуги взагалі не надаються, таким чином, біженець не може якісно заповнити заявку та отримати інформацію щодо процедур. Крім того, у разі відмови, біженці не інформуються щодо причин такого рішення. У разі негативного рішення біженці можуть оскаржити його, але термін подачі скарги вкрай обмежений. В поодиноких випадках підмандатні УВКБ ООН особи повідомляють про випадки корупції [5].

На думку УВКБ ООН, доступ на територію України все ж ускладнений, не зважаючи на те, українське законодавство передбачає можливість подачі заяви про надання притулку на кордоні. Занепокоєння стосуються транзитних зон повітряних та морських портів, де Державна прикордонна служба надає доступ на власний розсуд. Через відсутність доступу до транзитних зон, біженці та шукачі притулку не можуть отримати юридичну допомогу. УВКБ ООН проводить адвокацію з метою отримання дозволу здійснювати моніторинг виконання процедур надання притулку та забезпечити доступ до юридичної допомоги. В поодиноких випадках УВКБ ООН та партнерам вдається надати допомогу шукачам притулку у прикордонних пунктах пропуску [5].

Слід зазначити, що надійною правовою основою в даній сфері є міжнародні документи з питань біженців - Женевська Конвенція 1951 року і Нью-Йоркський Протокол 1967 року, що які містять універсальне визначення поняття «біженець», встановлюють загальноприйняті стандарти та процедури поводження з ними. Приєднавшись до цих документів в 1996 році,

Киргизстан, відповідно до взятих на себе міжнародних зобов'язань, розпочав розробку власної національної нормативно-правової бази з питань біженців, прийнявши в 1996 році Тимчасове положення про біженців, ряд відомчих інструкцій і уклавши кілька угод про співпрацю у сфері міграції. До цього діяло Тимчасове положення від 1993 року.

Як бачимо, присутня значна різниця в такому визначенні біженців з визначенням, що міститься в Конвенції 1951 року. Ключовим документом слід визнати Закон Киргизької Республіки “Про біженців” від 25 березня 2002 року № 44, який містить визначення поняття “біженець” [100].

Згідно з конвенційним визначенням для того, щоб держава визнала статус біженця, шукачу додаткового захисту необхідно знаходитись «поза країною громадянської належності» і це є однією з обов'язкових умов. Однак дана вимога не має на увазі обов'язковість наявності побоювань переслідування в особи до того як вона покинула країну походження / постійного проживання. Вона може виїхати зі своєї країни, з самого початку не маючи побоювання щодо переслідувань, які виникають пізніше, в момент, коли претендент знаходиться вже за кордоном і в результаті подій, що змінюють ситуацію в його країні. Наприклад, в результаті державного перевороту, збройного конфлікту або якихось інших подій, багато громадян бояться повертатися на батьківщину через побоювання піддатися переслідуванню, стаючи, так званими, «біженцями на місці». Визначення, дане в законі Киргизстану, не включає біженців «на місці» - для визнання біженцем необхідно «покинути місце свого постійного проживання на території іншої держави в силу цілком обґрунтованих побоювань ...», тобто недостатньо просто знаходитися поза країною громадянської належності. Претендент повинен відчувати обґрунтований страх переслідувань ще до виїзду зі своєї країни. Дана відмінність вказує на істотне різницю в розумінні концепції притулку: згідно з міжнародним правом ключовим при розгляді

клопотання претендента є питання: «наскільки безпечно його повернення в свою країну?» - тобто, свого роду, проєкція - в майбутнє.

Однак відповідно до закону КР відповідь на це ключове питання не важлива, важливо встановлення було переслідування в минулому? - тобто, в цьому випадку, проєкція - в минуле.

Реальна небезпека піддатися переслідуванню в збройних і міжнаціональних конфліктах - даний елемент відсутній у Конвенції, але включений в закон КР, і цим розширює поняття «біженець», тобто претенденту нема потреби доводити, що він переслідується по одному з п'яти конвенційних ознак - раса, релігія, національність, політичні переконання або належність до певної соціальної групи. Досить самого факту небезпеці піддатися переслідуванню в збройних і міжнаціональних конфліктах. Але на відміну від Конвенції, де, у якості підстави для включення в статус, досить просто констатації факту масових порушень прав людини, внутрішнього конфлікту, іноземної агресії, закон КР зобов'язує доводити небезпеку переслідування.

З огляду на наявні відмінності у визначенні поняття біженець, що містяться в Конвенції ООН 1951 р. і національному Законі КР про біженців, необхідно звернутися до чинних міжнародних правил, що визначає тлумачення договорів, які містяться в Віденській Конвенції про право міжнародних договорів 1969 року [82]. Стаття 26 Віденської Конвенції встановлює основоположний принцип “кожен чинний договір є обов'язковим для його учасників і повинен добросовісно виконуватись”.

Згідно зі статтею 27 Віденської Конвенції «Держава - учасниця не може посылатися на положення свого внутрішнього права як виправдання для невиконання цього договору» [82]. Таким чином, при тлумаченні різночитань у визначенні поняття біженець слід прийняти як вихідні такі положення:

а) Конвенція ООН 1951 р. “Про статус біженців” дає універсальне визначення, яке не підлягає зміні в бік звуження прав біженців;

б) Зобов'язання відповідно до Конвенції повинні виконуватися сумлінно;

в) При виникненні суперечностей з внутрішнім законодавством Конвенція повинна мати переважну силу.

Відповідно до статті 6 Закону КР «Про біженців» [100], шукач притулку має право:

- вільно пересуватися по всій території Киргизької Республіки, за винятком районів, закритих для відвідування іноземними громадянами;
- проживати в місці тимчасового поселення і користуватися комунальними послугами;
- користуватися медичною допомогою;
- на сприяння в отриманні відомостей про родичів, які проживають в державі громадянства;
- на добровільне повернення в державу громадянства;
- на виїзд на місце проживання в іноземну державу;
- на забезпечення судовим захистом;
- на отримання освіти;
- на отримання послуг перекладача;
- на звільнення від оплати витрат, пов'язаних з розглядом клопотання.

Разом з тим, поряд з правами на особу, яка подала клопотання на статус біженця поширюються і обов'язки:

- дотримуватися законодавства Киргизької Республіки;
- повідомляти відомості, необхідні для розгляду його клопотання;
- дотримуватися встановленого порядку проживання в місці тимчасового поселення;
- проходити медичні огляди на вимогу органів охорони здоров'я; співпрацювати у встановленні істинності фактів, що повідомляються в клопотанні.

Через те, що перераховані права й обов'язки осіб, які шукають притулку, відповідно до статті 13 Закону «Про біженців» надаються й особам, визнаним біженцями, то доцільно докладно на них зупинитися нижче [100].

Особи, які отримали в установленому законом порядку статус біженця, набувають певні права, реалізація яких покликана допомогти їх облаштуванню на території Киргизької Республіки й вирішити економічні та соціальні проблеми. Законом Киргизької Республіки «Про біженців» передбачено, що біженці та члени їх сімей мають право: проживати протягом трьох місяців в місці тимчасового поселення; вибрати місцем свого постійного місця проживання населений пункт з-поміж пропонуваного Уповноваженим органом, в якому проживають його родичі, за умови їх згоди на спільне проживання; працювати у якості найманого робітника або займатися підприємницькою діяльністю відповідно до національного законодавства; купувати нерухомість на умовах, встановлених для іноземних громадян і осіб без громадянства законодавства Киргизької Республіки; отримувати за сприяння відповідних державних органів Киргизької Республіки відомості про залишену в державі колишнього проживання майно; мати необхідні документи, що посвідчують його особу; на адміністративне сприяння при зверненні в державні органи Киргизької Республіки; на обов'язкову реєстрацію актів цивільного стану та отримання відповідних документів [100].

Крім того, особа, визнана біженцем в Киргизькій Республіці, користується тими ж правами, що й іноземні громадяни, відповідно до Закону «Про правове становище іноземних громадян у Киргизькій Республіці» [109], а саме:

- правом на працю;
- правом на відпочинок;
- правом на охорону здоров'я, користування медичною допомогою;

- правом на освіту;
- правом на користування досягненнями культури;
- правом на участь в громадських об'єднаннях;
- правом на свободу віросповідання;
- правом на свободу совісті;
- правом на недоторканність особистого майна;
- правом на звернення до суду і т.д.

Біженці мають право працювати у якості найманих співробітників або займатися підприємницькою діяльністю. Здійснення підприємницької діяльності біженцями має здійснюватися відповідно до законодавства Киргизької Республіки [100].

Разом з тим, відповідно до законодавства «іноземні громадяни, які перебувають в Киргизькій Республіці, мають право на відпочинок на загальних підставах з громадянами Киргизької Республіки» [109].

Медична допомога іноземним громадянам, в т.ч. і біженцям, надається в порядку, що встановлюється Міністерством охорони здоров'я Киргизької Республіки. Даний порядок полягає в наданні медичних послуг в суворо визначених державних лікувальних установах і регламентованому преїскуранті на ці послуги - вищий, ніж для громадян Киргизстану. Відповідно, більша частина біженців не мають достатніх коштів на оплату медичних послуг в Киргизстані, і офіс УВКБ ООН в Киргизькій Республіці забезпечує їх полісами медичного страхування, а у виняткових випадках, і повністю оплачує лікування.

Щодо права на освіту, то біженці, як іноземні громадяни, мають право на отримання середньої загальної освіти нарівні з громадянами Киргизької Республіки відповідно законодавством України. В цьому відношенні в КР передбачені більш сприятливі права, ніж в Конвенції 1951 року, що передбачає тільки початкову освіту. Повна вища освіта відповідного здійснюється відповідно до договору з освітніми організаціями або з

окремими громадянами, при цьому передбачена оплата за навчання вища, ніж для громадян Киргизстану.

Крім того, біженці для захисту своїх прав та інтересів, можуть брати участь у громадському житті та об'єднуватися в громадські об'єднання, створювати разом з громадянами Киргизстану громадські фонди, що не переслідують політичні цілі. Таке право відповідає стратегії з інтеграції біженців та сприяє культурній різноманітності. Крім того, такі заходи відповідають міжнародним стандартам із протидії дискримінації та ксенофобії.

Проблемна ситуація є із реалізацією права на обов'язкову реєстрацію актів цивільного стану та отримання відповідних документів. Іноземні громадяни в Киргизькій Республіці можуть укладати та розривати шлюби з громадянами Киргизької Республіки та іншими особами відповідно до законодавства Киргизької Республіки. Однак є випадки, коли біженці не можуть скористатися цим правом повною мірою. Наприклад, одним з обставин, що перешкоджають реєстрації шлюбу, може бути те, що біженець не може надати документів, що підтверджують відсутність у нього шлюбних відносин в країні, з якої він втік. Мають місце випадки, коли біженці мають проблеми з отриманням свідоцтв про народження дітей, хоча повинні отримувати їх в КР на законних підставах [107]. У сфері здійснення релігійних свобод, прав на свободу совісті та на недоторканність особистого майна і права на звернення до суду, в т.ч. і міжнародний на біженців також поширюється національний режим, тобто рівне становище з громадянами Киргизької Республіки.

Необхідно також відзначити й таке невіднятне право біженців, як право на набуття громадянства Киргизької Республіки, адже не дарма громадянство називають «правом мати права». Нині біженці мають право клопотати про набуття громадянства Киргизької Республіки на загальних підставах з іноземними громадянами та особами без громадянства, за винятком біженців, які прибули з Республіки Таджикистан, щодо яких передбачено спрощений

порядок набуття громадянства відповідно до Угоди між Киргизькою Республікою та Республікою Таджикистан. Крім того, в Киргизькій Республіці діють обмеження щодо іноземних громадян, в тому числі та біженців в політичних правах (в області виборчого права, доступу до державної служби, членства в політичних партіях і т.д.), право на вільне пересування по території республіки; в правах на придбання землі і нерухомості на території Киргизької Республіки. Так, відповідно до статті 21 Закону «Про правове становище іноземних громадян у Киргизької Республіки» іноземні громадяни не можуть обирати та бути обраними до виборних державних органів, а також брати участь у всенародних голосуваннях (референдумах) [109]. Іноземці можуть пересуватися по території Киргизької Республіки та обирати місце проживання відповідно до встановленого порядку. Обмеження в пересуванні та виборі місця проживання допускаються, коли це необхідно для забезпечення державної безпеки, охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення, захисту прав і законних інтересів громадян Киргизької Республіки та інших осіб [109].

При придбанні нерухомості на території Киргизької Республіки, іноземні громадяни та особи без громадянства зобов'язані, перш за все, звернутися в комісію по відчуженню житлових будинків і квартир житлового фонду іноземцям.

А тепер розглянемо обов'язки біженців на території Киргизької Республіки. Відповідно до статті 2 Конвенції про статус біженців 1951 року у кожного біженця є і зобов'язання перед країною, в якій він знаходиться, в силу яких, зокрема, він повинен підкорятися закону і розпорядженням, а також заходів, які застосовуються для підтримки громадського порядку [93]. Особа, визнана біженцем в Киргизькій Республіці, та що з ним члени його сім'ї відповідно до ст. 13 Закону КР «Про біженців» [100] зобов'язані:

- повідомити протягом семи днів в уповноважений орган відомості про зміну прізвища, імені, складу сім'ї, сімейного стану, про набуття

громадянства Киргизької Республіки або громадянства іншої іноземної держави або про отримання дозволу на постійне проживання на території Киргизької Республіки;

- повідомляти про намір змінити місце перебування на території Киргизької Республіки або виїхати на місце проживання за межі території країни;
- проходити щорічний переоблік в терміни, що встановлюються уповноваженим органом;
- знятися з обліку в уповноваженому органі при зміні місця перебування і протягом семи днів з дня прибуття до нового місця перебування;
- стати на облік в уповноваженому органі, що є підставою для реєстрації цієї особи та членів його сім'ї в уповноваженому органі за новим місцем перебування.

Згадана вище стаття 13 Закону «Про біженців» передбачає обов'язки особи, яка вже визнана біженцем в Киргизькій Республіці [100]. Однак, норми цієї статті про обов'язки цієї категорії осіб мають скоріше непрямий характер, обумовлюючи лише те, що ці особи мають ті ж обов'язки, що й іноземні громадяни в Киргизькій Республіці. Окремо зазначено лише те, що вони зобов'язані дотримуватися законодавства Киргизької Республіки, з повагою ставитися до традицій і звичаїв народів Киргизької Республіки.

Зупинимось на тому, які обов'язки несуть особи без громадянства та біженці в Киргизькій Республіці як іноземні громадяни відповідно до Закону Киргизької Республіки «Про правовий стан іноземних громадян у Киргизькій Республіці». Перш за все, закон встановлює, що іноземні громадяни та особи без громадянства в Киргизькій Республіці мають ті ж обов'язки, що і громадяни Киргизької Республіки, якщо інше не вказано у законодавстві Киргизької Республіки [109].

Обов'язки іноземних громадян та осіб без громадянства, в залежності від галузі їх застосування, можна умовно поділити наступним чином:

- в області обрання місця проживання

Біженці, як і інші іноземні громадяни мають право обирати місце свого проживання, однак Закон «Про біженців» обмежує свободу вибору місця проживання біженця населеними пунктами з-поміж пропонуваніх міграційною службою, а також обмежує розміщення біженців та осіб, які шукають притулку, поблизу державного кордону і районах, закритих для відвідування іноземними громадянами. І в цьому сенсі біженці зобов'язані підкорятися вимогам державних органів [100].

- у сфері праці та підприємницької діяльності

Біженці мають право працювати, у якості найнятого працівника в Киргизькій Республіці та несуть обов'язки в трудових відносинах нарівні з громадянами Киргизстану, що обумовлено пунктом 1 статті 6 Трудового кодексу Киргизької Республіки: закони та інші правові акти, договори про працю поширюються на іноземних громадян, осіб без громадянства, які працюють на підприємствах, розташованих на території республіки [100].

- у сфері освіти

Іноземні громадяни, прийняті до навчальних закладів Киргизької Республіки, несуть обов'язки учнів і студентів відповідно до законодавства Киргизької Республіки у сфері освіти. Так, національним законодавством передбачено, що іноземні громадяни мають право навчатися в закладах освіти будь-яких типів і видів, зобов'язані освоїти освітні програми на рівні не нижче вимог державних стандартів, дотримуватися правил внутрішнього розпорядку установи освіти, поважати національні традиції, нести юридичну відповідальність за завдані збитки установі освіти в порядку, встановленому законодавством [109].

- у сфері шлюбних і сімейних відносин

Іноземні громадяни несуть обов'язки в шлюбних та сімейних відносинах нарівні з громадянами Киргизької Республіки [109].

Відповідно до статті 9 Закону «Про біженців» особа, яка отримала повідомлення про відмову у визнанні його біженцем, а також та, що не

використовує право на оскарження рішення про відмову у визнанні особи біженцем, відповідно до законодавства КР зобов'язана залишити територію КР спільно з членами своєї сім'ї в місячний термін з дня отримання повідомлення про відмову, при відсутності у даної особи інших законних підстав для перебування на території Киргизької Республіки [100].

Отже, порівняльний аналіз нормативно-правової бази України, Киргизстану та Узбекистану підтверджує той факт, що кожна з держав залишає за собою право на регулювання своєї власної міграційної політики та на відповідні національні правові інструменти в межах свого суверенітету. Крім того, також можна дійти обгрунтованого висновку, що дієвий механізм імплементації положень міжнародних актів щодо захисту прав біженців та осіб без громадянства в країнах на теперішній час ігнорується або відсутній взагалі.

Висновки до розділу 3

На початку 1990-х років у всіх країнах регіону Середньої Азії без виключення відбулося катастрофічне падіння соціально-економічного рівня, яке, без перебільшення, можна назвати гуманітарною кризою. Падіння ВВП у десятки разів, безробіття та тотальне руйнування будь-яких економічних, соціальних та гуманітарних зв'язків, стали причинами посилення міграційних потоків.

Аналіз ситуації, що склалася на той час, довів необхідність надання допомоги країнам регіону Середньої Азії з боку світової спільноти якомога скоріше. Так, з метою ефективної реалізації свого мандату у регіоні в умовах складної гуманітарної ситуації, УВКБ ООН прийняло рішення щодо відкриття своїх представництв у Середній Азії. В 1993 році перші польові офіси УВКБ ООН з'явилися в Таджикистані та Узбекистані, пізніше, у 1995 році - вже в Казахстані, Киргизькій Республіці та Туркменістані.

Слід зазначити, що згідно зі статутом УВКБ ООН є неполітичною, нерелігійною та гуманітарною організацією. Діяльності Агентства ООН у справах біженців спрямована на забезпечення захисту осіб, яким служать, підтримки становлення ефективної системи надання притулку та законодавства згідно з міжнародними гуманітарними та правовими стандартами, підтримки громад на місцевому рівні, наданні гуманітарної та життєво важливої допомоги населенню, наданні правової допомоги та захисту, укріпленні інституційного потенціалу, реалізує правову діяльність у законотворчій сфері шляхом проведення адвокації на місцевому та національному рівнях, пошук довгострокових рішень з метою викорінення та попередження безгромадянства та вимушеного переселення.

Відповідно до Статуту УВКБ ООН, рамках своєї дорадчої функції Агенція бере активну участь у створенні та подальшій роботі так званого Алматинського процесу, що є основним переговорним майданчиком країн середньоазіатського регіону з питань міграції. Ці зусилля не були марними, адже низка країн (Казахстан, Туркменістан та Таджикистан) зробили відчутні зміни у своєму національному законодавстві щодо подолання безгромадянства та забезпечення прав біженців.

Сучасна державна нормативно-правова база України, Киргизстану та Узбекистану певною мірою відповідає міжнародним інструментам. Разом з тим, дві країни Середньоазіатського регіону - Казахстан та Узбекистан, досягли найбільших результатів у подоланні проблеми безгромадянства у світі. Так, Киргизстан довів кількість апатридів в країні до нуля всього за п'ять років, а Узбекистан розв'язав проблему законодавчої "прогалини" та надав можливість отримати громадянство майже 50 тис. особам, попри відсутність ратифікації жодної міжнародної конвенції чи протоколу з цього приводу. Без сумніву, такі результати можуть служити прикладом для інших країн Середньоазіатського регіону та світу щодо подолання безгромадянства.

ВИСНОВКИ

1. У кваліфікаційній роботі було досліджено діяльність УВКБ ООН із захисту прав біженців та осіб без громадянства в Україні та країнах Середньої Азії, розкрито причини утворення, основні функції, напрямки діяльності та наявні труднощі. В процесі проведення аналізу категоріально-понятійного апарату, були виявлені різні підходи до розуміння як «міжнародного захисту» в цілому, так і дискусійний характер понять «біженець», «іноземець» та «особа без громадянства». За основу було взято визначення цих термінів згідно відповідних Конвенцій.

2. Багато вчених розглядають захист прав людини в контексті міжнародного права та міжнародно-правового співробітництва. Більшість робіт присвячено аналізу еволюції та нинішнього стану міжнародного права, аналізу нормативно-правової бази, рекомендаціям щодо їх удосконалення стану сучасної міграційної ситуації у світі, реалізації міграційної політики як складової частини внутрішньої та зовнішньої політики держав, причинам, наслідкам міжнародної міграції та іншим. В процесі аналізу літератури було визначено, що науковці не приділяють достатньої уваги такому важливому аспекту, як соціо-культурний, а також роль УВКБ ООН із захисту прав біженців, та апатридів та реалізації стратегії скорочення безгромадянства. За допомогою використання проблемного принципу літературну базу було поділено на відповідні групи. Емпіричну базу дослідження складають звітні матеріали та статистичні дані міжнародних організацій, а саме: УВКБ ООН, Європейської комісії Європейського Союзу, Міжнародної Організації з міграції, а також показників діяльності Державної міграційної служби України. Використання емпіричних джерел дало змогу провести якісний та кількісний аналіз сучасного стану захисту біженців, осіб без громадянства, шукачів притулку.

3. Проведений аналіз національної законодавчої бази із захисту біженців, шукачів притулку та апатридів України, Киргизстану та Узбекистану, а також співставлення нормативно-правової бази України зі статтями ратифікованих Конвенцій дав змогу виділити основні етапи становлення нормативно-правової бази із реалізації міжнародного захисту, захисту прав біженців, шукачів притулку, осіб без громадянства та міграційної політики у країнах в цілому. Аналіз законопроектів дозволив встановити еволюцію змін нормативно-правової бази, а також співвіднести їх відповідно до рекомендацій та міжнародних норм.

Недостатній державний контроль над процесом вирішення проблеми біженців та безгромадянства створює певні ускладнення правового, економічного та соціального характеру. Виникнення таких труднощів мають як об'єктивний, так і суб'єктивний характер, де нестача фінансових ресурсів, житла та ін. відноситься до об'єктивних причин, а суб'єктивні причини полягають у недостатній координації та розвитку органів державної влади, від яких залежить вирішення проблем біженців та осіб без громадянства, а також лише формальна досконалість українського законодавства.

Однак, Киргизстан домогся більших успіхів у реалізації захисту прав біженців та апатридів шляхом адаптації національного законодавства відповідно до міжнародних норм. Українське законодавство формально відповідає міжнародним нормам, але потребує планомірної реалізації, чітких інструкцій та своєчасно прийнятих підзаконних актів. В цілому, законодавчу базу країн можна вважати сприятливою.

4. Проведений аналіз національної законодавчої бази із захисту біженців, шукачів притулку та апатридів України, Киргизстану та Узбекистану, а також співставлення нормативно-правової бази України із статтями ратифікованих Конвенцій дав змогу виділити основні етапи становлення нормативно-правової бази із реалізації міжнародного захисту, захисту прав біженців, шукачів притулку, осіб без громадянства та міграційної політики у країнах в цілому.

Недостатній державний контроль над процесом вирішення проблеми біженців та безгромадянства створює певні ускладнення правового, економічного та соціального характеру. Виникнення таких труднощів мають об'єктивний, так і суб'єктивний характер, де нестача фінансових коштів, житла та ін. Відноситься до числа об'єктивних причин, а суб'єктивні причини полягають у недостатній координації і розвиненості органів державної влади, від яких залежить вирішення питань біженців та осіб без громадянства, а також лише формальна досконалість українського законодавства

Аналіз відповідності законодавчої бази до міжнародних Конвенцій говорить про їх формальну відповідність міжнародному праву, а наявність серйозних протиріч, які існують в країнах стосовно підходів до захисту реалізації прав підмандатних осіб УВКБ ООН, причини присутності представництв Агенства в Країнах Середньої Азії та Україні, а також підкреслює необхідність подальшого покращення певних аспектів законів з метою реалізації міжнародних договорів.

Статистичні показники свідчать про те, що система подолання безгромадянства та захисту працюють не так ефективно, як вимагають реалії та стандарти, тож обмін досвідом із міжнародними організаціями та органами щодо ефективних практик із захисту підмандатних УВКБ ООН осіб та процесу поновлення або набуття громадянства не завадять.

Практична складова роботи полягає у проведеному аналізі правових засад із захисту прав біженців, шукачів притулку та апатридів у третьому розділі, де сформовані висновки та рекомендації дослідження можуть бути використані в процесі вдосконалення нормативно-правової бази відповідно до міжнародних стандартів. Крім того, рекомендації щодо покращення координації між центральними та місцевими органами державної влади, можуть застосуватись для ефективної реалізації міграційної політики в цілому та, поліпшення процедур ідентифікації шукачів притулку та біженців, надання статусу особи без громадянства та подальшого набуття

громадянства, дотримання нормативно-правової бази із захисту та інтеграції біженців у приймаючих громадах, сприяння у дотриманні принципу нульової терпимості у всіх проявів дискримінації, расизму, гомофобії та ксенофобії.

5. Діяльності Агентства ООН у справах біженців реалізується в межах мандату, зазначеному у статуті організації та спрямована на забезпечення захисту, підтримки становлення ефективної системи реалізації прав підмандатних осіб відповідно до міжнародним нормам та стандартами, підтримки та мобілізації громад, наданні гуманітарної допомоги населенню, забезпеченні правової допомоги, розбудові інституційного потенціалу, проведенні діяльності із адвокації на місцевому та національному рівнях та наданні рекомендацій з метою адаптування законодавчої бази до міжнародних угод, пошуку довгострокових рішень для біженців, осіб без громадянства та ВПО.

УВКБ ООН наряду із контролюючою та дорадчою, виконує представницьку функцію, де отримує інформацію від підмандатних осіб і здійснює адвокацію на місцевому, регіональному та державному рівнях. Це говорить про повну або часткову відсутність комунікації держави та народу. Тож з метою побудови ефективної державної політики необхідно приймати до уваги національні інтереси, проблеми та спільно їх вирішувати на всіх рівнях.

6. Порівняльний аналіз загальної ситуації України, Киргизстана та Узбекистана свідчить про наявність певної збіжності характеристик та рис - країни пострадянського простору, високий показник осіб без громадянства в результаті розпаду СРСР, нестабільна економічна ситуація, вплив на внутрішню політику з боку інших держав, збройні конфлікти (як зовнішні так й внутрішні) та подолання їх наслідків, країни виступають як транзитні, так і приймаючі держави для біженців, де реалізація захисту, в тому числі міжнародного вимагає виважених дій в міграційній політиці та відповідних законах та підзаконних актах. Ці всі причини доводять необхідність присутності міжнародних організацій та УВКБ ООН в тому числі.

7. При визначенні цілей та завдань стратегій міграційної політики, національні правові інструменти врегулювання адаптуються занадто повільно в той час, як виклики сучасності ростуть у своїх масштабах. Проблема захисту населення в країнах загострюються у зв'язку зі станом економіки, наслідками внутрішніх та зовнішніх конфліктів, повільною реалізацією реформ.

Проблеми у сфері захисту прав біженців та апатридів ще залишаються та їх вирішення можливе не лише за допомогою УВКБ ООН, а й за зацікавленості та активній участі інших міжнародних акторів та держав, адже для ефективного вирішення проблем біженців та подолання безгромадянства має істотне значення узгодження створення національної правової бази, а також імплементація міжнародних норм в області захисту біженців, шукачів притулку та апатридів та прав людини в цілому в національне законодавство.

Таким чином, для втілення цілей міграційної політики потрібні виважені дії, своєчасні зміни до законодавства та чітка їх реалізація. Крім того, необхідно забезпечити прозорість та ефективність реалізації комплексної системи подання та розгляду заяв на визнання статусу біженця, шукача притулку, особи без громадянства тощо.

В метою налагодження координації органів державної влади, від яких залежить вирішення питань біженців та осіб без громадянства, а також своєчасного та доцільного вдосконалення законодавства необхідно розробити та прийняти єдиний закон, положення та інструкцій, які будуть регламентувати діяльність всіх органів виконавчої влади, які працюють із біженцями, шукачами притулку та особами без громадянства.

Забезпечити та гарантувати біженців, шукачам притулку, апатридам та вимушеним переселенцям надання всієї сукупності економічних, медичних, адміністративних, політичних і соціальних послуг. Реалізація всього комплексу прав має особливо важливе значення із огляду на пандемію

коронавірусної інфекції, адже модерна проблема свідчить про те, що всі люди особливо уразливі перед нею.

Якість надання послуг іноземним громадянам, мігрантам, біженцям, шукачам додаткового захисту, особам без громадянства має відповідати національним та міжнародним стандартам, що сприятиме підвищенню репутації держави, адже кожен співробітник державних органів уособлює державу. Тож, організація тренінгів для співробітників із розвитку навичок та вмінь спілкування з урахуванням культурних, інклюзивних та гендерних особливостей.

Інформаційно-просвітницька діяльність про проблеми біженців, апатридів, мігрантів сприятиме підвищенню загального рівня інформованості населення, яку слід здійснювати шляхом надання безоплатних консультацій, поширення інформації в ЗМІ, інформаційних сесій для населення тощо.

З метою викорінення дискримінації та ксенофобії, слід підтримувати культурну різноманітність, організовувати заходи з популяризації культур національних меншин. Це надасть можливість шукачам притулку, біженцям, особам без громадянства легше та швидше адаптуватись та інтегруватись у новій громаді, а також сприятиме участі у громадському житті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонович М. Міжнародна система захисту прав людини: крізь призму України // Український часопис міжнародного права. 2004. № 3. С. 68 - 70.
2. Багато ромських сімей є особливо вразливими у нинішній кризі COVID – 19 (за матеріалами УВКБ ООН). URL: <https://www.unhcr.org/ua/21169-%d0%b1%d0%b0%d0%b3%d0%b0%d1%82%d0%be-%d1%80%d0%be%d0%bc%d1%81%d1%8c%d0%ba%d0%b8%d1%85-%d1%81%d1%96%d0%bc%d0%b5%d0%b9-%d1%94-%d0%be%d1%81%d0%be%d0%b1%d0%bb%d0%b8%d0%b2%d0%be-%d0%b2%d1%80%d0%b0%d0%b7.html> (дата звернення: 12.05.2020).
3. Багаторічна стратегія захисту та пошуку рішень із залученням багатьох партнерів в Україні на 2018 – 2022 рр. (за даними УВКБ ООН). URL: https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2018/06/Multi-Year-Multi-Partner-Protection-and-Solutions-Strategy-2017_2020_UKR.pdf (дата звернення: 16.09.2020).
4. Безгромадянство в Україні. Тематичний огляд УВКБ ООН. Вересень 2018 року. URL: <https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2018/10/2018-09-UNHCR-Ukraine-Statelessness-Update-FINAL-UA.pdf> (дата звернення: 16.09.2020).
5. Біженці та шукачі притулку в Україні. Тематичний огляд УВКБ ООН. Червень 2019 року. URL: https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2019/06/2019-06-UNHCR-UKRAINE-Refugee-and-Asylum-Seekers-Update-FINAL_UKR.pdf (дата звернення: 14.11.2020).
6. Біла-Тіунова Л. Правове регулювання статусу біженця в Україні: стан і перспективи реформування / Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса: Правник, 2015. 154 с.

7. Босий В. Конституційно-правове регулювання державної політики України у сфері біженців // Вісник Маріупольського державного університету. Маріуполь, 2014. Вип 8. С. 20 — 24.
8. Бритченко С. Стан законодавства України про біженців // Український часопис права і політики. Київ, 1998. Вип. 3 . С. 47 – 50.
9. Бритченко С. Формування українського законодавства у сфері міграції // Український часопис права і політики. Київ, 1999. Вип. № 2. С. 7.
10. Бритченко С., Андрієнко В. Правовий статус іноземців та осіб без громадянства в Україні // Проблеми міграції: Укр. інформ.-аналіт. журн. 1999. № 4. С. 23 – 25.
11. Буроменський М. Міжнародний захист прав людини та права біженців: навч. посіб. Київ: Алерта, 2002. 150 с.
12. Буткевич В., Мицик В., Задорожній О. Поняття, функції та принципи міжнародного захисту прав людини та основних свобод / Міжнародне право. Основні галузі. Київ: Либідь, 2004. 511 с.
13. Василенко І.К. Протидія незаконній міграції населення країн Азії в Європу через територію України (організаційно-правовий аспект): дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Нац. акад. держ. подат. служби України. Ірпінь, 2006. 570 с.
14. Всеукраїнський перепис населення 2001 року (за даними Державного комітету статистики України). URL: <https://2001.ukrcensus.gov.ua/> (дата звернення: 14.10.2020).
15. Гаврушко Ю. Правове регулювання міграційних процесів на універсальному та єврорегіональному рівнях: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.11. Київ, 2005. 123 с.
16. Гільченко О. Хвесік В. Діяльність УВКБ ООН із захисту прав біженців та осіб без громадянства в Україні // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Історія і політологія / за заг. ред. К. В. Балабанова. Маріуполь, 2020. Вип. 28 - 29. С. 15 - 16.

17. Гончаренко О. Статус біженця в міжнародному праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.1. Харків, 2005. 130 с.
18. Діяльність УВКБ ООН в Україні у сфері захисту. URL: <https://www.unhcr.org/ua/%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81%D1%82> (дата звернення: 16.09.2020).
19. Діяльність УВКБ ООН щодо профілактики COVID-19 серед біженців та шукачів притулку. URL: https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2020/03/UNHCR_Flash_COVID19_Update_Refugees-and-Asylum-seekers_30032020_UA.pdf (дата звернення: 12.06.2020).
20. Донеллі Д. Права людини у міжнародній політиці. Львів: Кальварія, 2004. 280 с.
21. Європейська Конвенція з прав людини. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_UKR.pdf (дата звернення: 14.09.2020).
22. Європейська Конвенція про громадянство. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016802efd7e> (дата звернення 11.09.2020)
23. Єппезен Г., Сааков В. 10 фактів про біженців. URL: <https://www.dw.com/uk/10-%D1%84%D0%B0%D0%BA%D1%82%D1%96%D0%B2-%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%B1%D1%96%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B2/a-19343528> (дата звернення: 15.10.2020).
24. Калхун Н., Плечко Д., Моркова О., Смокович М., Пилипець С., Шамрай О., Слободян Р. Особливості розгляду справ, пов'язаних із статусом біженця та додатковим захистом: практ. -метод. посіб. для канд. на посаду судді та суддів адмін. судів. Київ, 2014. 112 с.
25. Киргизькому юристу-правозахиснику присуджено премію Нансена (за матеріалами УВКБ ООН). URL: <https://www.unhcr.org/ua/17021-%D0%BA%D0%B8%D1%80%D0%B3%D0%B8%D0%B7%D1%8C%D0%>

BA%D0%BE%D0%BC%D1%83-
 %D1%8E%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%83-
 %D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B7%D0%B0%D1%
 85%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D1%83-
 %D0%BF.html (дата звернення: 08.11.2020).

26. Ковалишин І. Правовий статус біженців в Україні: проблеми теорії і практики: автореф. дис.канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2005. 40 с.
27. Коментарі УВКБ ООН до проекту закону України «Про надання захисту іноземцям та особам без громадянства». Неофіційний переклад. URL: <https://www.refworld.org.ru/docid/5e61ebac4.html> (дата звернення: 12.06.2020).
28. Конституція України: станом на 1 січня 2020 р.: відповідає офіц. тексту. Харків: Право, 2020. 82 с.
29. Концепція міграційної політики: затв. Указом Президента України від 30.05.2011 № 622/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/622/2011> (дата звернення: 10.05.2020).
30. Котляр О. Визначення поняття «біженець» у міжнародних документах. Адвокат. 2013. №6 (153). С. 36–40.
31. Малиновська О. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії: монографія. Київ: Юрайт, 2018. 288 с.
32. Мальський М., Мацяк М. Теорія міжнародних відносин: підруч. Київ: Знання, 2007. 461 с.
33. Мицик В. Права людини у міжнародному праві. Міжнародно-правові механізми захисту: підручник для ВУЗів / Київ. нац. ун. ім. Т. Шевченка. Інститут міжнародних відносин. Київ: Промінь, 2010. 722 с.
34. Міграційна служба розповіла, скількох громадян Росії визнали біженцями в Україні. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-bizhenci-z-rosiji/30897042.html> (дата звернення: 20.10.2020).
35. Мова - це дорога додому. Історія інтеграції біженців через вивчення мови (за матеріалами УВКБ ООН). URL:

<https://www.unhcr.org/ua/12752-%d0%bc%d0%be%d0%b2%d0%b0-%d1%86%d0%b5-%d0%b4%d0%be%d1%80%d0%be%d0%b3%d0%b0-%d0%b4%d0%be-%d1%81%d0%b5%d1%80%d1%86%d1%8f-%d1%96%d0%bd%d1%88%d0%b8%d1%85-%d0%ba%d1%83%d0%bb%d1%8c%d1%82%d1%83.html> (дата звернення: 20.08.2020).

36. На Закарпатті обговорили проблеми доступу до правосуддя для шукачів притулку та біженців. URL: <https://www.prostir.ua/?news=na-zakarpati-obhovoryly-problemy-dostupu-do-pravosuddya-dlya-shukachiv-prytulku-ta-bizhentsiv> (дата звернення: 10.11.2020)
37. Нестеренко К. Законодавство України про біженців: становлення та перспективи розвитку. Київ: Право, 2013. 120 с.
38. Огляд законодавства щодо внутрішнього переміщення за травень - червень 2020 р. (за матеріалами УВКБ ООН). URL: <https://www.humanitarianresponse.info/en/operations/ukraine/document/unhcr-legislative-update-may-june-2020-%D1%83%D0%B2%D0%BA%D0%B1-%D0%BE%D0%BE%D0%BD-%D0%BE%D0%B3%D0%BB%D1%8F%D0%B4-%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D0%B2%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0-%D1%89%D0%BE%D0%B4%D0%BE> (дата звернення: 15.09.2020).
39. Огляд законодавчих змін, що стосуються внутрішнього переміщення. Тематичний огляд УВКБ ООН. Вересень 2018. URL: https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/2018_09_legislative_update_final_ua.pdf (дата звернення: 15.09.2020).
40. Питання спрощення набуття громадянства України іноземцями та особами без громадянства, які брали (беруть) участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони України, та громадянами Російської Федерації, які зазнали переслідувань через політичні

переконання: Указ Президента України від 13.08.2019 р. №594/2019.
URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5942019-29065> (дата звернення: 15.09.2020).

41. План заходів щодо інтеграції біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, в українське суспільство на період до 2020 року: затв. розпоряд. Каб. Мін. України від 22.08.2012 р. № 605-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/nras/245522329> (дата звернення: 10.05.2020).
42. Показники діяльності ДМС за 1 кв. 2020 р. (за даними Держ. мігр. служби України). URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/statistic/year/2019_12.pdf (дата звернення: 10.05.2020).
43. Показники діяльності ДМС за 1 півріччя 2020 р. (за даними Держ. мігр. служби України). URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/statistic/year/2020_6.pdf (дата звернення: 20.10.2020).
44. Показники діяльності ДМС за 2019 р. (за даними Держ. мігр. служби України). URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/statistic/year/2019_12.pdf (дата звернення: 10.05.2020).
45. Положення про Державну міграційну службу України: затв. Постановою Каб. Мін. України від 20.08.2014 р. № 360. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/360-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 23.07.2020).
46. Порядок реалізації домовленості між Україною та Республікою Узбекистан щодо співробітництва у вирішенні питань громадянства депортованих осіб та їх нащадків: затв. наказом М-ва юстиції України від 09.09.1998 р. № 211/1260/48/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0628-98#Text> (дата звернення: 16.09.2020).
47. Права та здоров'я біженців, мігрантів та осіб без громадянства повинні бути захищені у відповідь на COVID - 19. Спільний прес-реліз УВКПЛ,

МОМ, УВКБ ООН та ВООЗ. Женева, 31.03.2020 р. URL: <https://www.unhcr.org/ua/20983-%d1%81%d0%bf%d1%96%d0%bb%d1%8c%d0%bd%d0%b8%d0%b9-%d0%bf%d1%80%d0%b5%d1%81-%d1%80%d0%b5%d0%bb%d1%96%d0%b7-%d1%83%d0%b2%d0%ba%d0%bf%d0%bb-%d0%bc%d0%be%d0%bc-%d1%83%d0%b2%d0%ba%d0%b1-%d0%be%d0%be%d0%bd.html> (дата звернення: 12.05.2020).

48. Правовий захист біженців та осіб без громадянства в Україні: зб. Документів / упоряд. Любченко П. Київ: Ваіте, 2001. 310 с.
49. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08.07.2011 р. № 3671-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2012. 20 квіт. (№ 16). С. 146.
50. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 30.03.2020 № 540-IX. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2020. 01 трав. (№ 18). С. 123.
51. Про внесення змін до Порядку оформлення, видачі, обміну, скасування, пересилання, вилучення, повернення державі, визнання недійсною та знищення посвідки на тимчасове проживання: Постанова Кабінету Міністрів України від 09.10.2020 р. № 933. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-poryadku-oformlennya-vidachi-obminu-skasuvannya-peresilannya-viluchennya-povernennya-derzhavi-viznannya-nedijsnoyu-ta-znishchennya-i091020-933> (дата звернення: 23.10.2020).
52. Про громадянство: Закон України від 18.01.2001 р. № 2235-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2001. 13 бер. (№ 13). С. 65.
53. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її

- спеціальний статус: Закон України від 20.11.2012 р. № 5492-VI. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2013. 20 груд. (№ 51). С. 716.
54. Про засади внутрішньої та зовнішньої політики: Закон України від 01.07. 2010 р. № 2411-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2010. 17 серп. (№ 40). С. 527.
55. Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України: Закон України від 21.01.1994 р. № 3857-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1994. 03 трав. (№ 18). С. 101.
56. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 р. № 3773-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2012. 18 трав. (№ 19-20). С. 179.
57. Про приєднання України до Конвенції про скорочення безгромадянства: Закон України від 11.01.2013 р. № 22-VII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2013. 07 бер. (№ 10). С. 632.
58. Про приєднання України до Конвенції про статус апатридів: Закон України від 11.01.2013 р. № 23-VII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2014. 07 бер. (№ 10). С. 101.
59. Про приєднання України до Конвенції про статус біженців та Протоколу щодо статусу біженців: Закон України від 10.01.2002 р. N 2942-III. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2002. 26 квіт. (№ 17). С. 118.
60. Про приєднання України до Конвенції про статус біженців та Протоколу щодо статусу біженців: Закон України від 10.01.2002 р. N 2942-III. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_011 (дата звернення: 10.05.2020).
61. Про ратифікацію Угоди між Україною та Республікою Білорусь про реадмісію: Закон України від 03.06.2020 р. № 661-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2020. 19 черв. (№ 10-13). С. 19.
62. Проблеми безгромадянства в Україні та шляхи її вирішення: огляд (за матеріалами УВКБ ООН). URL: <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=58777a544> (дата звернення: 10.05.2020).

63. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо питань громадянства: від 13.12.2019 № 2590. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67632 (дата звернення: 15.09.2020).
64. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визнання особою без громадянства: від 29.10.2019 № 2335. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67217 (дата звернення: 15.09.2020).
65. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визнання особою без громадянства: від 21.09.2018 № 9123. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64673 (дата звернення: 15.09.2020).
66. Проект Закону про внесення змін до Закону України Про Державний бюджет України на 2020 рік: від 11.04.2020 № 3279. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68570 (дата звернення: 17.09.2020).
67. Проект Закону про Державний бюджет України на 2021 рік: від 14.09.2020 № 4000. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69938 (дата звернення: 17.09.2020).
68. Рабінович П. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. Київ, 1994. 240 с.
69. Руссо Жан-Жак. Про суспільну угоду, або принципи політичного права. Київ: Основа, 2001. 216 с.
70. Свящук А. Проблеми прав біженців та виклики сучасності: навч. посіб. / Харків: Право, 2014. 305 с.
71. Словник української мови: у 11 т. / за ред. І. К. Білодід. Київ: Наукова думка, 1980. Т. 2. 245 с.
72. Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року: схвалена розпоряд. Каб. Мін. України від 12.07.2017 р. №482-р.

- URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80> (дата звернення: 10.05.2020).
73. Тертичка В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні. Київ: Основи, 2002. 700 с.
74. Угода між Урядом України та Управлінням Верховного Комісара ООН у справах біженців: ратиф. Законом України від 21.10.1999 р. N 1185-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_078#Text (дата звернення: 08.10.2020).
75. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: ратиф. Законом України від 16.09.2014 р. № 1678 - VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 10.05.2020).
76. Україна як країна притулку: спостереження щодо становища шукачів статусу біженця і біженців в Україні (за матеріалами УВКБ ООН). Липень 2013 р. URL: http://unhcr.org.ua/attachments/article/338/2013%20Ukraine_country_paper_UKR.pdf (дата звернення: 10.11.2020).
77. Україна: Огляд гуманітарних потреб 2020 року (за матеріалами УВКБ ООН) URL: https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/ukriane_2020_hno_at_a_glance-ua_0.pdf (дата звернення: 10.05.2020).
78. Хвесік В. Діяльність Управління Верховного Комісара ООН із захисту прав біженців та осіб без громадянства. Тенденції розвитку сучасної системи міжнародних відносин та світового політичного процесу: матеріали X Всеукр. інтернет-конф. (Маріуполь, 14 лютого 2020 р.). Маріуполь, 2020. С. 206-212.
79. Алексеев Ю., Захаров Е. Вынужденные переселенцы. URL: <http://khp.org/index.php?id=1578656588> (дата звернення: 10.05.2020).

80. Бюро ОБСЕ в Таджикистане и УВКБ ООН провели совместное совещание по вопросам безгражданства (по материалам УВКБ ООН). URL: <https://www.osce.org/tajikistan/272071> (дата звернения: 14.10.2020).
81. Введение в вопросы международной защиты беженцев. Защита лиц, находящихся в компетенции УВКБ: пособие для самообучения. 2005 URL: https://www.unhcr.org/ru/wp-content/uploads/sites/73/2019/07/%D0%92%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5_%D0%B2_%D0%B2%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%8B_%D0%BC%D0%B5%D0%B6%D0%B4%D1%83%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D0%B9_%D0%B7%D0%B0%D1%89%D0%B8%D1%82%D1%8B_%D0%B1%D0%B5%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B5%D0%B2.pdf (дата звернения: 17.09.2020).
82. Венская конвенция о праве международных договоров. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/law_treaties.shtml (дата звернения: 17.09.2020).
83. Витковская Г. Вынужденная миграция: проблемы и перспективы. Москва, 2001. 105 с.
84. Глобальный Договор о беженцах: краткое руководство УВКБ ООН. 2018. URL: <https://www.unhcr.org/5b51fd587> (дата звернения: 10.05.2020).
85. Гудвин-Гилл Г. Статус беженца в международном праве / перев. с англ. А.В. Иванченков, М.И. Левина. Москва: Юнити, 1997. 240 с.
86. Дайте два: Рада введет двойное гражданство? URL: <https://112.ua/statji/dayte-dva-rada-vvedet-dvoynoe-grazhdanstvo-536418.html> (дата звернения: 11.11.2020).
87. Двойное гражданство в Украине: Все, что нужно знать. URL: <https://112.ua/glavnye-novosti/dvoynoe-grazhdanstvo-v-ukraine-vse-chno-nuzhno-znat-ukraincam-511447.html> (дата звернения: 10.11.2020).

88. Дмитриев А. Становление международного гуманитарного права (XIX в. - начало XX в.). Киев: Инст. гос-ва и права им. В.М. Корецкого, 1998. 580 с.
89. Доклад Верховного комиссара Организации Объединенных Наций по делам беженцев: Глобальный договор о беженцах. Ч. 2. 2012. URL: https://www.unhcr.org/gcr/GCR_Russian.pdf (дата звернения: 10.05.2020).
90. Исакович С. Вопросы основных прав человека в деятельности Организации Объединенных Наций: дис. ... канд. юрид. наук. Киев, 1968. 220 с.
91. Конвенция ООН о сокращении безгражданства от 30.12.1961 г.: принята Конференцией полномочных представителей, в соответствии с Резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН от 04.12.1954 г. № 896 (IX) URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/6_1_1961.pdf (дата звернения: 16.11.2020).
92. Конвенция ООН о статусе апатридов от 28.09.1954 г.: принята Конференцией полномочных представителей, созванной в соответствии с Резолюцией Экономического и Социального Совета от 26.04.1954 г. № 526 А (XVII). URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/apatride.shtml (дата звернения 10.05.2020).
93. Конвенция ООН о статусе беженцев от 28.07.1951 г.: принята Конференцией полномочных представителей по вопросу о статусе беженцев и апатридов, созванной в соответствии с Резолюцией Генеральной Ассамблеи от 14.12.1950 г. № 429 (V). URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/refugees.shtml (дата звернения: 10.05.2020).
94. Кыргызстан держит под стражей казахского активиста и собирается его экстрадировать. URL: <https://asia-times.org/politika/784-kyrgyzstan-derzhit>

- pod-strazhey-kazahskogo-aktivista-i-sobiraetsya-ego-ekstradirovat.html (дата звернення: 26.10.2020).
95. Макиавелли Н. Государь. Рассуждения о первой декаде Тита Ливия. О военном искусстве: науч. изд. / предисл. Е. И. Темнова. Москва: Мысль, 1997. 639 с.
 96. Международное сотрудничество государств в области прав человека (проблемы защиты прав человека в условиях борьбы за мир и безопасность): монография / В.Н. Денисов, А.М. Овсюк, П.Ф. Мартыненко и др.; Киев: Наукова думка, 1987. 352 с.
 97. Мигранты в Германии: права ли была Меркель, открыв двери сотням тысяч беженцев? 24.08.2020 г. URL: <https://www.bbc.com/russian/features-51501662> (дата звернення 14.11.2020).
 98. Мовчан А. Права человека и международные отношения. Москва: Наука, 1982. 265 с.
 99. Нью-Йоркская декларация о беженцах и мигрантах от 14.09.2016г.: принятая Генеральной Ассамблеей ООН 09.12.2016г. URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/70/302> (дата звернення 10.05.2020).
 100. О беженцах: Закон Кыргызской Республики от 25.03.2002 г. № 44. URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30273499 (дата звернення: 13.10.2020).
 101. О беженцах: Закон Республики Таджикистан от 26.07.2014 года № 1124. URL: <https://www.refworld.org.ru/docid/54cf511d4.html> (дата звернення: 14.10.2020).
 102. О внесении изменений в Постановление Правительства Кыргызской Республике Об утверждении Положения о работе с беженцами в Кыргызской Республике: Постановление Правительства Кыргызской Республики от 08.01.2013 г. № 3. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/42065?cl=ru-ru> (дата звернення: 13.10.2020).

103. О внутренней миграции: Закон Кыргызской Республики от 30.07.2002 г. № 133. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/1090> (дата звернения: 13.10.2020).
104. О гражданстве Кыргызской Республики: Закон Кыргызской Республики от 21.05.2007 г. № 198. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/202103?cl=ru-ru> (дата звернения: 13.10.2020).
105. О гражданстве Республики Узбекистан: Закон Республики Узбекистан от 13.03.2020 г. № ЗРУ- 610. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=122967 (дата звернения: 14.10.2020).
106. О мерах по дальнейшему совершенствованию государственной политики Республики Узбекистан в сфере сотрудничества с соотечественниками, проживающими за рубежом: Постановление Президента Республики Узбекистан от 25.10.2018г. URL: <https://www.refworld.org.ru/docid/5c70183f7.html> (дата звернения: 14.10.2020).
107. О мерах по организации деятельности органов записи актов гражданского состояния: Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан от 03.07.2018г. № 498, URL: <https://www.refworld.org.ru/docid/5c701bf57.html> (дата звернения: 14.10.2020).
108. О мерах по реализации постановления Президента Республики Узбекистан от 28.08.2018 г. № ПП-3924 «О мерах по совершенствованию порядка постоянной и временной прописки иностранных граждан и лиц без гражданства»: Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан от 22.10.2018г. № 845. URL: <https://www.refworld.org.ru/docid/5c701d037.html> (дата звернения: 14.10.2020).
109. О правовом положении иностранных граждан в Кыргызской Республике: Закон Кыргызской Республики от 14.12.1993 г. № 1296-ХП.

- URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/772> (дата звернення: 13.10.2020).
110. Об Алматинском процессе (по материалам УВКБ ООН). URL: <https://www.unhcr.org/centralasia/about-almaty-process> (дата звернення 10.05.2020).
111. Об утверждении правил регистрации актов гражданского состояния: Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан от 14.11.2016 г. № 387, URL: <https://www.refworld.org.ru/docid/5c701c667.html> (дата звернення: 14.10.2020).
112. Павлова Л., Селиванов А. Международно-правовой статус беженца: пособие для студентов вузов. Минск: Тесей, 2006. 380 с.
113. Петранов Б. Правовое государство и между народное сотрудничество в области прав человека / Международное право в современном мире. Москва, 1991. С. 112.
114. Поздняк А. Рееадмиссия, добровольное возвращение и реинтеграция в Украине: пояснит. записка. 2013. URL: https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/62779/Explanatory%20Notes_2013-17.pdf?sequence=1 (дата звернення 10.05.2020).
115. Положение о порядке предоставления политического убежища в Республике Узбекистан: утвержд. Указом Президента Республики Узбекистан от 29.05.2017 г. URL: <https://www.refworld.org.ru/docid/593a4aa24.html> (дата звернення: 14.10.2020).
116. Положение о порядке рассмотрения вопросов, связанных с гражданством Республики Узбекистан: утвержд. Указом Президента Республики Узбекистан от 20.11.1992 г. URL: <https://www.refworld.org.ru/docid/5c7017d64.html> (дата звернення: 14.10.2020).

117. Региональные рекомендации по вопросам выявления и перенаправления беженцев и лиц, ищущих убежище, на границах Центральной Азии (по материалам УВКБ ООН). URL: [unhcr.org/centralasia/wp-content/uploads/sites/75/2019/09/20161129-Almaty-Process-Regional-Guidelines-Indentification-of-R-and-AS-in-CA_rus.pdf](https://www.unhcr.org/centralasia/wp-content/uploads/sites/75/2019/09/20161129-Almaty-Process-Regional-Guidelines-Indentification-of-R-and-AS-in-CA_rus.pdf) (дата звернения: 10.08.2020).
118. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН от 26.11.1957г. № 1167. URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/1166%28XII%29> (дата звернения: 10.05.2020).
119. Рудницкий В. Имплементация международных норм о правах человека в конституционном праве государств - членов ООН / Международное сотрудничество государств в области прав человека. Киев: Наукова думка, 1987. С. 115.
120. Руководство по вопросам безгражданства в регионе ОБСЕ: международные стандарты и примеры передового опыта (по материалам ОБСЕ). URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/9/9/343321.pdf> (дата звернения: 16.09.2020).
121. Сравниваем данные переписи населения Украины 2020 и 2001 годов. 23.01.2020. URL: <https://ru.slovoidilo.ua/2020/01/23/infografika/obshhestvo/sravnivaem-dannye-perepisi-naseleniya-ukrainy-2020-i-2001-godov> (дата звернения: 16.10.2020).
122. УВКБ ООН в Центральной Азии (по материалам УВКБ ООН). URL: <https://www.unhcr.org/centralasia/unhcr-in-central-asia> (дата звернения: 19.10.2020).
123. УВКБ ООН закрыло свое представительство в Узбекистане. 18.04.2006. URL: <https://news.un.org/ru/story/2006/04/1085851> (дата звернения: 19.10.2020).
124. УВКБ ООН закрыло свое представительство в Ташкенте, Узбекистан. 19.04.2006 г. URL: <http://lentacom.ru/news/880.html> (дата звернения: 19.10.2020).

125. УВКБ ООН направляет своих сотрудников для оказания гуманитарной помощи беженцам из Кыргызстана. 14.06.2010 г. URL: <https://news.un.org/ru/story/2010/06/1165351> (дата звернения 19.10.2020).
126. УВКБ ООН орагнизовало поставку в приграничные с Кыргызстаном районы Узбекистана 240 тонн гуманитарной помощи. 14.06.2010 г. URL: <https://www.gazeta.uz/ru/2010/06/15/aid/> (дата звернения 19.10.2020).
127. УВКБ ООН организовало летний онлайн-лагерь для детей беженцев в Кыргызстане. 23.09.2020 г. URL: <https://www.unhcr.org/centralasia/12981-unhcr-organized-an-online-summer-camp-for-refugee-and-asylum-seeker-children-in-the-kyrgyz-republic.html> (дата звернения: 16.10.2020).
128. УВКБ ООН. Программа Защиты. 26.06.2002 г. URL: https://www.unhcr.org/ru/wp-content/uploads/sites/73/2019/08/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%BC%D0%B0_%D0%97%D0%B0%D1%89%D0%B8%D1%82%D1%8B__26_%D0%B8%D1%8E%D0%BD%D1%8F_2002_%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B0.pdf (дата звернения: 18.04.2020).
129. Узбекистан: закрывать офис УВКБ ООН недопустимо. 21.03.2006 г. URL: <http://khpg.org/index.php?id=1142957339> (дата звернения: 03.10.2020).
130. Устав Организации Объединенных Наций. URL: <https://www.un.org/ru/charter-united-nations/index.html> (дата звернения: 14.10.2020).
131. Устав Управления Верховного комиссара Организации Объединенных Наций по делам беженцев: утвержд. Резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН от 14.12.1950г. № 428 (V) URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/unhcr_statute.shtml (дата звернения: 10.05.2020).

132. Учебное пособие по защите для должностных лиц пограничных служб и систем въезда стран Центральной Азии (по материалам УВКБ ООН). URL: https://www.unhcr.org/centralasia/wp-content/uploads/sites/75/2019/09/Protection-Training-Manual-for-Central-Asian-Border-and-Entry-Officials_rus.pdf (дата звернения: 10.05.2020).
133. Факультативный протокол о приобретении гражданства Венской конвенции о дипломатических сношениях от 18.04.1961 г. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_a03#Text (дата звернения: 14.09.2020).
134. Фандикова Т. Применение норм международного права в национальном законодательстве Украины: практ. руководство по вопросам убежища. Киев, 2005. 115 с.
135. Хэтэуэй Д. Право статуса беженца. Бишкек: Nex Print, 2007. 540 с.
136. Batchelor C., Leclerc P. Nationality and Statelessness: A Handbook for Parliamentarians. URL: <https://www.un.org/ruleoflaw/files/Nationality%20and%20Statelessness.pdf> (дата звернения: 23.10.2020).
137. Chart of signatures and ratification of Treaty 166: European Convention on Nationality, status as of 11 September 2020. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/166/signatures> (дата звернения 11.09.2020).
138. COVID-19 impact on ukrainian migrants: situation overview. 31 March 2020: URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/iom_ukraine_covid-19_impact_on_migration.pdf (дата звернения: 10.05.2020).
139. Draft Articles on Diplomatic Protection with commentaries. United Nations, 2006. URL: <https://www.refworld.org/docid/525e7929d.html> (дата звернения: 17.09.2020).
140. Edwards A., Human Rights, Refugees, and the Right 'To Enjoy' Asylum // International Journal of Refugee Law. Vol. 17, № 2 (2005), PP. 293 – 330.

141. Ending statelessness in Central Asia. URL: https://www.unhcr.org/centralasia/wp-content/uploads/sites/75/2020/05/UNHCR-Statelessness_Infographic-2020-ENG-screen.pdf (10.09.2020).
142. Global forced displacement tops 70 million. URL: <https://www.unhcr.org/news/stories/2019/6/5d08b6614/global-forced-displacement-tops-70-million.html> (дата звернення: 10.05.2020).
143. Gridina I., Kasyanova M. Russia's Migration Weapon Against Ukraine: A Socio-Cultural Dimension // Mariupol, 2019. № 5 (163). P. 34 — 40.
144. Holborn L. The International Refugee Organization. London, 1956. 805 p.
145. Kyrgystan ends statelessness in historic first. URL: <https://www.unhcr.org/news/press/2019/7/5d1da90d4/kyrgyzstan-ends-statelessness-historic-first.html> (дата звернення: 10.08.2020).
146. National Monitoring System of the Situation with Internally Displaced Persons. September 2019: URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/nms_round_15_eng_screen.pdf (дата звернення: 10.05.2020).
147. Note on International Protection (submitted by the High Commissioner): Corrigendum. United Nations. № 96/830/Corr.1. URL: <https://www.unhcr.org/5b2b71457.pdf> (дата звернення 23.06.2020).
148. Note on International Protection. UNHCR. 7 September 1994, paras. 14–15, 30–41. URL: <https://www.refworld.org/docid/3f0a935f2.html> (дата звернення: 08.10.2020).
149. Partnership with Ukrainian Authorities. URL: https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2018/11/2018-11-UNHCR-Ukraine_Partnership-with-Ukrainian-Authorities-FINAL-3.pdf (дата звернення: 10.05.2020).
150. Pietras Z. Podstawy teorii stosunkow miedzynarodowych. Lublin, 1986. 150 с.
151. Refugee Protection and Durable Solutions in the Context of International migration: Report on the High Commissioner's Dialogue on Protection

- Challenges. URL: <https://www.unhcr.org/47fe0e532.pdf> (дата звернення: 10.05.2020).
152. Stateless index. Ukraine. August 2020. URL: <https://index.statelessness.eu/sites/default/files/Country%20Briefing%20Ukraine%20UKR%202020.pdf> (дата звернення: 16.09.2020).
153. Stateless Persons. UN High Commissioner for Refugees Overview. URL: <https://www.unhcr.org/ua/en/stateless-persons> (дата звернення: 20.09.2020).
154. Statement by Filippo Grandi, UN High Commissioner for Refugees on the COVID-19 crisis. URL: <https://www.unhcr.org/news/press/2020/3/5e7395f84/statement-filippo-grandi-un-high-commissioner-refugees-covid-19-crisis.html> (дата звернення: 20.09.2020).
155. States Parties to the 1951 Convention and its 1967 Protocol. URL: <https://www.unhcr.org/protection/statelessness/3bbb0abc7/states-parties-1954-convention-relating-status-stateless-persons.html> (дата звернення: 16.08.2020).
156. States Parties to the 1954 Convention relating to the Status of Stateless Persons. URL: <https://www.unhcr.org/protection/statelessness/3bbb0abc7/states-parties-1954-convention-relating-status-stateless-persons.html> (дата звернення: 16.08.2020).
157. States Parties to the 1961 Convention on the Reduction of Statelessness. URL: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=V-4&chapter=5 (дата звернення: 16.08.2020).
158. Survey on migration and human trafficking in Ukraine, Moldova, Belarus and Georgia, 2019. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/iom_regional_ct_survey_2019_eng_print.pdf (дата звернення: 10.05.2020).

159. The #IBelong Campaign aims to end statelessness in ten years. URL: <https://www.unhcr.org/ibelong/> (дата звернення: 16.09.2020).
160. The Sustainable Development Goals And Addressing Statelessness. URL: <https://www.refworld.org/pdfid/58b6e3364.pdf> (дата звернення: 03.09.2020).
161. Ukraine introduces a new statelessness determination procedure. 17 July 2020. URL: <https://index.statelessness.eu/news/ukraine-introduces-new-statelessness-determination-procedure> (дата звернення: 16.09.2020).
162. Ukraine's policy to control illegal migration. International Centre for Policy Studies, 2006. URL: http://icps.com.ua/assets/uploads/images/images/eu/migration_policy_eng.pdf (дата звернення: 01.10.2020).
163. UNHCR policy on refugee protection and solutions in urban areas. September 2009. URL: <https://www.unhcr.org/protection/hcdialogue%20/4ab356ab6/unhcr-policy-refugee-protection-solutions-urban-areas.html> (дата звернення: 12.05.2020).
164. UNHCR Ukraine's 2019 Participatory Assessment. URL: https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2019/08/2019-08-19-PA_ENG.pdf (дата звернення: 12.05.2020).
165. UNHCR's Protection Mandate. URL: <https://www.unhcr.org/3e2c05cc13.pdf> (дата звернення: 8.10.2020).
166. Universal Declaration of human rights: was proclaimed by the United Nations General Assembly on 10 December 1948 (General Assembly resolution 217 A). URL: <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/> (дата звернення: 10.10.2020).
167. Uzbekistan to end statelessness for 50,000 people. URL: <https://www.unhcr.org/news/press/2020/3/5e70b9474/uzbekistan-end-statelessness-50000-people.html> (дата звернення: 10.06.2020).

168. Why Ukraine needs a new approach to refugees. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/why-ukraine-needs-a-new-approach-to-refugees/> (дата звернення: 10.10.2020).